

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

**ARAPÇA'DA ŞİBİH CÜMLE VE BAKARA SURESİ
ÖRNEKLİĞİNDE İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed DURMAZ

Sivas
Ağustos 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

ARAPÇA'DA ŞİBİH CÜMLE VE BAKARA SURESİ
ÖRNEKLİĞİNDE İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed DURMAZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Yusuf DOĞAN

Sivas
Ağustos 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Tezin Başlığı : Arapça'da Şibih Cümle ve Bakara Suresi Örneğinde İncelenmesi
Savunma Tarihi : 27.06.2019
Danışmanı : Prof. Dr. Yusuf DOĞAN

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Yusuf DOĞAN

Üye : Prof. Dr. Mehmet Ali ŞİMŞEK

Üye : Dr. Öğr.Üyesi Uğur GÜLBİL

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Muhammed DURMAZ tarafından hazırlanan Arapça'da Şibih Cümle ve Bakara Suresi Örneğinde İncelenmesi başlıklı tez, kabul edilmiştir.

.../.../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

22/08/2019
Muhammed DURMAZ

ÖNSÖZ

Dil, insanlık tarihi ile ortak bir seyre sahiptir. İlk insanla beraber var olagelen dilin, tarih içerisindeki seyrinde farklı şekil ve biçimlerde karşımıza çıktığı görülmektedir. Dil, insanı diğer varlıklardan ayırıp, onu en özel varlık konumuna yükselten ve zaman içerisinde gelişmesi, yayılması, gerilemesi nihayetinde ise yok olması itibariyle canlı bir organizma gibidir. Bu organizma, insan toplulukları arasındaki iletişim ve uyumun temel unsurunu teşkil etmektedir. Aynı zamanda dil, toplumların tarih içerisinde yaptıkları maddi ve manevi birikim olan kültür ögesinin de ana kaynaklarından birisidir. Dil ile kültür arasındaki bu yakınlık inkar edilemez boyutlardadır. Çağlar, coğrafyalar ve nesiller arasında insanlık tarihinin ortak mirasını taşıyan bir köprü rolü üstlenen dil, insanlık tarihi boyunca varlığını geliştirip genişleterek, devam ettirecek, yok olan dillerin yerini ise yenileri alacaktır.

Arap Dili ve Edebiyatı olağan seyrine diğer tüm diller gibi başlamış fakat takvimler miladî VII. yüzyılı gösterdiğinde Allah'ın kelamını temsil etmekle şereflenen bu dil, müstesna bir konuma erişmiştir. Onun bu ayrıcalığı geniş coğrafyalar ve kitleleri etkilemekle kalmamış, hakkında binlerce araştırma ve çalışma yapılmasına da zemin hazırlamıştır. Kur'an-ı Kerîm, Arap toplumunun edebî olarak altın çağını yaşadığı bir dönemde nazil olmaya başlamış, fasih ve beliğ üslubuyla dönemin ediplerini ve şairlerini kendine hayran bırakmakla beraber bir benzerinin daha getirilemeyeceği yönünde meydan okumuştur. Kur'an-ı Kerîm'in nazil olduğu süreçte yazılı edebiyatın henüz gelişmediği hatta Arap yarımadasında okuma yazma bilenlerin sayısının çok sınırlı bir düzeyde olduğu bilinmektedir. Bu itibarla Kur'an-ı Kerîm, Arap Dilinin ve yazılı edebiyatının temelini de oluşturmaktadır.

Arap Dili çalışmaları, miladî VII. yüzyıl'da yani İslâm'ın nüzülü ile birlikte Kur'an-ı Kerîm'in daha iyi ve doğru anlaşılabilmesi için hızlı bir gelişim sürecine girmiştir. Dillerin nesilden nesile aktarılabilmeleri için gramerlerinin belirlenmiş olması gereği bir yana, Arap olmayanların İslâm'ı kabul etmeleriyle birlikte Arapça'da meydana gelen bozulmaları önleme ve Arapçayı daha kolay öğretme çabaları da gramer çalışmalarına hız kazandırmıştır. Akademik anlamda Arap Diline ilişkin çalışmalar günümüzde halen devam etmektedir.

Arap Dilinde “*Şibih Cümle*”; içerisinde bulunduğu ana cümleyi yani fiili, zaman ve mekân açısından belirli kılıp, birtakım yönleriyle cümleye benzerlik gösterip birtakım yönleriyle ise cümleden ayrılan yapılardır. Bu bakımdan, “cümleden çıkarılmaları cümleyi hükümsüz kılmayan yan cümlecikler” şeklinde tanımlamak da mümkündür. Arap Diline ait “*Şibih Cümle*” olgusunun ülkemizde herhangi bir kapsamlı çalışmaya konu olmayışı, şibih cümleye dair yapılan çalışmaların kısmî ve sınırlı düzeyde kalışı, bizi bu konuya dair kapsamlı bir çalışma yapmaya sevk etti.

Bu tez “*Türkçe ve Arapça’da Cümle Yapısı*”, “*Arapça’da Şibih Cümle*” ve “*Şibih Cümlelerin Bakara Suresi Örneğinde İncelenmesi*” başlıkları altında üç ana bölümden oluşmaktadır. Birince bölümde Türk ve Arap Dillerine ait cümle olgusuyla ilgili bilgiler verilirken, ikinci bölümde çalışmamızın ana konusunu teşkil eden şibih cümle olgusu tüm yönleriyle incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Bakara Suresinde ki şibih cümle olgusuna örneklik teşkil eden ayetler, nahiv (gramer) açısından incelenerek tahlilleri yapıldıktan sonra irâbları verilmiştir.

Arap Dilini bana sevdiren ve üzerimdeki emeğini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim değerli hocam ve danışmanım Sayın Prof. Dr. Yusuf Doğan’a, bu çalışmanın hazırlanması sürecinde yardım ve desteğini esirgemeyen, nihayetsiz sorularımı bıkmadan usanmadan cevaplandıran kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Mehmet Ali Şimşek’e teşekkürlerimi arz ederim.

Muhammed DURMAZ

Sivas-2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	vii
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	ix
ÖZET	xi
ABSTRACT	xiii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
TÜRKÇE VE ARAPÇA'DA CÜMLE YAPISI	5
1. TÜRKÇE'DE CÜMLEYİ OLUŞTURAN UNSURLAR	5
1.1. Ses	5
1.2. Harf.....	5
1.3. Kelime	5
1.3.1. İsim (Ad).....	6
1.3.2. Fiil.....	7
1.3.3. Edat	7
2. TÜRKÇE'DE CÜMLE KAVRAMI	9
2.1. Cümlenin Temel Öğeleri	10
2.1.1. Yüklem	11
2.1.2. Özne.....	11
2.2. Cümlenin Tamamlayıcı Öğeleri	12
2.2.1. Nesne	13
2.2.2. Yer Tamlayıcısı	14
2.2.3. Zarf	15
2.3. Cümle Dışı Unsurlar.....	16
3. TÜRKÇE'DE CÜMLE ÇEŞİTLERİ	17
3.1. Yüklem Türüne Göre Cümleler.....	17
3.1.1. Fiil Cümlesi	17
3.1.2. İsim Cümlesi.....	18
3.2. Yüklem Sayısına Göre Cümleler.....	19
3.2.1. Basit Cümle	19

3.2.2. Birleşik Cümle	19
3.2.2.1. Temel Cümle.....	19
3.2.2.2. Yan Cümle	20
3.2.2.2.1. Çekimli Fiille Kurulan Yan Cümle	20
3.2.2.2.2. Çekimsiz Fiille Kurulan Yan Cümle.....	21
3.2.3. Sıralı Cümle	22
4. ARAPÇA'DA CÜMLEYİ OLUŞTURAN UNSURLAR	23
4.1. Lafız (الْفَرْقُ).....	23
4.2. Kavı (الْقَوْلُ).....	23
4.3. Kelime (الكَلِمَةُ).....	24
4.3.1. İsim (الاسْمُ).....	25
4.3.2. Fiil (الْفِعْلُ)	26
4.3.3. Harf (الْحَرْفُ)	26
4.4. Kelim (الكَلِمُ).....	27
5. ARAPÇA'DA CÜMLE KAVRAMI.....	29
6. ARAPÇA'DA CÜMLE ÇEŞİTLERİ	35
6.1. Yapılarına Göre Cümleler	36
6.1.1. İsim Cümlesi (الْجُمْلَةُ الْأِسْمِيَّةُ).....	36
6.1.1.1. İsim Cümlesini Oluşturan Öğeler	37
6.1.1.1.1. Mübtedâ (الْمُبْتَدَأُ)	37
6.1.1.1.2. Haber (الْخَبَرُ)	39
6.1.1.2. İsim Cümlesinde Öğelerin Tertîbi.....	42
6.1.1.2.1. Mübtedânın Öne Geçmesi	43
6.1.1.2.2. Haberın Öne Geçmesi	44
6.1.2. Fiil Cümlesi (الْجُمْلَةُ الْفِعْلِيَّةُ).....	45
6.1.2.1. Fiil Cümlesini Oluşturan Temel Öğeler.....	46
6.1.2.1.1. Fiil (الْفِعْلُ).....	47
6.1.2.1.2. Fâil (الْفَاعِلُ).....	49
6.1.2.2. Tamamlayıcı Öğeler.....	51
7. TÜRKÇE VE ARAPÇA'DAKİ CÜMLE ÖĞELERİNİN	
   KARŞILAŞTIRILMASI.....	53
7.1. Özne – Mübtedâ / Fâil	53

7.2. Yüklem – Haber / Fiil.....	54
7.3. Nesne - Mef'ûl Bih.....	55
7.4. Zarf - Bazı Mef'ûller ve Hâl.....	55
7.5. Yer Tamlayıcısı - Mef'ûl Fih.....	57
İKİNCİ BÖLÜM	59
ARAPÇA'DA ŞİBİH CÜMLE.....	59
1. ARAPÇA'DA ŞİBİH CÜMLE KAVRAMI.....	59
1.1. Mütakaddim ve Muteahhir Nahivcilere Göre Şibih Cümle	59
1.2. Şibih Cümlenin İsimlendirilmesi.....	63
1.3. Cümle İle Şibih Cümlenin Karşılaştırılması	64
1.4. Şibih Cümlenin Tealluku.....	67
1.5. Muteallakın Takdiri	70
2. ARAPÇA'DA ŞİBİH CÜMLE ÇEŞİTLERİ.....	75
2.1. Tam Şibih Cümle.....	75
2.1.1. Zarf-Mecrûrdan Oluşan Şibih Cümle	76
2.1.1.1. Arapça'da Zarf Kavramı	76
2.1.1.2. Zaman Zarfı (ظَرْفُ الزَّمَانِ)	79
2.1.1.2.1. Müphem Zaman Zarfı	79
2.1.1.2.2. Mahdut Zaman Zarfı	80
2.1.1.3. Mekân Zarfı (ظَرْفُ الْمَكَانِ).....	80
2.1.1.3.1. Müphem Mekân Zarfı	81
2.1.1.3.2. Mahdut Mekân Zarfı	81
2.1.1.4. Zarf-Mecrûrdan Oluşan Şibih Cümlenin Terkibi	82
2.1.2. Câr-Mecrûrdan Oluşan Şibih Cümle	83
2.1.2.1. Harf-i Cer	83
2.1.2.2. Harf-i Cerler ve Anlamları.....	86
2.1.2.2.1. Bâ' (أَلْبَاءُ).....	86
2.1.2.2.2. Min (مِنْ)	87
2.1.2.2.3. İlâ (إِلَى)	88
2.1.2.2.4. An (عَنْ)	88
2.1.2.2.5. Alâ (عَلَى).....	89
2.1.2.2.6. Fî (فِي).....	90

2.1.2.2.7. Kâf (أَلْكَافُ).....	90
2.1.2.2.8. Lâm (أَلْلَامُ).....	91
2.1.2.2.9. Vâv ve Tâ' (وَاوُ وَتَاءُ الْقَسَمِ).....	92
2.1.2.2.10. Müz ve Münzü (مُذٌ وَ مُنْذٌ).....	92
2.1.2.2.11. Rubbe (رُبُّ).....	93
2.1.2.2.12. Hattâ (حَتَّى).....	93
2.1.2.2.13. Halâ ve 'Adâ ve Hâşâ (خَلَا وَعَدَا وَحَاشَا).....	94
2.1.2.2.14. Key (كَيْ).....	94
2.1.2.2.15. Metâ (مَتَى).....	94
2.1.2.2.16. Le'alle (لَعَلَّ).....	94
2.1.2.3. Câr-Mecrûrdan Oluşan Şibih Cümlelerin Terkihi.....	95
2.2. Nâkıs Şibih Cümle.....	96
3. ARAPÇA'DA ŞİBİH CÜMLERİN ÖĞE DEĞERİ.....	99
3.1. Zarf-ı Müstekar'ın Öge Oluşu.....	99
3.1.1. Haber.....	99
3.1.2. Hâl.....	100
3.2. Zarf-ı Müstekar'ın Sıfat ve Sıla Cümlesi Olarak Gelmesi.....	101
3.2.1. Sıfat Olması.....	101
3.2.2. Sıla Cümlesi Olması.....	102
3.3. Zarf-ı Lağv'ın Öge Oluşu.....	103
3.3.1. Nâibü'l Fâil.....	103
3.3.2. Mef'ûl Bih Gayr-i Sarîh.....	104
3.3.3. Mef'ûl Fîh.....	104
3.3.4. Mef'ûl Leh.....	105
4. ŞİBİH CÜMLERİN TÜRKÇEYE TERCÜME EDİLMESİ.....	107
4.1. Haber Olarak Geldiğinde.....	107
4.2. Hâl Olarak Geldiğinde.....	107
4.3. Nâibü'l Fâil Olarak Geldiğinde.....	109
4.4. Mef'ûl Bih Gayr-i Sarîh Olarak Geldiğinde.....	110
4.5. Mef'ûl Fîh Olarak Geldiğinde.....	110
4.6. Mef'ûl Leh Olarak Geldiğinde.....	111

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	113
ŞİBİH CÜMLENİN BAKARA SURESİ ÖRNEKLİĞİNDE İNCELENMESİ	113
1. ŞİBİH CÜMLENİN BAKARA SURESİ'NDE İNCELENMESİ	113
1.1. Zarf-Mecrûrdan Oluşan Şibih Cümle.....	114
1.1.1. Zarf-ı Müstekar	114
1.1.1.1. Haber Olması	114
1.1.1.2. Hâl Olması	117
1.1.1.4. Sıla Cümlesi Olması	119
1.1.2. Zarf-ı Lağv.....	121
1.1.2.1. Mef'ûl Fih Olması	121
1.2. Câr-Mecrûrdan Oluşan Şibih Cümle.....	122
1.2.1. Zarf-ı Müstekar	123
1.2.1.1. Haber Olması	123
1.2.1.3. Sıfat Olması	127
1.2.1.4. Sıla Cümlesi Olması	128
1.2.2. Zarf-ı Lağv.....	130
1.2.2.1. Mef'ûl Bih Gayr-i Sarfih Olması.....	130
1.2.2.2. Mef'ûl Fih Olması	131
1.2.2.3. Mef'ûl Leh Olması	132
SONUÇ	135
KAYNAKÇA	137
ÖZ GEÇMİŞ	143

KISALTMALAR

b.	: İbn, bin
Bk. / bk.	: Bakınız
b.y.	: Basım yeri yok
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Erişim	: Erişim tarihi
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
M.Ö	: Milâttan önce
M.S	: Milâttan sonra
Nşr. / nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü, vefat tarihi
TDK	: Türk Dil Kurumu
Thk. / thk.	: Tahkik eden
Trc. / trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
Tsh / tsh.	: Tashih eden
vb.	: Ve benzeri
v.dğr.	: Ve diğerleri
y.y.	: Yayıncı bilinmiyor

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ء : ‘

ث : s

ح : h

خ : ħ

ذ : z

ص : ş

ض : d

ط : t

ظ : z

ع : ‘

غ : ğ

ق : k

ÖZET

Bu tezde Arap Dili ve Belagatında Şibih Cümle olgusu incelenmiştir. Dilimize “cümleye benzeyen” olarak çevrilebileceği gibi yapısı bakımından yan cümlecik olarak da kabul edilebilecek olan şibih cümle, Arap Dili ve Belagatında Nahiv ilminin konusu olup, cümleyi zaman ve mekân yönünden belirli kılmakla birlikte eylem hakkında nerede, nereden, nereye ya da ne zaman, ne kadar süreyle gerçekleştiği gibi veriler sunar. Şibih cümle terkipleri, zarf-mecrûr ve câr-mecrûr olmak üzere iki şekilde kurulup cümleden çıkarılmaları durumunda cümledeki yargı kaybolmaz fakat anlamca daralma gerçekleşir. Bu terkiplerin kullanımı, cümlenin ifade ettiği yargıyı daha anlaşılır kılar ve dinleyicinin aklında oluşabilecek soruları önceden cevaplandırır. Bu sayede iletişim, daha kolay ve anlaşılır olarak sağlanmış olur. Bu çalışma, amacı itibariyle şibih cümle olgusunun cümle içerisindeki yeri ve önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nahiv, Cümle, Şibih, Zarf, Câr, Mecrûr

ABSTRACT

In this dissertation, the eloquence of Shibih sentence in Arabic language and expression is examined. Shibih sentence, which can be accepted as a side clause in terms of its structure as it can be translated into our language as a sentence, in Arabic language and eloquence to subject the science of Nahiv the sentence in terms of time and place where specific about the action to make specific in collaboration with act where, from where, whither or when it provides quantitative data such as how long. Shibih sentence composition adverb-majrûr and jâr-majrûr established in two ways if the sentence is removed from the sentence in the sentence is not lost, but the contraction of meaning occurs. The use of these compounds makes the judgement expressed by the sentence more understandable and responds to questions that may arise in the mind of the listener. in this way it makes the communication easier and clearer. For the purpose of this study, Shibih sentence puts forward the importance of the sentence.

Keywords: Nahiv, Sentence, Shibih, Adverb, jâr, majrûr

GİRİŞ

Dil, en yalın ifadesi ile insan toplulukları arasındaki etkileşimi sağlayan temel iletişim aracıdır. Sahip olduğu akıl, zeka, düşünce ve duygu gibi birtakım melekeler ile beraber insanoğlu, dil sayesinde diğer tüm canlılardan ayrılmaktadır. Düşünen, uygulanan ve akıl yürüten insanın benliğinden dünyaya açılan kapı, dil'dir. Bu bakımdan dil, insanın dış dünya ile bağlantısını sağlayan ve doğuştan getirdiği en temel araçlardan birisidir. İnsan, bu aracı dünyaya gelir gelmez henüz minik bir bebek iken kullanmaya başlar ve bulunduğu çevrenin koşullarına bağlı olarak gün aşırı geliştirerek kullanmaya devam eder. Anne baba ve çevreden duyulan sesleri taklit etmekle başlayan bu gelişim süreci ilerleyen dönemlerde bilinçli bir öğrenim hareketi halini alır. Rastgele çıkarılan sesler dış dünyada karşılıklarını bulmaya başladıkça zihinde kavramsal haritalar oluşmaya başlar. Zihindeki kavramsal haritalar genişledikçe çıkarılan seslerdeki anlamsızlık ve rastgelelik ortadan kalkar. Kavramların fiziksel formları olan sözcüklerin birtakım eklerle birbirine bağlanması ile bir bütün oluşturma süreci başlamış olur. Bu aşamadan sonra sözcüklerin bir arada bulunmaya başlaması ve ortak bir amaç için bir dizi haline getirilmiş olmaları ilk meyvelerini vererek sözcük öbekleri halinde basit cümleler olarak çocuğun ağzından dökülmeye başlar. Tek kelimelik sesler zamanla genişleyerek çoklu kelime grupları halini alır ve basit cümleler yerini karmaşık kelime gruplarına bırakır. Bu noktadan sonra dilin kendine özgü kuralları, karmaşık yapıları anlaşır kılmak için devreye girer.

İnsanın bir durum ya da olay bildirmek için belirli kurallar çerçevesinde bir araya getirdiği anlamlı olan her sözcük öbeği, cümle adını alır. Cümleler, dilin yargı bildiren en küçük sözcük öbekleridir. Cümle bir kelimedenden oluşabileceği gibi birden fazla kelimedenden de oluşabilmektedir. İnsan, bu karmaşık yapıları kullanarak kendisi ile kendisi dışında kalan diğer tüm varlıklar arasında iletişim kurmaktadır. Bu yolla kişi duygu, düşünce, istek ve arzularını anlamlı ifadeler halinde başkalarına iletebilir. Ne var ki dilin doğru biçimde kullanılamayışı, insanı anlaşılması güç olan birçok söz ve durumla karşı karşıya getirmektedir. Bugün ne dediği tam olarak anlaşılamayan nice kitap, makale, gazete yazıları ve resmî metinler mevcuttur. Görsel, işitsel ve sosyal medyanın son dönemlerde dil üzerinde meydana getirdiği yozlaşma ise göz

ardı edilemeyecek boyutlara ulaşmıştır. Dil, Dünya üzerindeki milletlerin varlık ve kimlik vesikası olması bakımından her toplum için olduğu gibi bizim toplumumuz için de bir bağımsızlık meselesidir. Dildeki bozulmaların toplumsal yansımaları, millet hayatını tehdit etmektedir. Çünkü dili elinden alınmış bir milletin usu (aklı) elinden alınmış demektir. Birey ve toplum üzerindeki önemine binaen dilin anlamlı en küçük birimi olan cümlenin düzeltilmesi, dilin düzeltilmesi demek olacağı için bu tezde cümle olgusu konu alındı.

Dilimizde hakkında yeterli çalışma yapılmadığı görülen, yapılanların ise çok sınırlı ve yetersiz kaldığı belirlenen bununla beraber Arap Dili'nin temel kaynağı kabul edilen Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın (c.c) sıkça kullandığı bir üslup olmasından ötürü bu tez "*Şibih Cümle*" olgusu üzerine hazırlanmıştır. Belirlenmiş olan çalışma konusu, Türk Dili ile mukayese edilerek ele alınmaya çalışıldı. Dilimizde bu alanda yapılmış hiçbir lisans üstü tez çalışması bulunmamaktadır. Yine dilimizde şibih cümleye dair Mehmet Akif Özdoğan hocanın "*Arapça'da Şibih Cümle ve Fonksiyonları*" isimli çalışması dışında hiçbir makale de bulunmamaktadır. Dilimizde şibih cümle olgusu üzerine çok sınırlı çalışmalar yapılmış iken Arap üniversitelerinde şibih cümle olgusu, birçok lisans üstü tez ve makaleye konu olmuştur. Lisans üstü araştırmalara konu olan başlıca çalışmalar şunlardır; 'Ahmed Hasan İvad tarafından hazırlanan *Şibhu'l-cümle fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, İyâd Muhammed Tevfik tarafından hazırlanan *Te'alluku şibhi'l-cümle fi dîvânü 'İmri'l-Çays* ve Maħmûd el-Lâmî tarafından hazırlanan *Te'alluku şibhi'l-cümle fi Nehci'l-belâĝa* isimli yüksek lisans tezleridir. Bu tez kaleme alınmadan önce bu konuya dair yapılmış tüm akademik çalışmalar incelenmiş akabinde metot ve çalışma rotası belirlenmiştir.

Bu tezde öncelikle şibih cümle kavramının klasik Arap Dili kaynaklarında taraması yapılmış, bu kavramın ilk kez ele alındığı İbnü's-Serrâc'ın *el-'Uşûl fi'n-naħv*, İbn Mâlik'in *Elfiyye* ve İbn Hişâm en-Naħvî'nin *Muĝni'l-lebîb an kütübi'l-'e'ârîb* isimli eserlerindeki ilgili bölümler incelenmiştir. Bu şekilde şibih cümle olgusunun kavramsal çerçevesi belirlendikten sonra Nahiv ilminde şibih cümlenin çeşitleri ve kuruluş yolları ele alınmıştır. Daha sonra ise Arapça'da şibih cümle olarak gelen yapıların Türkçe'ye tercümesi üzerinde durularak bu yapıların

Türkçe'ye aktarımının doğru biçimde nasıl yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Şibih cümle ile ilgili teorik konuların ele alındığı ikinci bölümde, şibih cümleyi sistematik bir biçimde inceleyen modern nahivcilerden 'Abbâs Hasan'ın *en-Nahvu'l-vâfi* ve 'Abduh er-Râcihî'nin *et-Taṭbîku'n-nahvî* isimli eserlerinden önemli derecede yararlanılmıştır. Tezin son bölümünde ise klasik ve modern irâbu'l Kur'ân kaynaklarının taraması yapılarak Bakara Suresi'nde yer alan şibih cümle kalıplarının nahiv açısından öge değerleri incelenmiş, her öge için birer örnek analiz edilmiş ve irâbları verilmiştir. Daha sonra ise aynı ögeye örnek teşkil eden ayet-i kerîmelerden en az üç örnek zikredilmiştir. Örnek olarak verilen ayet-i kerîmelerin tercümeleri, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan meal temel alınarak hazırlanmıştır.

Bu tezin nihaî amacı, daha önce dilimizde çalışılmamış olan şibih cümle olgusunu tüm yönleriyle ele aldıktan sonra Bakara Suresi örneğinde nahiv açısından inceleyerek akademik anlamda atıf alan bir eser ortaya koymaktır.

Gayret bizden, tevfik Allah'tan...

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇE VE ARAPÇA'DA CÜMLE YAPISI

1. TÜRKÇE'DE CÜMLEYİ OLUŞTURAN UNSURLAR

1.1. Ses

Ses, en küçük gramer birliği olan hecelerden en büyük kelime grupları olan cümlelere kadar dili meydana getiren şekillerin temel unsurudur.¹ “Bu unsurlar bazen tek başlarına, çok defa da yan yana gelerek canlı cansız varlıkları, mefhumları ve durumları karşılayan kelime dediğimiz dil birliklerini, dil unsurlarını, dil şekillerini meydana getirirler.”² Sesler, tek başlarına kullanılmaz ve bir anlam taşımazlar.

Ses, dilin parçalanamayan en küçük işitsel birimi ve temel taşıdır.

1.2. Harf

Dildeki sesleri kâğıt üzerinde görsel olarak karşılayan şekillere harf denilmektedir. Harfler de sesler gibi tek başlarına bir anlam taşımazlar ve ses gibi dilin parçalanamayan en küçük görsel birimini ifade ederler. Dildeki sesleri gösteren ve belirli bir sıraya göre dizilmiş belli sayıdaki harf bütününe ise alfabe denir.³

1.3. Kelime

Kelime, harflerden oluşan bir veya birkaç hecenin meydana getirdiği en küçük anlamlı ses birlikleridir.⁴ Kelimeler, ses ve harflerin aksine dilde manalı ve müstakil hüviyetli olarak vazife gören ses birlikleridir.⁵ Bu bakımdan dildeki tüm varlıklar, bu anlamlı ses birlikleri ile karşılanmaktadır. Şunu ifade etmek gerekir ki dildeki tüm kelimeler, tek başına bir mana ifade etmeyebilir. Tek başlarına bir anlamı olmayan kelimeler, diğer kelimeler ile birlikte kullanıldıklarında anlam ifade eder hale gelebilmektedir. Kelimelerin en büyük özelliği ise Türkçe'de cümleyi oluşturan

¹ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi (İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım, 2013), 29.

² Ergin, Türk Dil Bilgisi, 29.

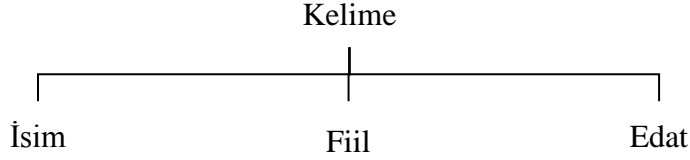
³ Türk Dil Kurumu, “Alfabe”, erişim: 30 Nisan 2019, <http://www.tdk.gov.tr>.

⁴ Bk. Türk Dil Kurumu, “Kelime”, erişim: 30 Nisan 2019.

⁵ Bk. Ergin, Türk Dil Bilgisi, 95.

birincil dil birlikleri olmasıdır.⁶ Diğer bir ifade ile cümleler, kelime ve kelime gruplarından meydana gelmektedir. Cümleyi oluşturan kelime, kendi içerisinde mana ve vazife bakımından üç başlığa ayrılmaktadır.⁷

Tablo 1. Mana ve Vazife Bakımından Kelimeler

1.3.1. İsim (Ad)

İsim, evrendeki bütün canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, durumları ve bütün bunların birbirleriyle olan ilgilerini karşılayan kelimelerdir.⁸ Farklı bir tanıma göre ise isim, canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, çeşitli durumları bildiren kelimelerdir.⁹ Örneğin, ağaç, su, taş, oda, yolcu, yıldız, deniz, köprü vb. varlıkları ve mefhumları tek tek karşılayan isimler *has isim*, cins cins karşılayan isimler ise *cins isim* veya *ortak isim* olarak adlandırılırlar.

1. *Has isim* : Diğer varlıklar içerisinde bir benzeri bulunmayan, tek olan varlıkların özel adlarıdır.¹⁰ Ahmet, İstanbul, Anadolu gibi isimler, has isimlere örnek olarak gösterilebilir.

2. *Cins isim* : Ortak tür içerisinde bulunan birçok varlığın genel adıdır.¹¹ Yani, kedi, nehir, köy, yol, araba gibi belli bir türün genel adı olan kelimeler, cins isim olarak ifade edilmektedir.

⁶ Bk. Zeynep Korkmaz v.dğr., Türk Dili ve Kompozisyon (Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2015), 208.

⁷ Ergin, Türk Dil Bilgisi, 216.

⁸ Ömer Yılmaz, Kelime Türleri İle İlgili Yaklaşımlar (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008), 5.

⁹ Türk Dil Kurumu, “Ad”, erişim: 30 Nisan 2019.

¹⁰ Bk. Ergin, Türk Dil Bilgisi, 218.

¹¹ Yılmaz, Kelime Türleri İle İlgili Yaklaşımlar, 19.

İsimler dilde yalın, çokluk, iyelik, hal ve soru ekleri gibi ekleri alarak çekimli olarak kullanılabilirler.¹² Bu ekler sayesinde isimler, dilde işlev kazanıp cümleyi oluşturan diğer kelimeler ve öğeler ile bir bağ kurabilmektedir.

1.3.2. Fiil

Fiil, nesnelere zaman ve mekân içerisindeki oluş, kılış, duruş ve yer değiştirmelerini gösteren, genel bir ifade ile nesnelere zaman ve mekân içerisindeki hareketlerini ifade eden kelime türüdür.¹³ Diğer bir ifade ile fiili, “olumlu veya olumsuz olarak çekimli durumda zaman kavramı taşıyan veya zaman kavramı ile birlikte kişi kavramı veren kelime”¹⁴ şeklinde tanımlamak mümkündür.

Fiiller, cümle içerisindeki diğer öğelerle olan bağlantılarını sağlayabilmek için daima çekimli halde bulunurlar. Burada çekim ile kastedilen şey fiilin, kök ya da gövdesinin mücerret hareket ifade etmesiyle birlikte bir zaman ve şahıs eki taşımasıdır.¹⁵

1.3.3. Edat

Edat, tek başına bir anlamı bulunmayan, herhangi bir nesne ya da eylemi karşılamayan,¹⁶ bir kelimedenden sonra gelerek o kelime ile kendisinden sonra gelen kelime arasında ilgi kuran¹⁷ ve bu yolla kısmî bir anlam kazanan kelimedir. Cümleyi oluşturan kelimeler arasında ilgi kuran, *gibi, için, kadar, dolayı, göre, rağmen, beri, ile* vb. kelimeler, edattır.

Edatlar birlikte kullanıldıkları kelime ve kelime gruplarının, cümlelerin ifade kabiliyetlerine yardım ederler. Bu bakımdan isim ve fiiller asıl kelimeler, edatlar ise yardımcı kelimeler olarak ifade edilebilir.¹⁸

Burada edat ile bağlaç arasındaki farkı ortaya koyarak bu iki kelimenin kavramsal olarak karışması engellenmelidir. Bağlaçlar, daha çok cümleler arasında

¹² Bk. Ergin, Türk Dil Bilgisi, 220.

¹³ Bk. Ergin, Türk Dil Bilgisi, 398.

¹⁴ Türk Dil Kurumu, “Fiil”, erişim: 30 Nisan 2019.

¹⁵ Bk. Ergin, Türk Dil Bilgisi, 281.

¹⁶ Ergin, Türk Dil Bilgisi, 348.

¹⁷ Korkmaz v.dğr., Türk Dili ve Kompozisyon, 212.

¹⁸ Bk. Ergin, Türk Dil Bilgisi, 348.

bağlantı sağlayıp birbirleriyle ilgili cümleleri bağlarken, edatlar kelimeler arası anlam ilgisi kurar ve bağlama görevi üstlenmezler.¹⁹

---

¹⁹ Bk. Yılmaz, Kelime Türleri İle İlgili Yaklaşımlar, 195.

2. TÜRKÇE'DE CÜMLE KAVRAMI

Cümle, en genel tanımıyla bir işi, oluşu ya da durumu, soru, emir veya ünlemi dile getiren kelime öbeğidir. Bu kavram sözlüklerde, birden fazla şekilde tanımlanmıştır. Türk Dil Kurumu'nun yaptığı tanımlara göre cümle; “1. Dizge, sistem”, “2. Bir yargı bildirmek için tek başına çekimli bir fiil veya çekimli bir fiille kullanılan kelimeler dizisi, tümce”, “3. Bütün, hep, herkes” gibi anlamları ifade etmektedir.²⁰ Verilen tanımların ilkinde isim olarak karşımıza çıkan cümle kavramı, üçüncü tanımda ise zamir değeri kazanmıştır. Yukarıda verilen ikinci tanım ise cümlenin yani tümcenin dilbilimsel karşılığıdır. Devam eden kısımlarda, yaygın kullanımı nedeni ile cümle kavramı tercih edilmiştir.

Türk dil bilgisinde cümle; yargı bildiren ve anlatım yapan bir veya birden fazla kelimenin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş sözcük öbekleridir. Dilimizde anlatım yapan ve yargı bildiren bu öbeklere, “*yargı öbeği*” adı verilmektedir. Banguoğlu bu durumu şöyle ifade etmektedir; “Kendi kendine yeten bir yargı, bir cümle sayılır.”²¹ Aynı zamanda Banguoğlu cümlenin tarifinin, yargının tarifinden ayrılamayacağını da ifade etmektedir.²² Bu bakımdan cümle; bir olayı, bir duyguyu veya düşünceyi, bir oluş, duruş ya da fikri kesin bir hükümle bildiren kelime veya kelime öbekleridir. Yukarıda yapılan tanımdan anlaşılacağı gibi cümleler, birer yargı öbekleri olup tam bir hüküm bildirmektedirler. Ergin bu durumu şöyle ifade etmektedir;

*“Cümlenin temel fonksiyonu, hüküm ifade etmektir. Onun için cümle, en tam, en geniş kelime grubudur.”*²³

Karahan'a göre cümle; bir düşünceyi, bir duyguyu, bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisidir.²⁴

Zülfikar ise cümleyi şu şekilde tarif etmektedir;

²⁰ İsmail Parlatur v.dğr., “Cümle”, Türkçe Sözlük (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1998), 1:416.

²¹ Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015), 522.

²² Bk. Banguoğlu, Türkçenin Grameri, 523.

²³ Ergin, Türk Dil Bilgisi, 398.

²⁴ Bk. Leyla Karahan, Türkçede Söz Dizimi, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2018), 9.

“Cümle, çeşitli duyguların, düşüncelere dönüştürüldüğü anlamlı söz birimlerinin bir yargı bildirecek biçimde birtakım kurallara bağlı olarak bir araya getirildiği dizidir.”²⁵

Yapılan tanımlardan anlaşılacağı üzere, dilin yargı ve anlatım bildiren en küçük birimi cümledir. Cümlenin oluşturulabilmesi için gerekli en temel şart ise yargı bildiren çekimli bir fiil veya bir ismin varlığıdır. Çekimli olması kaydıyla bir fiil veya kelime, tek başına bir cümle olabilmektedir: *bakıyorum, koşuyorum, lezzetlidir*. Çekimli fiil, almış olduğu ekler bakımından bünyesinde gizli bir fâil yani özne barındırmaktadır. Bu bakımdan cümlenin temel iki ögesini barındıran çekimli fiil, tam bir cümle kabul edilmektedir. Cümle bir yargıdan ibaret olabileceği gibi konuşanın anlatmak istediği duygunun, düşüncenin, fikrin ve olayın kapsamı bakımından birden fazla yargı ve ögeden de oluşabilir. Kurulabilecek en küçük cümle ise çekimli bir fiil ve isimden oluşan yargılardır.

2.1. Cümlenin Temel Öğeleri

Konuşmacının anlatmak istediği hükmü etraflı, zaman ve mekân bilgisine sahip, tüm şartları ile ifade edebilmesi için cümle birden fazla ögeden oluşmalıdır. Cümle; fiil, fâil, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf gibi öğelerin bir dizi içerisinde bir araya getirilmesiyle kurulmaktadır. Bu üyelerden fiil ve fâil cümlenin birincil temel öğeleri kabul edilirken, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf ise tamamlayıcı yani ikincil öğeler olarak kabul edilmektedir.²⁶ Tamamlayıcı öğeler olmaksızın cümle yargı bildirebilmektedir. Bu sebeple bu öğeler tamamlayıcı öge olarak kabul edilmişlerdir.

Cümlenin oluşturulabilmesi ve bir yargı ifade etmesi için cümle öğelerinin bir dizi içerisinde topluca sıralanması yeterli değildir. Hüküm bildirmek ve anlamlı bir bütün oluşturmak için cümle öğeleri arasındaki ilintinin çekim ekleri aracılığı ile sağlanması da gereklidir.²⁷ “*Dünya Gazetesi, şairin hastaneye yatırıldığını yazıyordu*” cümlesinde, *Dünya Gazetesi* öznesi ile *şairin hastaneye yatırıldığı* nesnesi içinde bulunan kelimeleri birbirine bağlayan çekim ekleridir. *-si* iyelik eki, “*gazeteyi*”, “*dünya*” sözüne bağlarken “*şairin*” kelimesindeki *-in* eki, “*yatırıldığı*”

²⁵ Korkmaz v.dğr., Türk Dili ve Kompozisyon, 202.

²⁶ Bk. Banguoğlu, Türkçenin Grameri, 523.

²⁷ Bk. Korkmaz v.dğr., Türk Dili ve Kompozisyon, 224.

kelimesindeki -i iyelik ekiyle ilgi kurar. “*Yatırmak*”, -e yönelme durumu ekini almış olan “*hastane*” biçimine, “*yazıyordu*” yüklemi ise -ı yükleme durumu ekiyle “*yatırıldığı*” kelimesine bağlanır. Bu ekler, birer çekim ekidir. Böyle bir örgü içinde kurulan cümlede uyumlu ve mantıklı bir diziliş görülür.”²⁸

2.1.1. Yüklem

Cümlede hükmün, yargının, işin, oluşun yüklendiği temel, birincil öge yüklemidir. Çünkü cümle, yüklem bildirdiği iş, oluş ve durumu ifade etmek için kurulur. Diğer bir deyişle cümle, yüklem için kurulmaktadır.²⁹ Yüklem, genellikle cümlenin sonunda yer alırken diğer öğelerin dizilimlerinde belirgin bir kural gözetilmemektedir. Bir takım edebî kaygılar ve anlamsal ilişkiler gereği yüklem konumunun diğer öğelerde olduğu gibi değişkenlik göstermesi mümkündür.

Bir cümlede bir yüklem bulunurken birden fazla özne, nesne, zarf ve yer tamlayıcısı bulunabilir. Bir söz dizisinde birden fazla yüklem bulunuyorsa, bu söz dizisinde birden fazla cümle olduğu anlamına gelir.³⁰ Yüklem, fiil soylu bir sözcük olabileceği gibi isim soylu bir sözcük de olabilir. Yüklem fiil soylu mu isim soylu mu olduğu, cümlenin cinsinin belirlenmesi bakımından önemlidir. Yüklemi iş ve oluş bildiren cümleler fiil cümlesi, iş ve oluş bildirmeyip sadece bir var oluş ya da durum bildiren cümleler ise isim cümlesi olarak adlandırılmaktadır. “*Yarın Sivas’a geleceğim.*” cümlesinin yüklemi, iş ve oluş bildiren “*gel-mek*” sözcüğüdür. “*Sivas’ın havası çok soğuktur.*” cümlesinin yüklemi ise durum bildiren “*soğuktur*” kelimesidir. İfade ettikleri anlam bakımından yüklemelerinin durumu göz önünde bulundurulduğunda ilk cümle fiil cümlesi iken ikinci cümle isim cümlesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.2. Özne

Cümlenin yüklemden sonraki ikinci temel ögesi, öznedir. Özne, bir cümlede yüklem ifade ettiği işi, oluşu, hükmü veya yargıyı üzerine alan, eylemi

²⁸ Korkmaz v.dğr., Türk Dili ve Kompozisyon, 224.

²⁹ Bk. Günay Karaağaç, Türkçenin Söz Dizimi (İstanbul: Kesit Yayınları, 2017), 223.

³⁰ Bk. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 15.

gerçekleştiren yahut olan ögedir. Özne, cümlelerin yüklemden ayrılmaz ögesi olarak kabul edilmektedir.³¹ Ergin cümlede öznenin önemini şu sözleriyle vurgulamıştır;

“Özne, yapma ve olmanın en büyük özelliğidir; çünkü o, yapan veya olandır. Onsuz olay olmayacağı için, onsuz cümle de olamaz.”³²

Özne, cümlede bir kelime veya kelime grubu halinde bulunabilmektedir. Öznenin cümlede açık olarak görülemediği durumlar da mevcuttur. Cümlede birden fazla yüklem bulunamazken, birden fazla özne bulunabilir. Öznenin cümlede açıkça görülememesi halinde yüklem bakılarak özne belirlenmektedir. Böyle bir durumda yüklem barındırdığı şahıs ekinin zamir karşılığı, o cümlelerin öznesi kabul edilir.³³ Özne, cümlede çoğul ve iyelik ekleri dışında herhangi bir ek almadan yalın halde bulunur. Hâl eklerinden birisini alması durumunda ise özne vasfını yitirerek nesne, zarf veya yer tamlayıcısı olur.

Özne, genellikle cümlelerin başında bulunur ve yüklemi ile arasında genellikle teklik-çokluk bakımından uyum aranmaz.³⁴ “İhtiyar adam, bir ayağı kırık sandalyesinde oturuyor.” cümlesinde özne-yüklem arasında teklik yönünden uyum bulunmaktadır. “On sekiz yaşını doldurmamış gençler, askere gidiyorlar.” cümlesinde ise özne-yüklem arasında çokluk yönünden uyum olduğu görülmektedir. Ancak Türkçe, yüklem teklik olmasını tercih eden bir dil olduğu için özne çokluk şeklinde de olsa yüklem çoğunlukla teklik olur.³⁵ “Nehir kıyısındaki ağaçların gölgeleri, suya düşüyor.” cümlesinde görüldüğü gibi özne çoğul iken yüklem tekil olarak getirilebilmektedir.

2.2. Cümlelerin Tamamlayıcı Öğeleri

Yukarıda açıklamaları yapılan yüklem ve özne, cümlede yargının oluşabilmesi için zorunlu öğelerdir. Cümleyi oluşturan bu temel öğeler, bazı durumlarda zorunlu olarak tamamlayıcı öğelere ihtiyaç duyabilmektedir.³⁶ Tamamlayıcı öğeler, bu ihtiyacı karşılayan ve yüklemi yer, zaman, tarz vb.

³¹ Bk. Ergin, Türk Dil Bilgisi, 399.

³² Karaağaç, Türkçenin Söz Dizimi, 228.

³³ Bk. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 20.

³⁴ Bk. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 23.

³⁵ Korkmaz v.dğr., Türk Dili ve Kompozisyon, 229.

³⁶ Bk. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 13.

bakımlardan tamamlayıp³⁷ yargının kapsamına göre cümlede yer alan yardımcı unsurlardır.³⁸ Bunlar; nesne, yer tamlayıcısı ve zarftır.³⁹

2.2.1. Nesne

Nesne, cümlenin ikincil yani tamamlayıcı öğelerinden birisidir. Yüklem bildirdiği ve öznenin yaptığı işten doğrudan etkilenen öge, nesnedir.⁴⁰ Aktan, nesneyi şu şekilde tanımlamaktadır;

“Cümlede yüklem bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen ögeye nesne denir.”⁴¹

Zülfikar’ın tanımı ise nesneyi gramatik olarak ifade etmektedir;

“Nesneler, geçişli fiillerin anlamını tamamlayan ve onlarla sıkı ilişkiler içinde bulunan, yalın veya yükleme durum eki alan, isim soyundan kelimelerdir.”⁴²

Fiiller, nesne alma durumlarına göre geçişli ve geçişsiz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.⁴³ Nesne, sadece geçişli fiiller ile kurulan cümlelerde bulunur. Bir takım çatı ekleriyle geçişsiz fiillerin geçişli hale getirilmesi de mümkündür. Nesne, geçişli fiillerin tesirlerini, üzerinde gösterdikleri varlıktır. Bu sebeple geçişli fiiller ile kurulan cümleler için nesne, zorunlu bir öge konumuna yükselmektedir. Geçişsiz fiiller bir varlık üzerinde etki gösteremedikleri için bu fiiller ile kurulan cümleler, nesneye ihtiyaç duymazlar. Dolayısıyla fiilin etkisi özne üzerine kayar.⁴⁴ Nesneler, durum eki alıp almamalarına göre ikiye ayrılmaktadır; : -ı, -u durum / hal eklerinden birini alan belirtili, cümlede yalın halde bulunan ise belirtisiz nesne olarak kabul edilir. İstisnâ olarak durum / hal eki almadığı halde belirli bir varlığa işaret eden

³⁷ Bk. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 13.

³⁸ Banguoğlu, Türkçenin Grameri, 398.

³⁹ Bk. Banguoğlu, Türkçenin Grameri, 398.

⁴⁰ Bk. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 25.

⁴¹ Bilal Aktan, Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi (Konya: Eğitim Yayınevi, 2016), 97.

⁴² Korkmaz v.dğr., Türk Dili ve Kompozisyon, 231.

⁴³ Bk. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 25.

⁴⁴ Mustafa Özkan - Veysi Sevinçli, Türkiye Türkçesi Söz Dizimi (İstanbul: Akademik Kitaplar, 2017), 137.

nesnelere ise belirtili nesne kabul edilmektedir.⁴⁵ Belirtili nesnenin cümle içerisindeki yeri belirli değildir fakat belirtisiz nesne, daima yüklemden önce bulunur.⁴⁶

Nesne, cümlede tek bir kelime olarak bulunabileceği gibi kelime grubu veya cümle olarak dahi bulunabilmektedir. Bir cümlede birden fazla nesne bulunabileceği gibi bir nesne, birden fazla cümlenin ortak üyesi de olabilir. İsim cümlelerinin yüklemeleri isim soylu oldukları ve bir iş, oluş bildirmedikleri için nesne almamaktadır.

2.2.2. Yer Tamlayıcısı

Cümlenin tamamlayıcı öğelerinden bir diğeri de yer tamlayıcısıdır. Yer tamlayıcısı cümlede fiil hakkında yer ve yön bilgisi veren ögedir. Yer tamlayıcıları, *-e, -de, -den* durum eklerini alarak yüklemi yönelme, bulunma ve ayrılma yönüyle tamamlamaktadır. Türkçenin yaklaşma, bulunma ve uzaklaşma bilgileri, genel bir yaklaşma, genel bir bulunma ve genel bir uzaklaşmadır. Bu yüzden, bu yer ile ilgili çekimler, yer kadar, zaman, sebep, sınırlama vb. pek çok bilginin ifadesinde kullanılabilirler.⁴⁷ Ergin, yer tamlayıcısını şu ifadeler ile tarif etmektedir;

*“Her hareketin zaman ve mekân içinde bir yeri ve bir istikameti vardır. İşte yer tamlayıcısı, hareketin cereyan ettiği bu yeri ve istikameti ifade eder.”*⁴⁸

Yer tamlayıcısı, cümle içerisinde bir kelime veya kelime grubu olarak bulunabilir. Yer tamlayıcısının cümle içerisinde yalın halde bulunması mümkün değildir. Aksi halde yüklem ile bağ kuramaz. Bu nedenle yer tamlayıcıları yönelme, bulunma ve ayrılma durum eklerini zorunlu olarak almaktadır.⁴⁹ Yüklem hariç diğer üyelerde olduğu gibi bir cümlede birden fazla yer tamlayıcısı bulunabilir.⁵⁰ Bununla beraber bir yer tamlayıcısı birden fazla cümlenin ortak ögesi de olabilir.⁵¹

⁴⁵ Bk. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 25-26.

⁴⁶ Bk. Karaağaç, Türkçenin Söz Dizimi, 233.

⁴⁷ Karaağaç, Türkçenin Söz Dizimi, 233-234.

⁴⁸ Ergin, Türk Dil Bilgisi, 400.

⁴⁹ Bk. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 29.

⁵⁰ Bk. Özkan – Sevinçli, Türkiye Türkçesi Söz Dizimi, 149; Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 29. Aktan, Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi, 101.

⁵¹ Bk. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 31.

Yönelme, bulunma ve ayrılma durum eklerini almalarına rağmen bazen bu öğeler, yüklemi yer ve yön vasfıyla tamamlamak yerine, zaman, nitelik ve sebep yönüyle tamamlar. Bu durumda bu öğeler yer tamlayıcısı olmaktan çıkıp zarf konumuna geçer. Diğer taraftan yer tamlayıcıları, her ne kadar fiil cümleleri ile özdeşleştirilseler de isim cümlelerindeki kullanımları da göz ardı edilmemelidir. Yönelme ve ayrılma durum eklerini almış kullanımları isim cümlelerinde pek kullanılmazken bulunma durum ekini almış şekliyle kullanımı yaygındır.⁵²

2.2.3. Zarf

Türkçede cümlelerin tamamlayıcı son ögesi, zarftır. Cümlede zarflar, yüklemün ifade ettiği fiilin hangi hal ve durumlarda gerçekleştiğini ya da fiilin gerçekleşme zamanını ifade eden öğelerdir. Ergin, zarf hakkında şu bilgileri aktarmaktadır;

“Zarf, fiilin muhtelif şartlarını ve zamanını gösteren cümle unsurudur. Hareketin nasıl, niçin, ne şekilde, hangi vasıtalarla, hangi sebeple, hülâsa, hangi şartlarla yapıldığını veya olduğunu ve hangi zamanda cereyan ettiğini göstermek için zarf unsuru kullanılır.”⁵³

Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere zarf; yüklemi yer, nicelik, durum, şekil, zaman ve sebep yönünden tamamlayan öğedir. Zarf, bir isim veya zarf işleviyle kullanılan bir kelime gurubu olabilir.⁵⁴ Bir cümlede birden fazla zarf bulunabildiği gibi bir zarf da birden fazla cümlelerin ortak ögesi olabilmektedir. Genel kullanıma göre birden fazla zarfın bulunduğu cümlelerde zaman zarfı, diğer zarfların önünde yer alır.⁵⁵

Yönelme, bulunma ve ayrılma durum eklerini aldıkları halde yer ve yön belirtmeyip yüklemi nicelik, zaman, durum, şekil ve sebep yönüyle tamamlayan kelime veya kelime grupları da cümlede zarf görevi üstlenebilmektedir.⁵⁶

⁵² Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 30.

⁵³ Ergin, Türk Dil Bilgisi, 400.

⁵⁴ Özkan – Sevinçli, Türkiye Türkçesi Söz Dizimi, 143.

⁵⁵ Bk. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 33-35.

⁵⁶ Bk. Özkan – Sevinçli, Türkiye Türkçesi Söz Dizimi, 147.

2.3. Cümle Dışı Unsurlar

Cümle içerisinde, cümleyi oluşturan temel ve tamamlayıcı öğeler dışında kalıp yüklemle bağ kuramayan, fiille ilişiği bulunmayan, cümleye ilave edilmiş ve dolaylı olarak cümlenin anlamına etki eden ünlemler, ünlem grupları, nida edatları, ara cümlecikler, açıklama cümleleri ve bağlaçlar gibi cümlenin anlam bütünlüğüne katkı sağlayan unsurların varlıkları da söz konusu olabilmektedir. Bunlar cümle dışı unsurlar kabul edilip, cümlelerin herhangi bir noktasında kendilerine yer bulabilmektedirler.⁵⁷

---

⁵⁷ Bk. Ergin, Türk Dil Bilgisi, 401; Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 36-38; Karaağaç, Türkçenin Söz Dizimi, 236-237; Aktan, Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi, 107-108; Özkan – Sevinçli, Türkiye Türkçesi Söz Dizimi, 154-156.

3. TÜRKÇE'DE CÜMLE ÇEŞİTLERİ

Cümlelerin temel ögesi, yargının ve hükmün odak noktası olan yüklemdir. İşin, oluşun, hareketin ve var olan durumun bildiricisi, bu ögedir. Yüklem olmadan cümle kurulamaz. Her yüklem bir cümle olup cümlelerin kuruluşu sebebi, yüklemün iş ve oluşunu tüm yönleriyle haber vermektir. Yüklem, cümlelerin kuruluşu sebebi sayılacak kadar kuvvetli bir ögedir. Bu nedenle cümle çeşitlerinin belirleyicisi de yüklemdir. Dilimizde cümle çeşitleri; yüklemün türüne göre, yüklemün sayısına göre, yüklemün yerine göre ve yüklemün anlamına göre olmak üzere dört ana başlık altında toplanabilir. Burada tezin sınırları gereği yüklemün türüne ve sayısına göre belirlenen cümle çeşitleri ele alınacaktır.

Tablo 2. Türkçe'de Cümle Çeşitleri

1. Yüklemün Türüne Göre

- a) Fiil Cümlesi
- b) İsim Cümlesi

2. Yüklemün Sayısına Göre

- a) Basit Cümle
- b) Birleşik Cümle
- c) Sıralı Cümle

3. Yüklemün Yerine Göre

- a) Kurallı Cümle
- b) Devrik Cümle

4. Yüklemün Anlamına Göre

- a) Olumlu Cümle
- b) Olumsuz Cümle
- c) Soru Cümlesi

3.1. Yüklemün Türüne Göre Cümleler

3.1.1. Fiil Cümlesi

Yüklemi, çekimli bir fiil veya birleşik fiil olan yargı öbekleri, fiil cümlesi olarak kabul edilmektedir.⁵⁸ Fiiller iş, oluş, hareket ve kılış bildiren kelimeler olup

⁵⁸ Bk. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 96.

eylemlerinin üzerinde gerçekleşeceği ya da tesir edecekleri bir nesne alıp almamaları bakımından geçişli-etken fiil ve geçişsiz-edilgen fiil olarak iki kısma ayrılmaktadır.

Yüklemi geçişli-etken fiil olan cümleler, cümlenin tüm öğelerini alabilirken, yüklemi geçişsiz-edilgen fiil olan cümlelerde nesne bulunmamaktadır.⁵⁹ Fiil cümlesinin öge dizilimi ise şu şekilde yapılmaktadır;

Özne + Zarf + Yer Tamlayıcısı + Nesne + Yüklem⁶⁰

Yukarıda formülü verilen cümlenin yüklemi geçişli-etken bir fiil olup nesne almıştır. Öğelerin dizilim sırası değişkenlik gösterebilmektedir. Fakat dilimizde esas olan, yüklemün yani asıl ögenin sonda, öznenin ise başta bulunmasıdır.⁶¹

3.1.2. İsim Cümlesi

Yüklemi isim soylu kelime ya da kelime grubundan oluşan yargı öbekleridir. İsim ve isim grupları, *-i* ek-fiili ile görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman kipinde çekime girerek yüklem görevi üstlenebilmektedir.⁶² Böylece isim cinsinden bir kelime ya da kelime grubunun ek-fiille çekimlenerek yargı bildirmesi de isim cümlesi olarak tanımlanmaktadır.⁶³

İsimler bir iş, oluş, hareket veya kılış bildirmedikleri için yüklem olduklarında başka bir varlığa tesir edemezler. Bu sebeple isim cümleleri genellikle nesne almayıp özne ve yüklem ikilisinden oluşmaktadır.⁶⁴ İsim cümlesinin öge dizilimi ise şu şekildedir;

Özne + Zarf + Yer Tamlayıcısı + Yüklem⁶⁵

⁵⁹ Bk. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 96.

⁶⁰ Banguoğlu, Türkçenin Grameri, 532.

⁶¹ Bk. Banguoğlu, Türkçenin Grameri, 532.

⁶² Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 96.

⁶³ Özkan – Sevinçli, Türkiye Türkçesi Söz Dizimi, 157.

⁶⁴ Bk. Özkan – Sevinçli, Türkiye Türkçesi Söz Dizimi, 158; Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 97; Aktan, Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi, 111.

⁶⁵ Banguoğlu, Türkçenin Grameri, 535.

3.2. Yüklemin Sayısına Göre Cümleler

3.2.1. Basit Cümle

Basit cümle; yapısında tek bir yüklem bulunduran cümle çeşididir. Basit cümleler “*Yalın Cümle*” terkihi ile de ifade edilmektedir.⁶⁶

Farklı bir ifade ile basit cümle; içinde bir tek çekimli yüklem bulundurup bütün öğeleriyle tek yargı bildiren cümlelerdir.⁶⁷ Basit cümlelerde bir yüklem bulunurken, diğer öğelerin birden fazla bulunması mümkündür. Bu yapıdaki cümleler, günlük konuşma dilinde yaygın olarak tercih edilmektedir. “*Sivas’ın caddeleri geniştir.*” “*Ayşe’nin uyku vakti geldi.*” gibi ifadeler birer basit-yalın cümle örneğidir.

3.2.2. Birleşik Cümle

Birleşik cümle, içinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile onu anlam ve görev bakımından tamamlayan bir veya birden fazla yan cümleden oluşan kelime dizisidir.⁶⁸ Birleşik cümle, yapısında birden fazla yüklem bulundurmaktadır. Bu sebeple birleşik cümlede, basit cümleden farklı olarak en az iki yargı bulunmaktadır. Birleşik cümlede bulunan yüklemelerden ilki ana cümlelerin yargısı iken diğer yüklem ise ana cümleyi tamamlayan yan cümlelerin yargısıdır. Türkçenin söz diziminde asıl öğenin sonda bulunması ilkesinden hareketle ana yargı cümlesi, genellikle sonda, yan cümleden sonra bulunmaktadır.⁶⁹

3.2.2.1. Temel Cümle

Temel cümle, esas yargıyı üzerinde taşıyan, aynı zamanda ana düşünceyi barındıran, kuruluş bakımından ise bir şahsa ve zamana bağlanmak kaydıyla yüklemi çekimli fiil olan cümledir.⁷⁰ Ana düşünceyi üzerinde bulundurduğu ve istendiğinde

⁶⁶ Türk Dil Kurumu, “Yalın Cümle”, erişim: 1 Mayıs 2019.

⁶⁷ Korkmaz v.dğr., Türk Dili ve Kompozisyon, 237.

⁶⁸ Özkan – Sevinçli, Türkiye Türkçesi Söz Dizimi, 197.

⁶⁹ Bk. Korkmaz v.dğr., Türk Dili ve Kompozisyon, 238.

⁷⁰ Bk. Özkan – Sevinçli, Türkiye Türkçesi Söz Dizimi, 197.

tek başına kullanılabilirdi için temel cümle ya da ana cümle olarak adlandırılmaktadır.⁷¹

3.2.2.2. Yan Cümle

Birleşik cümlede, temel cümlenin dışında kalan yargı öbekleri, yan cümle olarak adlandırılmaktadır. Yan cümleler, bağımsız bir cümlenin alabileceği yüklem ve özne dışındaki nesne, yer tamlayıcısı ve zarf (belirteç) gibi tamamlayıcı öğelerin tamamını alabileceği gibi bir temel cümle, birden fazla yan cümle de içerebilmektedir.⁷²

Yan cümleler, her zaman metin içerisinde bağımsız olarak karşımıza çıkmayıp, temel cümlenin bir ögesi olarak da yer alabilirler. Bu nedenle yan cümleler, temel cümlenin alt birimleri olarak kabul edilmektedir.⁷³ Dilimizde *yan yargı*, *yan cümlecik* veya *bağımlı cümlecik* gibi adlarla da ifade edilebilen yan cümleler, temel cümle içerisinde müstakil bir ögeyi karşılayabilmektedir.⁷⁴ Özetle yan cümleler, temel cümlenin yargısını güçlendiren, açıklayan ve tamamlayan, aynı zamanda temel cümle içerisinde bir öge olma özelliği kazanabilen yapılardır.

Yan cümleler eylem yapıları bakımından “*Çekimli Fiillerle Kurulan Yan Cümleler*” ve “*Çekimsiz Fiillerle (Fiilimsiler) Kurulan Yan Cümleler*” olmak üzere iki başlığa ayrılmaktadır.

3.2.2.2.1. Çekimli Fiille Kurulan Yan Cümle

Temel cümlenin dışında kalarak, ana yargının bildirdiği işi bir sebebe, bir şarta veya bir dileğe bağlayarak⁷⁵ temel cümlenin anlamını tamamlayan, kuruluş bakımından başlı başına bir cümle değerinde bulunan, zaman bildirip bir şahıs kipi taşıyan ve kendi başına bir yargısı olan şekillerdir.⁷⁶ Çekimli fiillerle kurulan yan cümlelerin yaygın kullanımları, şu şekildedir; 1. Şartlı Birleşik Cümle, 2. İç İç Birleşik Cümle, 3. Ki’li Birleşik Cümle.

⁷¹ Bk. Özkan – Sevinçli, Türkiye Türkçesi Söz Dizimi, 197.

⁷² İlker Aydın, “Türkçede Yan Tümce Türleri ve İşlevleri”, Dil Dergisi 0/126 (2004): 31.

⁷³ Bk. Aydın, “Türkçede Yan Tümce Türleri ve İşlevleri”, 30.

⁷⁴ Bk. Aydın, “Türkçede Yan Tümce Türleri ve İşlevleri”, 30.

⁷⁵ Bk. Özkan – Sevinçli, Türkiye Türkçesi Söz Dizimi, 197.

⁷⁶ Korkmaz v.dğr., Türk Dili ve Kompozisyon, 238.

1. *Şartlı Birleşik Cümle* : Şart ifadesine dayalı bir yan cümle ile bir ana cümleden meydana gelen birleşik cümledir.⁷⁷

Örnek; Annemin sözünü dinleseydim, başıma bunlar gelmezdi.

2. *İç İçe Birleşik Cümle* : Bir cümlenin herhangi bir görevle başka bir cümlenin içinde yer aldığı cümledir. Yardımcı cümle, ana cümlenin bir ögesi veya o ögenin bir parçasıdır.⁷⁸

Örnek; Ahmet ağa derler bir adam yaşar buralarda.

3. *Ki'li Birleşik Cümle* : İki cümle arasında sebep, sonuç, açıklama, sıralama vb. anlam ilişkileri kuran⁷⁹ “ki” bağlacı ile kurulan birleşik cümleye, ki’li birleşik cümle denilmektedir.⁸⁰ Ki’li birleşik cümle, Türkçenin söz dizimine aykırı olarak yan cümlenin sonda bulunduğu bir yapıyla kurulmaktadır.

Örnek; Tekrar koşmaya başlayacaktım ki, bana doğru geldiğini gördüm.

3.2.2.2.2. Çekimsiz Fiille Kurulan Yan Cümle

Öncelikle ifade edilmelidir ki burada çekimsiz fiil ile kastedilen kavram, fiilden türetilip olumsuz yapılabilen mastarlardır. Bu mastarlar, eylemsi veya fiilimsi olarak adlandırılmaktadır.⁸¹ Fiilimsilerin en önemli görevi ise yan cümle oluşturmaktır.

Eylemi çekimsiz fiil olan yan cümlelerde temel cümlenin eyleminde belirtilen zaman, görünüş ve kip karşıtlıklarının tamamı gösterilemez. Kişi eki ise ancak belirli yan tümcelerde adlara özgü olan iyelik eki şeklinde ortaya çıkar. Türkçedeki yan cümlelerin çoğu çekimsiz eylemli olup tam donanımlı değildirler.⁸² Çekimsiz fiille kurulan yan cümleler, yargı bildirmekten uzaktır. Bu durum, çekimli fiille kurulan yan cümle ile arasındaki temel farkı oluşturmaktadır. Çekimsiz fiillerle yani fiilimsilerle kurulan yan cümleleri, temel cümle içerisindeki işlevlerine göre sıfat, özne, yer tamlayıcısı ve zarf gibi öğeleri karşılayan yan cümleler olarak sınıflandırmak mümkündür.⁸³

⁷⁷ Özkan – Sevinçli, Türkiye Türkçesi Söz Dizimi, 197.

⁷⁸ Karaağaç, Türkçenin Söz Dizimi, 239.

⁷⁹ Bk. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 85.

⁸⁰ Aktan, Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi, 126.

⁸¹ Türk Dil Kurumu, “Fiilimsi”, erişim: 1 Mayıs 2019.

⁸² Aydın, “Türkçede Yan Tümce Türleri ve İşlevleri”, 39.

⁸³ Bk. Aydın, “Türkçede Yan Tümce Türleri ve İşlevleri”, 36.

3.2.3. Sıralı Cümle

Müstakil bir yargı ve anlam taşıyan farklı cümlelerin bir cümle dizisi içinde peş peşe sıralanması yolu ile kurulan cümleler, sıralı cümlelerdir. Bir cümle içerisinde bir araya gelen bu cümleler, anlamları bakımından bir bütünlük oluşturur. Sıralı cümleyi oluşturan cümleler, gerekli hallerde bölünerek basit cümle formuna sokulabilmektedir. Bu cümleler arasındaki bağ, virgül, noktalı virgül yahut bağlaçlar ile kurulur.⁸⁴

Sıralı cümleler; sıralı bağımlı cümle ve sıralı bağımsız cümle olmak üzere iki başlığa ayrılmaktadır;

1. *Sıralı Bağımlı Cümle*: Öznesi, yüklemi veya diğer öğelerinden herhangi biri ortak olan cümleler sıralı bağımlı cümle kabul edilmektedir. “*Ben eteklerimi toplayıp merdivenleri çıktım, kapıyı açtım.*” örneğinde *ben* öznesi her iki yüklem için ortak öğesidir.⁸⁵

2. *Sıralı Bağımsız Cümle*: Sıralı bağımlı cümlenin aksine öğeleri arasında ortaklık bulunmayan, her cümlenin, kendi öğelerini içinde barındırdığı cümlelerdir. “*Dükkân karmakarışık, mallar bayat, kibar müşteriler birer birer çekiliyor, ayak takımı her gün artıyor.*” örneğinde görüldüğü gibi sıralı her cümle, diğer cümlelerin herhangi bir öğesine ihtiyaç duymadan anlamca tamamlanmaktadır.⁸⁶

---

⁸⁴ Bk. Özkan – Sevinçli, Türkiye Türkçesi Söz Dizimi, 209.

⁸⁵ Korkmaz v.dğr., Türk Dili ve Kompozisyon, 240.

⁸⁶ Aktan, Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi, 130.

4. ARAPÇA'DA CÜMLEYİ OLUŞTURAN UNSURLAR

Duygular, düşünceler, fikirler, eylemler ve durumlar, cümleyi oluşturan dil birlikleri ile ifade edilir. Cümle, dilin anlatım bildiren en küçük birimidir. Bu bakımdan duygu, düşünce, olay ve hallerin en basit ifadesi cümle ile sağlanırken var olan gerçekliği tek bir cümle ile anlatmanın mümkün olmadığı durumlarda cümle birliklerine başvurulması zorunlu bir hal almaktadır.

Cümleye dair yapılan klasik ve modern çalışmaların ekseriyetinde cümle kavramından önce cümleyi oluşturan unsurlar ele alınmıştır. Bu unsurların önceden incelenmesi ve ifade edilmesi, cümle kavramının anlaşılması hususunda araştırmacıya ciddi bir kolaylık sağlayacaktır. Biz de dilin en küçük ifade birimi olan cümlenin tanımına geçmeden önce Arap dilinde cümleyi oluşturan temel unsurların bilinmesi gerektiği kanaatindeyiz.

4.1. Lafız (الْفِظ)

Lafız, sözlüklerde “söylemek, ifade etmek, bir şeyi atmak, ağızdan fırlatmak” gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁷ Gramer terimi olarak ise; bir manaya delalet etsin veya etmesin bazı harfleri içeren seslere verilen isimdir.⁸⁸ Bu bakımdan lafız; tabiatta canlı ve cansız varlıklar tarafından ortaya çıkarılan işlenmiş, biçimlendirilmiş veya biçimlendirilmemiş her türlü ham seslerdir.⁸⁹

4.2. Kavı (الْقَوْل)

Kelime anlamı itibari ile “söz, laf, ifade, konuşma, dil” gibi manaları içermektedir.⁹⁰ Gramer terimi olarak ise “bir manaya delalet eden lafızlar”dır.⁹¹ Lafız, “kavli” de içine alan genel bir terimdir. Her kavı, aynı zamanda bir lafızdır.

⁸⁷ İbn Fâris, “Lafz”, Mu'cemü'l-me'âyisü'l-luğa, 2. Baskı (Mısır: Dâru'l-fikr, 1399/1979), 5:259.

⁸⁸ Bk. Fâdil Şaliḥ es-Sâmarrâ'î, el-Cümletü'l-Arabiyye te'lîfuhâ ve 'aḫsâmuhâ, 2. Baskı (Ummân: Dâru'l-fikr, 1427/2007), 11.

⁸⁹ Bk. Rifât Resul Sevinç, Arap Dilinde Cümle Yapısı Ve Biçimi (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2004), 27.

⁹⁰ İbn Fâris, “Kavl”, 5:42.

⁹¹ Bk. İbn Hişâm, Şerḫü Şuzûri'z-zehebi fî ma'rifeti kelâmi'l-Arab (Beyrût: Dâru 'ihyâ'i't-türâsi'l-Arabî, 2001), 10; Sâmarrâ'î, el-Cümletü'l-Arabiyye te'lîfuhâ ve 'aḫsâmuhâ, 10-11.

Kavli lafızdan farklı kılan şey, kavlin anlamlı ses birliklerini ifade etmesidir. Lafızda ise ses birliğinin anlamlı yahut anlamsız olması önemli değildir.⁹²

4.3. Kelime (الكلمة)

Kelim'in (كَلِمٌ) tekili olan "kelime", dilimizde harf ve hecelerden oluşan anlamlı ses birliklerine verilen isimdir.⁹³ Arap Dilinde ise kelime; müfred bir manaya delalet etmesi için konulan lafızlardır.⁹⁴ İbn Hişâm kelimeyi "müfred kavı" olarak tarif etmektedir. Burada kavı ile kastedilen, bir anlamı olan lafızdır. Müfred ile kastedilense "bir kısmının bütününü ifade etmemesi yani anlamını kaybetmeden olduğu şekilden daha küçük birimlere ayırlamaması"dır.⁹⁵ Sevinç ise kelimeyi İbn Hişâm'ın tanımına paralel olarak şu şekilde açıklamaktadır;

*"Kelime tek bir lafızdır. Tek lafızdan kastımız, kelimenin daha küçük parçalara bölünmesi halinde anlamını yitirmesidir. Meselâ, kalem kelimesi, ka-lem şeklinde ikiye bölünecek olsa anlamını kaybeder."*⁹⁶

Yapılan tanımların ortak noktaları göz önüne alınarak yeni bir tanım yapmak gerekirse kelime; lafızların oluşturduğu en küçük anlamlı ses birlikleri olarak ifade edilebilir. Nahivciler kelimeyi üç kısma ayırdıktan sonra öncelik sırasına göre isim, fiil ve harf şeklinde tertip etmişlerdir.⁹⁷

⁹² Bk. Sevinç, Arap Dilinde Cümle Yapısı ve Biçimi, 27-28.

⁹³ Parlatır v.dğr., "Kelime", 2:1264.

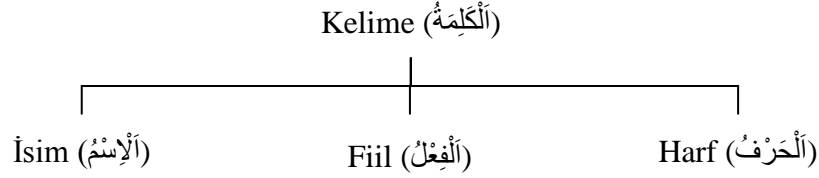
⁹⁴ Bk. Zemaşşerî, el-Mufaşşal fî 'ilmi'l-'Arabiyye (Ürdün: Dâru'l-'ammâr, 2004), 32.

⁹⁵ Bk. İbn Hişâm, Şerhu Şuzûri'z-zehebi fî ma'rifeti kelâmi'l-'Arab, 10.

⁹⁶ Sevinç, Arap Dilinde Cümle Yapısı ve Biçimi, 28.

⁹⁷ Muḥammed b. el-Ḥasan el-'Esterâbâdî es-Semnâkî, Şerhu'r-Rađî li-Kâfiyeti'bni Ḥâcib, thk. Ḥasan b. Muḥammed b. 'İbrâhîm el-Ḥıfzî (b.y., y.y., 1414/1993), 1:11; İbn Hişâm, Şerhu Kâtri'n-nedâ ve belli's-şadâ, 4. Baskı (Beyrût: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1425/2004), 28; İbn Fâris, eş-Şâhîbî fî fiḫhi'l-luğati'l-'Arabiyye (Beyrût: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1418/1997), 48.

Tablo 3. Arapça’da Kelime Türleri

Bu sıralamanın temelinde ise en az iki ismin bir araya gelmesiyle “رَيْدٌ قَائِمٌ” : *Zeyd ayakta durmaktadır.*” örneğinde olduğu gibi bir cümle oluşurken, iki fiilin bir araya gelmesiyle bir cümle oluşmaması, fiillerin zorunlu olarak bir isme ihtiyaç duymaları yatmaktadır.⁹⁸ Bu sebeple Arap dilciler fiili ismin gerisinde bırakmışlardır. Harf ise cümlelerin parçalarından biri olarak görülmemiş, bu sebeple isim ve fiilin gerisinde kalmıştır.⁹⁹

4.3.1. İsim (الْإِسْمُ)

İsim, Türkçe sözlüklerde canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, çeşitli durumları bildiren kelimeler olarak karşımıza çıkarken¹⁰⁰ Arapça’da isim, Basra Dil Ekolü mensuplarınca “yükseltmek, yüksek olmak ve yukarı kaldırmak”¹⁰¹ anlamlarına gelen “سَمَوٌ” kök harflerinden, Kûfe Dil Ekolü mensuplarınca ise “alâmet, işaret ve belirti”¹⁰² gibi anlamlara gelen “وَسَمٌ” kök harflerinden türetilmiş bir kelime olup¹⁰³ kök anlamları itibari ile “alâmet, belirti, işaret, açığa/yukarı çıkarıcı ve yüksek olan şey” şeklinde ifade edilebilmektedir.¹⁰⁴ İsim, bir nahiv terimi olarak;

⁹⁸ Nesnelere, varlıkları kendileri ile kâim, hareketler (fiiller) ise varlıkları ancak nesnelere kâim olan unsurlardır. Ergin, Türk Dil Bilgisi, 281.

⁹⁹ Muhammed b. el-Hasan ‘Esterâbâdî, Şerhu’r-Rađî li-Kâfiyeti’bni Hâcib, thk. Hasan b. Muhammed b. ‘İbrâhîm el-Hıfzî, (b.y., y.y., 1414/1993), 1:11.

¹⁰⁰ Parlatır v.dğr., “İsim”, 1:1099.

¹⁰¹ ‘Ebû ‘Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, Kitâbü’l-ayn (Beyrût: Dâru’l-kütübü’l-ilmiyye, 1424/2003), 2:277.

¹⁰² İbn Fâris, “Lafz”, 6:110.

¹⁰³ ‘Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah el-Enbârî, el-‘İnşâf fî mesâ’ili’l-İhilâf beyne’l-Başriyyîn ve’l-Kûfiyyîn (Kâhire: Mektebetü’l-Hıncî, 2002), 4-6.

¹⁰⁴ Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle Öğeleri (Sivas: Vizyon Yayıncılık, 2006), 12.

şahıs ya da eşyaya delalet eden ve kendi başına bir anlamı olan kelimelerdir.¹⁰⁵ Daha geniş bir ifade ile ismi, üç zamandan (geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman) herhangi birine bağlı bulunmaksızın nesneye delalet edip¹⁰⁶ cümle içerisinde fâil veya mef'ûl gibi öğelerde bulunmakla birlikte¹⁰⁷ lam-ı tarif ve tenvin alabilen kelimeler¹⁰⁸ şeklinde tanımlamak mümkündür. Yapılan bu tanımdan anlaşılacağı üzere isim, zamana delalet etmemesi, lam-ı tarif ve tenvin alması gibi yönleriyle fiilden ayrılmaktadır. Burada ismin tanımı, karşıladığı nesnelere ve durumlar bakımından dar manada verilmiştir. İsim kendi içerisinde, muayyen, müphem, cins, hades ve mimli isimler olmak üzere farklı alt başlıklara ayrılmaktadır.¹⁰⁹ Bu tezin kapsamı gereği yukarıda geçen başlıkların ayrı ayrı ele alınması uygun bulunmadı.

4.3.2. Fiil (الْفِعْلُ)

Fiil, nesnelere zaman ve mekân içerisindeki her türlü yapma, olma ve durmalarını yani nesnelere hareketlerini karşılayan kelimelerdir.¹¹⁰ Bir nahiv terimi olarak fiil, üç zamandan birine delalet ederek bir durum ya da hadesi (iş, oluş, hareket ifade eden isim) ifade eden kelime olup varlığı ancak nesnelere üzerinde ortaya çıkmaktadır.¹¹¹ Fiilin varlığının bir ismin varlığına bağlı olması, fiilin isimden sonra zikredilme sebeplerindedir. Fiil konusu, ilerleyen kısımlarda tekrar ele alınacaktır.

4.3.3. Harf (الْحَرْفُ)

“Bir şeyin kenarı ya da tarafı” gibi anlamlara gelen harf,¹¹² dilimizde dildeki sesleri gösteren işaretlere verilen isimdir.¹¹³ Nahivcilere göre ise “kendi başına bir

¹⁰⁵ ‘Ebû Bekr Muhammed b. Sehl b. Serrâc en-Nahvî el-Bağdâdî, el-‘Uşûl fi’ n-naḥv, thk. ‘Abdulhüseyn el-Fetlî, 3. Baskı (Beyrût: Mü’essetü’r-risâle, 1417/1996), 36.

¹⁰⁶ Bk. Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 13.

¹⁰⁷ Ebü’l-Kâsım ‘Abdurrahmân ‘İshâk ez-Zeccâcî, el-‘İdâh fi ‘ileli’ n-naḥv, thk. Mâzin el-Mübârek, 3. Baskı (Beyrût: Dâru’ n-nefâ’ is, 1399/1979), 48.

¹⁰⁸ İbn Hişâm, Şerhu Kıtrî’ n-nedâ ve belli’ ş-şadâ, 29.

¹⁰⁹ Temmâm Hassân, el-Luğatü’l-Arabîyye ma’nâhâ ve mebnâhâ (el-Mağrib: Dâru’ş-şekâfe, 1994), 90-91.

¹¹⁰ Bk. Ergin, Türk Dil Bilgisi, 280.

¹¹¹ Bk. ‘Ebû Bekr Muhammed b. Sehl ibnü’s-Serrâc, el-‘Uşûl fi’ n-naḥv, thk. ‘Abdulhüseyn el-Fetlî, 3. Baskı (Beyrût: Mü’essetü’r-risâle, 1417/1996), 1:38; Muhammed Semîr Necîb, “Fiil”, Mu’cemü’l-muştalahâtî’ n-naḥviyye ve’ ş-şarfiyye (Beyrût: Dâru’l-Furkân, 1405/1985), 174.

¹¹² Bk. İbn Hişâm, Şerhu Şuzûri’ z-zehabi fi ma’rifeti kelâmi’l-Arab, 12.

¹¹³ Parlatır v.dğr., “Harf”, 1:947.

anlam taşımayan ve kendi dışındaki bir şeyi ifade etmek için kullanılan araçtır.”¹¹⁴ Sîbeveyhi’ye göre harf, isim ve fiil dışında, anlam ifade eden şeydir.¹¹⁵ Harfler, âmil olan veya olmayan, yalnızca isme veya fiile mahsus olan, hem isimle hem de fiille kullanılabilen olmak üzere değişik şekillerde incelenmektedirler.¹¹⁶

4.4. Kelim (الكَلِم)

Kelimenin (كَلِمَةٌ) çoğulu olup cins bir isimdir. Bir manaya delalet etsin veya etmesin (müfîd olsun veya olmasın) üç veya daha fazla kelimedenden oluşan terkiplere “kelim” denir.¹¹⁷ “حَضَرَ مُحَمَّدٌ الْيَوْمَ : *Muhammed bugün geldi.*” ifadesi bir hüküm bildirdiği için (müfîd olduğu için) kelâm, hem de üç kelimedenden oluştuğu için kelimdir. “إِنْ حَضَرَ مُحَمَّدٌ... : *Muhammed gelirse...*” ifadesi ise bir hüküm bildirmediği için “kelâm” sayılmazken, üç kelimedenden oluşan bir terkip olduğu için “kelim”dir.

¹¹⁴ Bk. Muhammed b. Pir ‘Alî Birķivî, ‘İzhâru’l-esrâr fi’n-naḥv (Beyrût: Dâru’l-minhâc, 1430/2009), 50.

¹¹⁵ Sîbeveyhi, el-Kitâb, 1:12.

¹¹⁶ Sevinç, Arap Dilinde Cümle Yapısı ve Biçimi, 70.

¹¹⁷ Bk. ‘Ebû ‘Abdullah Cemâlüddîn b. ‘Aķîl, Şerḥu’bni ‘Aķîl, 20. Baskı (Kâhîre: Dâru’t-türâs, 1400/1980), 1:15.

5. ARAPÇA'DA CÜMLE KAVRAMI

Cümle, “جمل” kök harflerinden oluşan “toplamak, bir araya getirmek, güzel olmak, güzelleştirmek, akmak, erimek” gibi anlamlara sahip bir kelimedir.¹¹⁸ Etimolojik olarak bu kavramın kökü, iki asla dayanmaktadır. Bunlardan ilki, “toplanmak, bir araya gelmek, birikmek ve iri yapılı, iri kıyım” anlamlarını ihtiva ederken ikincisi ise “güzel olmak, güzelleşmek, iyi olmak” gibi anlamları bünyesinde barındırır.¹¹⁹ Bir şeyi elde etmek (أَجْمَلْتُهُ : حَصَلْتُهُ), iplerin bir araya getirilmesiyle organ yapmak (أَجْمَلٌ : حَبْلٌ غَلِيظٌ) ve deveye benzer şekilde iri yapılı olmak (أَجْمَالِيٌّ) gibi kavramların çıkış noktası, burasıdır. Bununla beraber çirkinin zıttı güzel (جَمَالٌ – جَمِيلٌ) ve eriyik yağın özü (أَجْمِيلٌ : وَدَكُ الشَّحْمِ الْمَذَابِ) gibi kelimeler de köken itibariyle bu kavrama dayanmaktadır.¹²⁰ Başlığımıza konu olan cümle kavramı ise, dayandığı ilk aslı itibari ile “bir araya gelmek, birikmek ve toplanmak” gibi kavramların anlamsal daralmaya uğrayarak, “tam bir yargı bildirmek kastıyla bir araya gelen ve belirli kurallar çerçevesinde toplanan lafızların oluşturduğu kelimeler dizisini” ifade eden bir anlam kazandığı görülmektedir. Bu duruma göre gramerciler cümleye nasıl bir bakış açısı getirmektedir? Bu konunun açıklığa kavuşturulması gerekir.

Cümlenin gramatik olarak tanımını yapmadan önce, kadim nahivcilerden bazılarının cümle kavramına karşılık “kelâm” terimini de kullanmış olduklarını bilmeliyiz. Kelâm kavramının cümleye karşılık gelmeyeceği noktasında nahivciler arasında ihtilaflar da mevcuttur. Fakat çalışmanın konusu gereği bu ihtilaflara yer verilmeyerek cümle anlamında kullanılan kelâm terimi için yapılmış tanımlar incelenecektir.

Arap dili ve grameri hakkında telif edilmiş günümüze ulaşan ilk ve en kapsamlı eserin¹²¹ müellifi aynı zamanda Basra nahiv ekolünün en önemli temsilcisi olan¹²² Sîbeveyhi'ye (ö. 180/796) göre cümle, mûsned ve mûsned ileyhten oluşan,

¹¹⁸ Ebü'l-Fađl Cemâlüddîn Muḥammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, “Cml”, Lisânü'l-'Arab (Bejrût: Dâru Şâdr, ts.), 11:123-127.

¹¹⁹ Bk. İbn Fâris, “Cml”, 1:481.

¹²⁰ Bk. Ebü'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Ömer b. 'Aḥmed ez-Zemaḥşerî, “Cml”, Esâsü'l-belâğa (Bejrût: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1419/1998), 1:148-149; el-Ḥalîl b. Aḥmed, “Cml”, 1:260-261.

¹²¹ Bahsi geçen eser, Arap dilinin nahvi, sarfı ve fonetiği alanında telif edilmiş olan Sîbeveyhi'nin “el-Kitâb” isimli ölümsüz eseridir. Nahivciler arasında “el-Kitâb” denilince akla gelen, Sîbeveyhi'nin bu meşhur eseridir.

¹²² Bk. Mehmet Reşit Özbalkıç, “Sîbeveyhi”, DİA (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37:130.

birinin diğerine isnat edildiği ve anlamca bir bütünlük arz eden yapılardır.¹²³ “Müsned ileyh ve müsnedden ibarettir ki bir durumu, bir olayı ve bir hükmü bildirir.”¹²⁴ Burada müsned ile kastedilen, yargısı, işi isnat edilen kelime iken, müsned ileyh ise kendisine bir iş, hüküm isnat edilen isimdir. Müsned ileyh isim cümlesinde, mübtedânın yerini tutarken fiil cümlesinde, fâil veya nâibü'l fâilin yerini tutar.¹²⁵ Müsned ise isim cümlesinde haber, fiil cümlesinde fiil veya fiil gibi amel eden lafızlara karşılık gelir.¹²⁶

Nahiv ekolleri üstü bir bakış açısına sahip olan meşhur Arap dilcisi ve Arap dil teorisyeni İbn Cinnî'ye (ö. 392/1002)¹²⁷ göre kelâm şudur;

128. أَمَّا الْكَلَامُ فَكُلُّ لَفْظٍ مُسْتَوِلٍّ بِنَفْسِهِ، مُفِيدٌ لِمَعْنَاهُ. وَهُوَ الَّذِي يُسَمِّيهِ النَّحْوِيُّونَ الْجُمْلَةَ.

“*Kelâm, tek başına yargı bildiren her bir lafızdır. O, nahivciler tarafından cümle olarak isimlendirilen(kelime)dir.*”

İbn Cinnî kelâmı, kendi içinde bir anlam bütünlüğü oluşturan lafız¹²⁹ olarak ifade etmektedir. Aynı zamanda nahivcilerin bu yapıyı cümle olarak isimlendirdiğini de tanımına eklemiştir.

“وَالْكَلَامُ هُوَ الْمُرَكَّبُ مِنْ كَلِمَتَيْنِ أُسْنِدَتْ إِحْدَاهُمَا إِلَى الْأُخْرَى، وَ ذَلِكَ لَا يَتَأْتَى إِلَّا فِي اسْمَيْنِ كَقَوْلِكَ : زَيْدٌ أَخُوكَ وَبِشْرٌ صَاحِبُكَ، أَوْ فِي فِعْلٍ وَاسْمٍ نَحْوَ قَوْلِكَ : ضَرَبَ زَيْدٌ، وَأَنْطَلَقَ بَكْرٌ، وَتُسَمَّى الْجُمْلَةَ.”¹³⁰

“*Kelâm, birinin diğerine isnat edildiği iki kelimedenden oluşandır ve bu ancak “Zeyd kardeşindir. : زَيْدٌ أَخُوكَ.” ve “Bişr arkadaşındır. : بِشْرٌ صَاحِبُكَ.” demen gibi iki isimde veya “Zeyd dövdü. : ضَرَبَ زَيْدٌ.” ve “Bekr gitti. : وَأَنْطَلَقَ بَكْرٌ.” demen gibi bir fiil ve bir isimde ortaya çıkar ve bu, ‘cümle’ olarak adlandırılır.”*

¹²³ Bk. ‘Ebû Bişr ‘Amr b. ‘Uşmân b. Qanber Sibeveyhi, el-Kitâb, thk. Abdüsselâm Muḥammed Harûn, 3. Baskı (Kâhire: Mektebetü'l-İhancî, 1408/1988), 1:23.

¹²⁴ Mehmet Talu, Nahiv İlmi (Kayseri: Tereke Yayınevi, 1987), 10.

¹²⁵ Bk. Ali Bulut, Belâgat-i Müyessera (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 38.

¹²⁶ Bk. Bulut, Belâgat-i Müyessera, 44.

¹²⁷ Bk. Mehmet Yavuz, “İbn Cinnî”, DİA (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19:397-400.

¹²⁸ Ebü'l-Feth ‘Uşmân b. Cinnî, el-Ḥaşâ’iş, thk. Muḥammed ‘Alî en-Neccâr, 2. Baskı (Mısır: Mektebetü'l-İlmiyye, 1371/1952), 1:17.

¹²⁹ Bk. Mehmet Ali Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle Öğeleri, 52.

¹³⁰ Zemaşerî, el-Mufaşşal fî ‘ilmi'l-Arabiyye, thk. Fahr Şâlih Kādâre, 32.

Yukarıda verilen tanımda Zemahşerî (ö. 538/1144) kelâmı, birinin diğere isnat edildiği en az iki isim veya bir isim ve bir fiilden oluşan terkipler olarak tanımlamaktadır ve bu terkinin de “cümle” olarak isimlendirildiğini belirtmektedir. Görüldüğü üzere Zemahşerî kelâm terimini cümle yerine kullanan dilerler arasındadır.¹³¹

Basra dil ekolü takipçilerinden İbn Ya'îş (ö. 643/1245) *Mufaşşal* şerhinde Zemahşerî'nin tanımına yakın olarak, “kendi başına bir manaya delalet eden müstakil lafızlar bütünü” şeklinde açıklar. İbn Ya'îş de bu gibi terkiplerin cümle olarak isimlendirildiğini söyler.¹³²

Sîbeveyhi ve İbn Cinnî neslinden sonra bu alanın en büyük üstatlarından olan¹³³ İbn Hişâm (ö. 761/1361) ise kelâmı şu şekilde tarif etmektedir;

"فَهُوَ الْقَوْلُ الْمُفِيدُ، وَقَدْ مَضَى تَفْسِيرُ الْقَوْلِ، وَأَمَّا الْمُفِيدُ فَهُوَ الدَّالُّ عَلَى مَعْنَى يَحْسُنُ السُّكُوتُ عَلَيْهِ نَحْوَ: زَيْدٌ قَائِمٌ وَقَامَ أَخُوكَ بِخِلَافِ نَحْوِ: زَيْدٌ وَنَحْوِ: غُلَامٌ زَيْدٌ وَنَحْوِ: الَّذِي قَامَ أَبُوهُ فَلَا يُسَمَّى شَيْءً مِنْ هَذَا مُفِيداً، لِأَنَّهُ لَا يَحْسُنُ السُّكُوتُ عَلَيْهِ، فَلَا يُسَمَّى كَلَاماً."¹³⁴

“O müfid (yargılı) bir kavldir. Kavlin açıklaması daha önce geçti. Müfid ise “زَيْدٌ قَائِمٌ : Zeyd ayaktadır.” ve “قَامَ أَخُوكَ. : Kardeşin kalktı.” örneklerinde olduğu gibi “üzerinde durulması uygun düşecek bir manaya delalet eden” demektir. Oysa “الَّذِي قَامَ أَبُوهُ : Babası ayakta olan”, “غُلَامٌ زَيْدٌ : Zeyd'in çocuğu” ve “زَيْدٌ : Zeyd” gibi ifadelerden hiçbiri, üzerinde durulması uygun düşmediği için müfid olarak adlandırılmaz. Bu sebeple kelâm olarak da adlandırılmazlar.”

Kavl, bir manaya delalet eden lafızdır.¹³⁵ Müfid ise kendi başına bir yargı ve hükme delalet eden bütündür.¹³⁶ “Buna göre, cümle söz konusu olduğunda “müfid” kelimesini, “konuşmacının, sözün devam edeceği beklentisi içinde olmayacağı kadar

¹³¹ İbn Mâlik'e kadar olan birçok nahivci “cümle” kavramına karşılık “kelâm” terimini kullanmıştır.

¹³² Ebü'l-Beķā Muvaffakuddîn Ya'îş İbn 'Alî b. Ya'îş en-Nahvî, Şerhu'l-Mufaşşal (Mısır: 'İdâretü't-ṭabâ'ati'l-müniriyye, ts.), 1:20.

¹³³ Özbalıkçı, “İbn Hişâm en-Nahvî”, 20:74.

¹³⁴ Cemâlüddîn 'Ebî Muhammed b. Yûsuf b. Hişâm, Şerhu Şuzûri'z-zehebi fî ma'rifeti kelâmi'l-'Arab, 19.

¹³⁵ Bk. İbn Hişâm, Şerhu Şuzûri'z-zehebi fî ma'rifeti kelâmi'l-'Arab, 10; Talu, Nahiv İlmi, 11; Sâmarrâ'î, el-Cümletü'l-'Arabiyye te'lîfuhâ ve 'aqsâmuhâ, 10.

¹³⁶ İbn Hişâm, Şerhu Şuzûri'z-zehebi fî ma'rifeti kelâmi'l-'Arab, 19.

anlam bütünlüğüne sahip söz birimi” şeklinde anlamak gerekir.”¹³⁷ “زَيْدٌ قَائِمٌ: Zeyd ayaktaadır.” veya “قَامَ أَخُوكَ: Kardeşin kalktı.” ifadelerinde sözün devam etme beklentisi yoktur. Dolayısıyla bu terkipler, “müfîd” yani yargısı tamamlanmış yapılardır.

İbn Hişâm’ın kelâma dair diğer bir tanımı da şöyledir;

"الْكَلَامُ -فِي اصْطِلَاحِ النَّحْوِيِّينَ- عِبَارَةٌ عَمَّا اجْتَمَعَ فِيهِ أَمْرَانِ: الَّلَفْظُ، وَالْإِفَادَةُ. وَالْمُرَادُ بِاللَّفْظِ الصَّوْتُ الْمُشْتَمِلُ عَلَى بَعْضِ الْحُرُوفِ، تَحْقِيقًا أَوْ تَقْدِيرًا. وَالْمُرَادُ بِالْمُفِيدِ مَا دَلَّ عَلَى مَعْنَى يَحْسُنُ السُّكُوتُ عَلَيْهِ. وَأَقْلُ مَا يَتَأَلَّفُ الْكَلَامُ مِنْ اسْمَيْنِ." ¹³⁸

“Kelâm, -nahivcilerin terminolojisinde- kendisinde iki hususun, lafız ve ifade, birlikte bulunduğu şey demektir. Lafız ile kastedilen, hakikî ya da takdîren bazı harfleri içeren sestir. Müfîd ile kastedilense, üzerinde durulması güzel olan bir manaya delalet eden şeydir. Kelâm, en az iki isimden oluşan ifadedir.”

İbn Hişâm’ın bu açıklamalarından hareketle, cümle yahut kelâm, kendi başına yargı bildiren, kendi kendini tamamlayan, üzerinde durulduğunda bir manaya delalet eden tam bir bütün olmalıdır.

İmam Birgivî (ö. 981/1573), Sîbeveyhi’nin tanımına yakın bir tanım yaparak kelâmı, kendisinde isnat bulunan şey olarak tanımlar. Bir kelimenin diğerine, lafzî veya manevî olarak, dinleyiciye tam bir hüküm bildiren ve muhatabı yargısal bir beklentide bırakmadan yapılan atıftır.¹³⁹ Burada isnât ile kastedilen mûsned ileyh ile mûsned arasındaki anlamsal bağıdır.¹⁴⁰ Dilbilimsel açıdan bu bağ, “sentaks” olarak ifade edilmektedir.

"هُوَ اللَّفْظُ الْمُفِيدُ فَايِدَةً يَحْسُنُ السُّكُوتُ عَلَيْهَا مِثْلُ: حَضَرَ عَمْرُو - أَنَا قَائِمٌ - رَمَضَانَ شَهْرُ الصِّيَامِ." ¹⁴¹

¹³⁷ Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle Öğeleri, 63.

¹³⁸ İbn Hişâm, ‘Evdahu’l-mesâlik ‘ilâ Elfiyyeti’bn-i Mâlik, thk. Muḥammed Muhyiddîn ‘Abdülhamîd (Beyrût: Mektebetü’l-‘aşriyye, ts.), 1:11.

¹³⁹ Bk. Muḥammed b. Pir ‘Ali Birķivî, Şerḫu Lübbi’l-elbâb fî ‘ilmi’l-‘irâb, thk. Ḥamdî el-Cebâlî (Nâblus: y.y., 1417/1997), 76.

¹⁴⁰ Bk. Bulut, Belâgat-i Müyessera, 34.

¹⁴¹ Necîb, “Kelâm”, 196.

“O, üzerinde sükût edilmesi uygun olacak şekilde yargı bildiren sözdür. حَضَرَ عَمْرُو : Amr geldi. – أَنَا قَادِمٌ : Ben geliyorum/gelmekteyim. – رَمَضَانَ شَهْرُ الصِّيَامِ : Ramazan oruç ayıdır gibi.”

Buradaki tanımda da kelâmın, “üzerinde durulduğunda (üzerinde durulması güzel olan) bir manaya delalet etmesine” işaret edilmektedir. Kelâm, kendi bünyesinde anlamca bir bütünlük sağlayan terkiptir. “حَضَرَ عَمْرُو : Amr geldi.”, “أَنَا قَادِمٌ : Ben geliyorum.”, “رَمَضَانَ شَهْرُ الصِّيَامِ : Ramazan oruç ayıdır.” örneklerinde olduğu gibi kendi içerisinde kendine yetebilen kelime grupları, kelâm yani cümle olarak isimlendirilmektedir. Kelâm; üzerinde sükût edilmesi güzel olan, bir manayı tam ve yeterli olarak ifade eden sözdür.¹⁴²

Faḥruddîn Kâbâve ise kelâmı, üzerinde durulduğunda bir manaya delalet eden kavil olarak açıklar ve üç başlık altında toplar. Bu başlıklar; 1. Müfred: İsim, fâilinden mücerred fiil ve harf. 2. Şibih Cümle: Zarf, câr ve mecrûru. Üçüncü başlık ise; cümledir.

Kâbâve’ye göre cümle;

“الْجُمْلَةُ: هِيَ الْفِعْلُ وَالْفَاعِلُ، أَوِ الْمُبْتَدَأُ وَالْخَبَرُ، أَوْ آدَاءُ الشَّرْطِ مَعَ جُمْلَتَيْهِ، وَمَا تَفَرَّغَ عَنْ

ذَلِكَ.”¹⁴³

“Cümle: fiil ve fâil veya Mübtedâ ve haber ya da iki cümlesiyle (şart ve cevap) birlikte şart edatı ve buna benzer alt başlıklarda gelen yapılardır.”

Buna göre cümle; fiil-fâil, mübteda-haber ve cümleleriyle beraber şart edatından oluşan, konuşma kesilmiş olsa dahi anlamca bir bütünlüğe sahip ve cümle gibi alt başlıklara ayrılabilen yapılardır.

Buraya kadar birçok farklı cümle ve kelâm tanımına yer verildi. İncelediğimiz tanımların birbirlerine benzer yönlerinin varlığı aşıkardır. Tüm bu tanımlardan hareketle cümle, en az bir kelimedenden ve iki unsurdan meydana gelen,¹⁴⁴ kendi

¹⁴² Bk. Talu, Nahiv İlmi, 11.

¹⁴³ Faḥruddîn Kâbâve, ‘İrâbü’l-cümel ve eşbâhu’l-cümel (Haleb: Dâru’l-kalemi’l-Arabî, 1409/1989), 15.

¹⁴⁴ Bk. Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 53.

içerisinde bir hükme ve yargıya sahip, verilmek istenen mesajı muhataba ulaştırmayı amaçlayan terkiplerdir. İncelediğimiz tanımlardan hareketle cümle veya kelâm;

1. Tam bir hüküm veya yargı ifade etmelidir. (Müfid olmalıdır.)
2. Kendi içerisinde bir anlam bütünlüğüne sahip olmalıdır. (Müstakil olmalıdır.)
3. Üyeleri arasında anlamsal ilişkiyi kuracak bir bağ bulunmalıdır. (İsnât)
4. En az iki unsurdan oluşmalıdır. (Fiil-fâil veya mübtedâ-haber gibi.)

Nahivcilerin cumhuru nezdinde bu özelliklere sahip yapılar, cümle yahut kelâm olarak tanımlanmaktadır. Bu bakımdan genel bir tanımlama ile cümle, verilmek istenen hükmün muhataba en faydalı ve kendine yetebilir şekilde dilin şekil bilgisine uygun olarak ifade edilmesine verilen isimdir.

6. ARAPÇA'DA CÜMLE ÇEŞİTLERİ

Cümleler, bir işi, olayı veya varlığı yargı bildirecek şekilde ifade eden kelime birlikleridir. Harfler heceleri, heceler kelimeleri ve nihayetinde bir araya gelen kelimeler, belirtme ve yargı gruplarını oluştururlar. Oluşturulan cümleler basit yapılardan başlanılarak ifade edilmek istenilen duygu ve düşüncenin boyutuna bağlı olarak çok ögeli ve karmaşık yapılar halini alır. Cümleyi oluşturan bu karmaşık kelimeler dizisi, birden fazla yapı ve biçimde kurulabilir. Konuşmacının amacı doğrultusunda olumlu veya olumsuz yapıda yahut zamandan mücerred sadece bir duygu ve düşünceyi ifade edecek biçimde oluşturulabilir.

Cümle, ne tür bir sınıflandırmaya tabi tutulursa tutulsun “müsned” ve “müsned ileyh” unsurlarını barındırmalıdır. Temel ortaklıkları müsned ve müsned ileyhten oluşmaları olan cümle terkipleri, farklı açılardan ele alınarak çeşitli başlıklara ayrılmışlardır.¹⁴⁵ Bu başlıkları; yapılarına göre, anlamlarına göre ve fonksiyonlarına göre olmak üzere üçe ayırabiliriz.¹⁴⁶

Tablo 4. Arapça'da Cümle Çeşitleri

1. Yapılarına Göre Cümleler

a) İsim Cümlesi (الْجُمْلَةُ الْأَسْمِيَّةُ)	d) Bileşik Cümle (الْجُمْلَةُ الْمُرَكَّبَةُ)
b) Fiil Cümlesi (الْجُمْلَةُ الْفِعْلِيَّةُ)	e) Büyük Cümle (الْجُمْلَةُ الْكُبْرَى)
c) Basit Cümle (الْجُمْلَةُ الْبَسِيطَةُ)	f) Küçük Cümle (الْجُمْلَةُ الصُّغْرَى)

2. Anlamlarına Göre Cümleler

a) İnşâî Cümle (الْجُمْلَةُ الْإِنشَائِيَّةُ)	c) Olumlu Cümle (الْجُمْلَةُ الْمُنْبَتَّةُ)
b) Haberî Cümle (الْجُمْلَةُ الْخَبَرِيَّةُ)	d) Olumsuz Cümle (الْجُمْلَةُ الْمُنْفِيَّةُ)

3. Fonksiyonlarına Göre Cümleler

a) İrâpta Mahalli Olan Cümleler (الْجُمْلَةُ الَّتِي لَهَا مَحَلٌّ مِنَ الْإِعْرَابِ)
b) İrâpta Mahalli Olmayan Cümleler (الْجُمْلَةُ الَّتِي لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْإِعْرَابِ)

¹⁴⁵ Bk. Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 59.

¹⁴⁶ Bk. Sevinç, Arap Dilinde Cümle Yapısı ve Biçimi, 89-203.

Cümle ve cümle çeşitlerinin ele alındığı ilk dönem kaynaklarından bugüne isim ve fiil cümlesi şeklinde bir tasnife gitmek gelenek haline gelmiştir.¹⁴⁷ Çalışma konumuzun sınırları dışında kalması nedeni ile isim ve fiil cümlesi haricindeki cümle türleri ele alınmayacaktır.

6.1. Yapılarına Göre Cümleler

6.1.1. İsim Cümlesi (الْجُمْلَةُ الْإِسْمِيَّةُ)

İsim cümlesi, sadrı (başlangıcı) isim olan ve bu ismi tamamlayan haberden oluşan isnât terkididir.¹⁴⁸ “هِنْدٌ مُتَّفَوِّقَةٌ : Hind başarılıdır.”, “عَلِيٌّ مُسَافِرٌ : Ali yolcudur.” ve “زَيْدٌ حَاضِرٌ : Zeyd geldi.” örneklerinde olduğu gibi.¹⁴⁹

“Cümlenin başında bulunan isimle kastedilen, cümlenin temel unsuru olan müsnediün ileyh (özne) ve müsned (yüklem)dir.”¹⁵⁰

İsim cümlesinin önüne geçen harf ve edatlara itibar edilmez.¹⁵¹ “Hatta öğelerin takdîm ve te’hîri dikkate alınmaz.”¹⁵²

أَقَائِمُ الرَّجُلَانِ → İki adam ayakta mı?

لَعَلَّ أَبَاكَ مُنْطَلِقٌ → Belki baban gider.

أَزَيْدٌ أَخُوكَ؟ → Zeyd kardeşin mi ?

مَا زَيْدٌ قَائِمًا → Zeyd ayakta değildir.

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ → Allah çok bağışlayan ve merhamet edendir.

هَلْ أَنْتَ مُسَافِرٌ؟ → Yolcu musun ?

“İbrâhim es-Sâmarrâ’î ve günümüz bazı gramercileri ise geleneksel gramer anlayışının aksine isim cümlesinin tanımına farklı bir

¹⁴⁷ Bk. Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 60.

¹⁴⁸ Bk. Faḥruddîn Ḳabâve, ‘İrâbü’l-cümel ve eşbâhu’l-cümel, 19; ‘Abduḥ er-Râciḥî, et-Taṭbîḳu’n-naḥvî, 2. Baskı (‘İskenderiyye: Dâru’l-marifeti’l-câmi’yye, 1998), 83; Sâmrâ’î, el-Cümletü’l-‘Arabiyye te’lîfuhâ ve ‘aksâmuhâ, 157.

¹⁴⁹ Bk. Şevḳî Dayf, Tecdidü’n-naḥv, 6. Baskı (Ḳâhire: Dâru’l-me’ârif, 2013), 249.

¹⁵⁰ Sevinç, Arap Dilinde Cümle Yapısı ve Biçimi, 93; Bk. Sâmrâ’î, el-Cümletü’l-‘Arabiyye te’lîfuhâ ve ‘aksâmuhâ, 157.

¹⁵¹ Bk. Sâmrâ’î, el-Cümletü’l-‘Arabiyye te’lîfuhâ ve ‘aksâmuhâ, 157.

¹⁵² Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 61.

yorum getirmektedirler. Onlara göre hem öznesi hem yüklemi isim olan cümle, isim cümlesidir. Bir cümle, isimle başlasa dahi yüklemi fiil ise, fiil cümlesidir. Bir cümlenin isim cümlesi sayılabilmesi için yüklemi fiil olmalıdır. Meselâ, *سَافِرٌ مُحَمَّدٌ* ve *سَافِرٌ مُحَمَّدٌ* sözlerinde yüklem, fiil olduğu için bunların ikisi de fiil cümlesidir.”¹⁵³

6.1.1.1. İsim Cümlesini Oluşturan Öğeler

6.1.1.1.1. Mübtedâ (المُبْتَدَأُ)

Mübtedâ, isim cümlesinin başında bulunan merfû isimdir.¹⁵⁴ “Başında lafzî ve manevî âmillerden kendisini etkileyecek bir şey bulunmayan isim” olarak da ifade edilir.¹⁵⁵ Mübtedâyı şu şekilde tarif etmek de mümkündür;

“Mübtedâ, nahivde avamil-i lafziyeden mücerred olan müsned ileyh, kendisi ile başlanılan ve isim cümlesinin başında olan isme denir ki kendinden sonra gelen bir haberi olması gerekir.”¹⁵⁶

Mübtedâ, isim cümlesinin iki temel ögesinden ilkidir ve cümle içerisindeki yükleme konu olan isimdir.¹⁵⁷ Mübtedâ, müsned ileyh ve muhberun anı olarak da isimlendirilir.¹⁵⁸

مُفِيدٌ. الْعِلْمُ	→	İlim faydalıdır.
وَاسِعَةٌ. الْمَدِينَةُ	→	Şehir geniştir.
مَعْدَنٌ. الذَّهَبُ	→	Altın bir madendir.

Yukarıda verilen örneklerde altı çizili merfû isimler mübtedâdır. Ref işaretleri ise damme (◌)dir. Mübtedâyı dair bazı özellikler ise şu şekilde sıralanabilir;

¹⁵³ Sevinç, Arap Dilinde Cümle Yapısı ve Biçimi, 94.

¹⁵⁴ Dayf, Tecdîdü'n-nahv, 137.

¹⁵⁵ Bk. ‘Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah el-Enbârî, ‘Esrâru’l-‘Arabiyye, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn (Beyrût: Dâru’l-kütübü’l-‘ilmiyye, 1418/199), 55.

¹⁵⁶ ‘Ahmed Muhtâr ‘Umer, “Mübtedâ”, Mu‘cemü’l-luğati’l-‘Arabiyyeti’l-mu‘âşıra, (Kâhire: ‘Âlimü’l-kütüb, 1429/2008), 1:168; Bk. el-Ma‘ânî li-küllî resmin ma‘nen. “Mübtedâ”. Erişim: 27 Ekim 2018, <https://www.almaany.com>.

¹⁵⁷ Bk. Sevinç, Arap Dilinde Cümle Yapısı ve Biçimi, 95.

¹⁵⁸ Bk. Muşafâ el-Ğalâyînî, Câmi’u’d-durûsi’l-‘Arabiyye, 30. Baskı (Beyrût: Mektebetü’l-‘aşriyye, 1414/1994), 2:253.

➤ Mübtedâ çoğunlukla ma'rife olarak bulunur. Bununla beraber nekra olarak da gelebilir.¹⁵⁹ “Mübtedâda asl olan marife olmaktır. Hususî ve umumî bir mana ifade eden nekre isimler de mübtedâ olabilir.”¹⁶⁰

يَجْلِسُ عَلَى الْكُرْسِيِّ الرَّجُلُ → Adam sandalyede oturuyor.

تَحْتَ الْمُنْضَدَةِ قَلَمُ الطَّالِبِ → Öğrencinin kalemi masanın altındadır.

➤ Özel isimler, cins isimler, zamirler, ism-i işaretler, ism-i mevsuller, izâfet ya da sıfat terkipleri, sarih ve müevvel mastarlar da mübtedâ olarak gelebilir.

وُلِدَ فِي مَكَّةَ ِلِيَّ / هُوَ ع → Ali / O Mekke'de doğdu.

الَّتِي فِي الْحَدِيقَةِ طَوِيلَةٌ. لِأَشْجَارًا → Bahçedeki ağaçlar uzundur.

يَقُولُ الْجَوَابَ الصَّحِيحَ مُجْتَهِدًا. لَلَّذِي → Doğru cevabı veren çalışkandır.

حَيْرٌ لَكُمْ. نَنْ تَصُومُوا / صَوْمُكُمْ → Oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.

Verilen örneklerde sırasıyla, özel isim ve zamirlerin, cins isim ve sıfat terkiplerinin, ism-i mevsul, sarih ve müevvel mastarların mübtedâ olarak gelebileceği gösterilmiştir.

➤ Mübtedâ daima merfû olarak gelir ve ir'âb işaretleri; damme (ـ), elif (ـ) ve vav (و)'dır. Mübtedâ, i'râb işaretlerini lafzen alamadığı hallerde mahallen ya da takdîren i'râb edilir.

مُجْتَهِدًا. لِطَّالِبًا → Öğrenci çalışkandır. → ـ

قَانِمَانِ. لِطَّالِبَانِ → İki öğrenci ayaktadır. → ـ

جَالِسُونَ. لِطَّالِبُونَ → Öğrenciler oturuyor. → و

➤ Bazı hallerde mübtedânın başında te'kîd ifade eden lâm-ı ibtidâ ve zâid “بَاءٌ” ya da “مِنْ” harf-i cerleri bulunabilir.¹⁶¹ Bu harf-i cerler mübtedânın aslını değiştirmemekle birlikte i'râbına etki edebilirler.

¹⁵⁹ Bk. Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, 2:254.

¹⁶⁰ Talu, Nahiv İlmi, 160; Bk. Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, 2:254-257.

¹⁶¹ Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, 2:254; Bk. Talu, Nahiv İlmi, 162.

وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَبِي يُوْسُفَ إِذْ قَالُوا → Yusuf ve kardeşi babamıza bizden daha sevgilidir dedikleri zaman. (Yusuf 12/8)

عِنْدَكَ مِنْ كِتَابٍ هَلْ → Yanında bir kitap var mı ?

عَلَى اللَّهِ حَسْبُكَ → Allah (c.c) sana yeter.

Yukarıda verilen örneklerin ilkinde lam-ı te'kîd, diğer iki örnekte ise zâid “مِنْ” ve “الْبَاءُ” harf-i cerleri mübtedâya bitişmiştir ve mübtedâ, mahallen merfûdur.

6.1.1.1.2. Haber (الْحَبْرُ)

Haber, mübtedâya isnat edilen ve kendisiyle birlikte ifade edilmek istenen yargıyı tamamlayan şeydir.¹⁶² İbnü's-Serrâc (ö. 316/929) ise haberi; “dinleyicinin istifade ettiği ve mübtedânın kendisiyle kelâm olduğu yani tam anlamlı bir ifade olan” şeklinde açıklar.¹⁶³ Haber, mübtedânın durumunu bildiren, mübtedâ hakkın da bize bilgi veren ve mübtedâyı beraber müfîd (yargılı) bir yapı oluşturan lafızdır.¹⁶⁴ Diğer bir tanıma göre ise haber;

“Anlamını tamamlamak için mübtedâyaya isnat edilen ve üzerinde durulması uygun olan, lafzî âmillerden mücerred lafızdır.”¹⁶⁵

Yukarıda verilen açıklamalardan anlaşıldığı üzere haber, isim cümlesinin ana unsurlarından ikincisidir ve mübtedâyı yargı bakımından tamamlayan ögedir. Haber aynı zamanda müsned ve muhberun bih olarak da adlandırılır.

مُفِيدٌ الْعِلْمُ → İlim faydalıdır.

وَاسِعَةٌ الْمَدِينَةُ → Şehir geniştir.

مَعْدَنٌ الذَّهَبُ → Altın bir madendir.

Yukarıda verilen örneklerde altı çizili olarak gelen isimler haber olup mübtedâyı yargısal yönden tamamlamakla birlikte mübtedâ hakkında bilgi vermekte ve ikisi beraber isim cümlesini oluşturmaktadır. Haber, kendi içerisinde bizzat mübtedânın durumundan bahseden haber ve bizzat mübtedâdan değil de mübtedânın müteallakının durumundan bahseden haber olmak üzere ikiye ayrılır. Eğer haber

¹⁶² Bk. Galâyîni, Câmi 'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, 2:254.

¹⁶³ Bk. İbnü's-Serrâc, el-'Uşûl fi'n-naḥv, 1:62.

¹⁶⁴ Bk. Necîb, “Ḥaber”, 72.

¹⁶⁵ el-Ma'ânî li-küllî resmin ma'nen, “Ḥaber”, erişim: 27 Ekim 2018.

bizzat mübtedâya isnat ediliyorsa, hakikî haber, bizzat mübtedâya değil de mübtedânın müteallakına isnat ediliyorsa sebabî haber olarak adlandırılır.¹⁶⁶

عَبْدُ اللَّهِ عَالِمٌ. —————> Abdullah âlimdir.

عَبْدُ اللَّهِ عَالِمٌ أَبُوهُ. —————> Abdullah babası âlim olandır.

İlk örnekte âlimlik vasfı bizzat Abdullah'a yani mübtedâya isnat edilmiştir. Bu yönüyle ilk örnek hakikî haberdir. İkinci örnekte ise âlimlik vasfı bizzat Abdullah'a değil, Abdullah'ın müteallakı konumundaki babasına isnat edilmiştir. Bu bakımdan ikinci örnekte haber sebabî olup mübtedâya râci bir zamiri ihtiva eder.

Haberle ilgili bazı özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür;

➤ Haber daima merfûdur.¹⁶⁷ İrâb alametleri ise damme (ـُ), elif (ـِ) ve vav (ـِ) dır. Haber, irâb alametlerini lafzen alamadığı hallerde takdiren ya da mahallen irâb edilir.

فِي أَنْضُولِ سِوَاَسُ —————> Sivas Anadoludadır.

يَأْكُلُ التُّفَّاحَةَ الطُّفْلُ —————> Çocuk elma yiyor.

مُوسَى أَخُو عَلِيٍّ هُوَ —————> Ali'nin kardeşi Musadır.

➤ Haber, tekillik, ikillik, çoğulluk, müzekkerlik, müennesilik ve irâb yönünden mübtedâya mutabık olmalıdır.

الطُّفْلَةُ نَائِمَةٌ. —————> Kız çocuğu uyuyor.

الرَّجُلَانِ قَادِمَانِ. —————> İki adam geliyor.

الطُّلَّابُ مُجْتَهِدُونَ. —————> Öğrenciler çalışkandır.

➤ Habere delalet eden bir karine varsa haberin hazfî caizdir.¹⁶⁸

(حَاضِرٌ خَرَجْتُ فَإِذَا الْأَسَدُ.) —————> Aslanı görür görmez çıktım.¹⁶⁹

(مُجْتَهِدٌ مَنْ مُجْتَهِدٌ؟ - زهيرٌ.) —————> Kim çalışkandır? – Züheyr (çalışkandır).¹⁷⁰

¹⁶⁶ Bk. Talu, Nahiv İlmi, 163.

¹⁶⁷ Galâyînî, Câmî'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, 2:259.

¹⁶⁸ Galâyînî, Câmî'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, 2:259.

¹⁶⁹ İsim cümlesinden önce gelen "إِذَا" ansızın karşılaşma ifade eder. Buna İzâ-i Fucâiyye ya da İzâ-i Mufâce'e denir ki mübtedâ kendisinden sonra gelirse haberinin hazfî caizdir. Bk. Dayf, Tecdîdü'n-naḥv, 236. Ayrıca Bk. Talu, Nahiv İlmi, 169-170.

Yukarıdaki örneklerde parantez içerisinde gösterilen kelimeler hazfedilmiş habere delalet eden lafızlardır.

Haber, çeşitleri bakımından üç başlık altında toplanmaktadır. Bunlar; 1. Müfred, 2. Cümle, 3. Şibih cümledir.¹⁷¹

1) Müfred haber ile kastedilen, cümle ya da şibih cümle olmayandır. Müfred haber, ya müştak ya da câmid olarak gelir.¹⁷² Müfred haber, müfred isim, sıfat ve izafet terkipleri, cümle olmayan terkipler, şibh-i izafet ve şibh-i fiiller gibi kelimelerden oluşur.¹⁷³

a) Müştak olan haber, ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdil, ism-i mensub ve benzeri şekillerde gelir. Bu şekilde gelen haber, mübtedâya kemmiyet ve keyfiyet itibari ile uyar ve mübtedâya râci bir zamiri kendisinde tutar.¹⁷⁴

مَحْبُوبٌ الْمَجْتَهُدُ → *Çalışkan sevilir.*

جَالِسٌ الطِّفْلِ → *Çocuk oturuyor / oturmaktadır.*

b) Camîd olarak gelen haber ise mübtedâya kemmiyet ve keyfiyet yönünden uyum arzetmeyebilir. Bu durumda mübtedâya râci bir zamiri de ihtiva etmez.

قُوَّةُ الْإِتِّحَادِ → *Birlik kuvvettir.*

حَجْرٌ هَذَا → *Bu taşdır.*

2) Cümle olarak gelen haber, ya fiil cümlesi ya da isim cümlesi biçiminde kurulur ve yüzey yapı (dış ırâb) itibari ile bu tümce, cümlenin haber ögesine karşılık gelir.

¹⁷⁰ Soruda gelen “çalışkan” lafzının siyakı itibari ile cevapta gelen Züheyr’e çalışkanlık vasfı dışında başka bir vasfı yüklenemeyeceği için haberin tekrar zikrine gerek kalmamış ve hazfî زُهَيْرٌ مُجْتَهُدٌ. takdirinde caiz görülmüştür.

¹⁷¹ Bk. Dayf, Tecdîdü'n-naḥv, 139.

¹⁷² Bk. Ğalâyînî, Câmî'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, 2:263; Bk. 'Ebû 'Abdullah Cemâluddîn b. 'Aķîl, Şerḥu'bni 'Aķîl, 20. Baskı (Kâhire: Dâru't-türâs, 1400/1980), 1:205.

¹⁷³ Mustafa Meral Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 11. Baskı (İstanbul: İFAV Yayınları, 2011), 104.

¹⁷⁴ Bk. Talu, Nahiv İlmi, 163. Haber, ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdil, ism-i mensub gibi amel eden lafızlardan gelir ve fâil ya da nâibü'l fâilleri önlerinde bulunmazsa, fâil ve nâibü'l fâilleri müstetir zamir olur. Bk. Talu, Nahiv İlmi, 148-149.

a) İsim cümlesi olarak gelen haber, müstakil bir mübtedâ ve haberden oluşan cümledir ki bir başka isim cümlesinin haberi konumunda mahallen merfû olarak gelir.

شَعْرُهُ طَوِيلٌ مُّحَمَّدٌ → Muhammed saçı uzun olandır. / Muhammed'in saçı uzundur.

أَبُوهُ مُهَنْدِسٌ أَحْمَدُ → Ahmet babası mühendis olandır./Ahmed'in babası mühendistir.

b) Fiil cümlesi olarak gelen haber, müstakil bir fiil ve fâilden oluşur. Mahallen merfû olarak isim cümlesinin haber öğesine karşılık gelir.

إِذَا أَخُوهُ عَلِيٌّ ج → Ali kardeşi gelendir. / Ali'nin kardeşi geldi.

يَصْدُقُ دَائِمًا الْمُسْلِمَ → Müslüman daima doğru söyler.

3) Şibih cümle, tezin ilerleyen kısımlarında kapsamlı olarak ele alınacaktır fakat kısaca şibih cümle biçiminde gelen haber, câr-mecrûr ve zarf-mecrûrdan oluşan yapıların haber konumunda gelmesiyle ortaya çıkar, genellikle yer ve zaman gibi zarfî durumları ifade eder.¹⁷⁵

فِي الْجَامِعَةِ صَاحِبُكَ ف → Arkadaşın üniversitededir.

سَيَّارَةٌ مَامَ الْبَيْتِ أ → Evin önünde bir araba vardır.

6.1.1.2. İsim Cümlesinde Öğelerin Tertîbi

Daha önce cümle kavramının “bir araya gelmek, toplanmak, birleşmek” anlamlarını taşıdığı, kökü itibariyle anlam daralmasına uğrayarak, “birden fazla ögenin bir dizi içerisinde belirli kurallar çerçevesinde toplanması” anlamı kazandığı ifade edilmişti. Bununla beraber cümle türlerinden bahsetmiş ve temel öğelerini genel hatlarıyla ele almış, isim cümlesinin iki öğeden (mübtedâ ve haber) meydana geldiğini açıklamıştık. Birden fazla ögenin bir araya gelmesiyle oluşan cümlelerin öğeleri arasındaki ilişki ve sıralama, kelâmın siyak ve sibakı açısından oldukça önem arz etmektedir. Her ögenin kendine has özellikleri ve bir kıdem derecesi bulunmakta, bu dereceler ise kelâm içerisindeki söz dizimini belirlemektedir. Bu derecelendirme iki temel öğeden oluşan isim cümlesi için de geçerlidir. İsim cümlesinin haberi, fiil

¹⁷⁵ Bk. Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 265.

cümlesi olarak geldiğinde tüm temel ve yan öğeleri bünyesinde barındırabilir olması cümle içi öğe tertibinin önemini daha da artıracaktır.¹⁷⁶ Cümle içi öğe tertibi klasik Arap dili kaynaklarında “Taktîm ve Te’hîr” başlıkları altında ele alınmıştır.

Arap dili cümle yapısında öğelerin sıralaması ve cümle içindeki yerleri hususunda kesin bir hükme varmak mümkün değildir.¹⁷⁷ Öğeler dizilimindeki değişiklikler, bazen zarurî sebeplerle yapılırken bazen de genel kullanıma uygun olarak cevazen yapılmaktadır. Bu başlık altında isim cümlesinin öğeleri bakımından taktîm ve te’hîri ele alınacaktır.

6.1.1.2.1. Mübtedânın Öne Geçmesi

İsim cümlesinde asıl olan mübtedânın başta, haberin ise mübtedâdan sonra gelmesidir.¹⁷⁸ Çünkü anlam bakımından haber, mübtedâ için bir tamamlayıcıdır.¹⁷⁹ Bununla beraber bu iki öğeden birinin öne geçmesi bazen caiz (tercihe bağlı) bazen de vacip (zorunlu) görülmüştür. Aşağıda gelecek olan beş yerde mübtedânın öne geçmesi zorunludur;

1) Mübtedâ soru ve şart isimleri, mâ-ı (مَا) teaccübiyye ve kem-i (كَمْ) haberiye gibi başta bulunması gereken bir edat¹⁸⁰ ve bu edatlara muzâf olursa¹⁸¹ haberinden önce gelir.

مَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَفْلُحْ. —————> Kim Allahtan korkarsa kurtulur.

مَنْ جَاءَ؟ —————> Kim geldi?

مَا أَحْسَنَ الْفَضِيلَةِ. —————> Ne güzel erdem!

كَمْ كُتُبٍ قَرَأْتُ؟ —————> Ben ne kitaplar okudum!

2) Mübtedânın haberi, fâili mübtedâyâ râci müstetir zamir olan fiil cümlesi olursa mübtedâ öne geçer.

الْحَقُّ يُعْلُو وَلَا يُعْلَى عَلَيْهِ. —————> Hak üstündür ve ona başka bir şey üstün gelmez.

¹⁷⁶ Bk. Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 89.

¹⁷⁷ Bk. Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 89.

¹⁷⁸ Bk. Galâyînî, Câmî‘u‘d-durûsi‘l-‘Arabiyye, 2:266.

¹⁷⁹ Bk. İbn ‘Aķîl, Şerhu‘bni ‘Aķîl, 1:227.

¹⁸⁰ Galâyînî, Câmî‘u‘d-durûsi‘l-‘Arabiyye, 2:266; ‘Ahmed el-Hâşimî, el-Ķavâidü‘l-‘esâsiyyetü‘l-luġati‘l-‘Arabiyye (Beyrût: Dâru‘l-fikr, 1354/1935), 129.

¹⁸¹ Bk. Talu, Nahiv İlmi, 166.

3) Mübtedânın başına lââm-ı ibtidâ gelirse mübtedâ öne geçer.¹⁸²

لَعَمْرُو رَجُلٌ ذَكِيٌّ → *Amr zeki bir adamdır.*

4) Mübtedâ ve haberin her ikisi de mârife ya da nekra gelir ve hangisinin mübtedâ hangisinin haber olduğunu tayin eden bir karine bulunmaz ise mübtedâ öne geçer.¹⁸³

أَخُوكَ عَلِيٌّ → *Kardeşin Ali'dir.*

شَابٌّ جَمِيلٌ → *Genç güzeldir.*

5) Haberde hasr yani hüküm ve yargının sadece mübtedâyaya ait olduğu kastedilirse mübtedâ öne geçer.¹⁸⁴

وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ → *Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım. (Mülk 67/26)*

إِنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ → *İlahımız ancak tek bir ilahdır. (Kehf 18/110)*

6.1.1.2.2. Haberin Öne Geçmesi

Şu dört yerde ise haberin mübtedâyaya tekaddüm etmesi zorunludur;

1) Mübtedâ, nekra ve yargı bildirmeyen bir lafız olur, haberi de zarf ya da câr mecrûrdan oluşursa haber öne geçer.¹⁸⁵

طَالِبٌ فِي الْمَدْرَسَةِ → *Okulda bir öğrenci var.¹⁸⁶*

رَجُلٌ يَنْدِي ع → *Yanımda bir adam var.*

2) Haber, soru edatı ya da soru edatına muzâf olursa öne geçer.¹⁸⁷

الْإِمْتِحَانُ؟ مَتَى → *Sınav ne zaman?*

كِتَابُكَ؟ أَيْنَ؟ → *Kitabın nerede?*

¹⁸² Ğalâyînî, Câmî'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 2:266

¹⁸³ Ğalâyînî, Câmî'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 2:266-267; 'Aḥmed el-Hâşimî, el-Ḳavâ'idü'l-esâsiyyetü'l-luġati'l-Arabiyye, 129.

¹⁸⁴ Bk. Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 109; Bk. Talu, Nahiv İlmi, 166.

¹⁸⁵ Ğalâyînî, Câmî'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 2:267; Hâşimî, el-Ḳavâ'idü'l-esâsiyyetü'l-luġati'l-Arabiyye, 130.

¹⁸⁶ Yukarıdaki örneklerde altı çizili kısımlar, mübtedâlarının önüne geçmiş haber öğeleridir.

¹⁸⁷ Hâşimî, el-Ḳavâ'idü'l-esâsiyyetü'l-luġati'l-Arabiyye, 130; Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 109

مَنْ أَنْتَ؟ إِيْنُ —————> Sen kimin oğlusun ?

3) Mübtedâda habere râci bir zamir bulunursa haber, öne geçer.¹⁸⁸

صَاحِبُهَا. يِ الدَّارِف —————> Sahibi evdedir.

تَلَامِيذُهَا. يِ الْمَدْرَسَتِف —————> Öğrencileri okuldadır.

4) Mübtedâ, istisna edatından sonra getirilmek suretiyle hasr edilirse haber öne geçer.¹⁸⁹

إِلَّا رَبِّي. عَادِلُ مَا —————> Sadece Rabbim adildir.

إِلَّا اللهُ. خَالِقُ مَا —————> Sadece Allah (c.c) yaratıcıdır.

Mübtedânın öne geçmesi ya da te'hîr edilmesinin zorunlu olmadığı ve mübtedânın marife olduğu hallerde haberin öne geçmesi caizdir.¹⁹⁰

وَالِدِي. اَضْرِحُ —————> Babam geliyor.

أَخِي. اِكْرِشُ —————> Kardeşim şükrediyor.

6.1.2. Fiil Cümlesi (الْجُمْلَةُ الْفِعْلِيَّةُ)

Fiil cümlesi, başlangıcı (sadrı) tam fiil olan cümledir.¹⁹¹ Cümlelerin sadrındaki fiil mâzi, muzâri veya emir fiili olabilir. Yukarıda da belirtildiği gibi, cümlelerin sadrı ile kastedilen şey, mûsned ya da mûsned ileyh'in bizzat kendisidir ve bunların başına geçen harfler, dikkate alınmaz.¹⁹²

قَامَ زَيْدٌ. —————> Zeyd kalktı.

يَعُومُ زَيْدٌ. —————> Zeyd kalkıyor.

قُمْ. —————> Kalk.

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ. —————> Müminler kurtuldu.

¹⁸⁸ Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 2:268. Bk. Talu, Nahiv İlmi, 167.

¹⁸⁹ Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 2:268; Hâşimî, el-Ķavâ'idü'l-esâsiyyetü'l-luĝati'l-Arabiyye, 130.

¹⁹⁰ Hâşimî, el-Ķavâ'idü'l-esâsiyyetü'l-luĝati'l-Arabiyye, 130.

¹⁹¹ Bk. İbn Hişâm, Muĝni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb, thk. Muĝammed Muĝyiddin 'Abdulhamîd (Beyrût: el-Mektebetü'l-aşriyye, 1411/1991), 2:499; Bk. Sâmarrâ'î, el-Cümletü'l-Arabiyye te'lîfuhâ ve 'aqsâmuhâ, 157.

¹⁹² Bk. İbn Hişâm, Muĝni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb, 2:433; Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 61; Sâmarrâ'î, el-Cümletü'l-Arabiyye te'lîfuhâ ve 'aqsâmuhâ, 157.

Fiil cümlesinde öğelerin takdîm ve te'hîrleri dikkate alınmadığı gibi fiilin başına gelen harf ve edatlar da dikkate alınmaz. Buna göre, öğelerin takdîm ve te'hîri, cümlenin türünü değiştirmemektedir.¹⁹³

أَقَامَ زَيْدٌ. —————> Zeyd kalktı mı ?

قَدْ قَامَ زَيْدٌ. —————> Zeyd kesin olarak kalktı.

فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ. —————> (Onların) bir kısmını yalanlayıp bir

kısmını da öldürmediniz mi? (Bakara 2/87)

Fiil cümlesi temelde iki unsurdan oluşmaktadır. İki unsurdan oluşan fiil cümlesi; “fiil + fâil / nâib-i fâil” formülüyle kurulur. “حَضَرَ مُحَمَّدٌ : Muhammed geldi.” örneğinde olduğu şekliyle fiil + fâilden ya da “كُتِبَ الدَّرْسُ : Ders yazıldı.” örneğinde olduğu şekliyle meçhul fiil + nâib-i fâil'den oluşur.¹⁹⁴

Cümlelerde yapılan isim ve fiil cümlesi şeklindeki sınıflandırma, cümlenin sadrı yani müsned ile baz alınarak yapılmaktadır. Mehdî el-Maḥzûmî ve 'Ali Câbir el-Manşûrî gibi bazı modern dilciler bu ayrımı ise müsnede göre yapmaktadır. Dolayısıyla haberi, fiil cümlesi olarak gelen cümleler fiil cümlesi kabul edilirken, haberi, isim veya isim soylu kelimelerden gelen cümleler ise isim cümlesi kabul edilmektedir.¹⁹⁵ Modern dilcilerin Arapça cümle tasnifinde kullandığı bu yeni yöntem, Türk dilindeki cümle tasnifinde kullanılan metotla oldukça benzerlik göstermektedir. Modern Arap dilcilerinden el-Maḥzûmî'ye göre fiil cümlesi, müsnedin bir oluşa ya da yenilenmeye delalet ettiği cümlelerdir.¹⁹⁶ Maḥzûmî'nin bu yaklaşımına göre cümlenin türünü belirleyen, cümlenin sadrı (müsnedün ileyh) değil, haber yani müsneddur. “الطَّالِبُ يَكْتُبُ. : Öğrenci yazıyor.” örneği Maḥzûmî'ye göre bir fiil cümlesi olup “الطَّالِبُ” kelimesi ise fiiline tekaddüm etmiş fâildir.

6.1.2.1. Fiil Cümlesini Oluşturan Temel Öğeler

Fiil cümlesi, temelde fiil ve fâil olmak üzere mef'ûller ile birlikte birçok öğenin bir dizi içerisinde toplanmasından meydana gelmektedir. Fiil cümlesini

¹⁹³ Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 62.

¹⁹⁴ Bk. Sevinç, Arap Dilinde Cümle Yapısı ve Biçimi, 90.

¹⁹⁵ Bk. Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 62.

¹⁹⁶ Bk. Mehdî el-Maḥzûmî, Fî'n-naḥvi'l-'Arabî naḥdun ve tevcih, 2. Baskı (Beyrût: Dâru'r-râ'idi'l-'Arabî, 1406/1986), 42.

oluşturan öğeleri, temel öğeler ve yan öğeler (tamamlayıcı öğeler) olarak ikiye ayırmak mümkündür. Nahivciler cümlenin temel öğelerini ıtlâk, tamamlayıcı öğelerini ise takyîd kavramı ile ifade etmişlerdir.¹⁹⁷ Bu bakımdan fiil cümlesinin temel öğeleri fiil ve fâil, yan öğeleri mefûller (mefûl bih, mefûl fih, mefûl leh, mefûl ma'ah, mefûl mutlak) ve hâl olmak üzere toplamda sekiz öğeden meydana gelmektedir.¹⁹⁸ Bu başlık altında fiil cümlesinin temel öğeleri ele alınmakla iktifa edilecektir.

6.1.2.1.1. Fiil (الْفِعْلُ)

Fiil, isim olarak “iş ve davranış” anlamlarını taşımaktadır. Bir gramer terimi olarak ise, “olumlu veya olumsuz olarak çekimli durumda zaman kavramı taşıyan veya zaman kavramı ile birlikte kişi kavramı veren kelime, eylem”¹⁹⁹ şeklinde tanımlanır.

Fiil, hareketi, eylemi, oluşu ve kılışı ifade eden kelimedir. Ve fiillerin varlığı nesnelere üzerinde görülebilir. Dolayısıyla nesnelere zaman ve mekân içerisindeki hareketlerini, oluşlarını, kılışlarını ve duruşlarını ifade eden kelimeler, fiil olarak isimlendirilmektedir.²⁰⁰

Nahivciler nezdinde fiil, “bir oluşu, hareketi, kendi içerisinde bir anlam ifade edecek şekilde üç zamandan birine bağlı olarak ifade etmektir” ki bu üç zamandan kasıt, geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zamandır.²⁰¹ Harfleri ile mastara, vezniyle zamana delalet eden fiiller, üç zamanı (mâzi, muzâri, emir) ifade edecek şekilde siyaya çekilir.²⁰² Bu sayede fiil, zaman ve şahıs anlamı kazanarak müstakil bir ifade yani kelâm halini alır. Daha önce de ifade edildiği gibi bu yapıdaki fiiller, cümleyi oluşturan bir öğe olmaktan ziyade başlı başına bir cümle haline alırlar. Fiiller delalet ettikleri zaman bakımından üçe ayrılmaktadır;

¹⁹⁷ M. Akif Özdoğan, “Arap Dilinde Lafız ve Anlam Açısından Mefûl-ü Mutlak”, KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 13/25 (2015): 2.

¹⁹⁸ Bk. Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 75-76.

¹⁹⁹ Parlatır v.dğr., “Fiil”, 1:785.

²⁰⁰ Bk. Ergin, Türk Dil Bilgisi, 280-281.

²⁰¹ Bk. Ğalâyînî, Câmî'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 1:11.

²⁰² Bk. Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 33.

Tablo 5. Fiillerde Zaman²⁰³

1. *Mâzi Fiil*: Konuşulan zamandan önceki bir zamanda gerçekleşmiş bir olaya delalet eden fiillerdir.²⁰⁴ كَتَبَ : Yazdı, جَلَسَ : Oturdu, جَاءَ : Geldi, بَتَّ : Yaydı vb. gibi. Mâzi fiil yemin için kullanıldığında şimdiki zamana, "لَوْ" hariç şart edatlarından sonra kullanıldığında ise gelecek zamana delalet edebilir.²⁰⁵

2. *Muzâri Fiil*: Konuşmanın yapıldığı andaki veya daha sonrasında gerçekleşecek bir olaya delalet eden fiillerdir.²⁰⁶ يَعْلَمُ : Biliyor, يَجِيءُ : Geliyor, يَمْشِي : Yürüyor, يَضْحَكُ : Gülüyor vb. gibi.

3. *Emir Fiili*: Gelecek zamanda bir olayın gerçekleşmesinin istenmesine delalet eden fiillerdir.²⁰⁷ اُكْتُبْ : Yaz, اِفْرَأْ : Oku, جِي : Gel, قُلْ : Söyle vb. gibi.

Fiilin alametleri ise şunlardır;

➤ Fiilin başına "قَدْ" harfi gelebilir. Mâzi fiilin başına gelen "قَدْ" harfi, tahkîk (kesinlik) ifade ederken, muzâri fiilin başına gelen "قَدْ" harfi ise teşkîk (ihtimal) ifade eder.

²⁰³ Tablo 3 için Bk. Temmâm Hâssân, el-Luğatü'l-'Arabiyye ma'nâhâ ve mebnâhâ, 105.

²⁰⁴ Bk. Hâşimî, el-Ķavâ'idü'l-'esâsiyyetü'l-luğati'l-'Arabiyye, 17.

²⁰⁵ Hâşimî, el-Ķavâ'idü'l-'esâsiyyetü'l-luğati'l-'Arabiyye, 17.

²⁰⁶ Bk. Hâşimî, el-Ķavâ'idü'l-'esâsiyyetü'l-luğati'l-'Arabiyye, 18.

²⁰⁷ Bk. Ğayf, Tecdîdü'n-naĥv, 59.

الصَّلَاةُ دَقَامَتِ ق → Namaz başladı.

المَرِيضُ دَقَامَتِ ق → Hasta yürüyebilir.

➤ Fiilin başına tenfîs harfleri olan “س” ve “سَوْفَ” gelebilir. Bu iki harf istikbâl harfleridir ve muzâri fiili tahsis ederler. “س” yakın ve planlı geleceği, “سَوْفَ” ise uzak ve plansız gelecek zamanı ifade eder.²⁰⁸

دَا إِلَى الْعُطْلَةِ غَ أَذْهَبُ س → Yarın tatile gideceğim.

أَذْهَبُ إِلَى الْعُطْلَةِ يَوْمًا مَا وَوَفَس → Birgün tatile gideceğim.

➤ Fiillerin başına nevâsıb “أَفَاءُ السَّبِيئَةِ، لَامُ الْجُهُودِ، حَتَّى، أَنْ، حَتَّى، لَامُ الْأَمْرِ، لَا النَّاهِيَّةُ، إِنْ، إِنَّمَا، مَهْمَا، مَتَى الْخ.” cevâzım “لَمْ، لَمَّا، لَمَّا الْأَمْرِ، لَا النَّاهِيَّةُ، إِنْ، إِنَّمَا، مَهْمَا، مَتَى الْخ.” harfleri gelebilir.

نَ أَذْهَبُ أُرِيدُ أ → Gitmek istiyorum.

لَنْ يَنْصُرَكَ → Sana yardım etmeyecek.

أَحَدٌ مَ يَجِيئُ → Kimse gelmedi.

عَمَلُهُ يَكْمُلُ → İşini tamamlasın.

➤ Fiillerin sonlarına merfû muttasıl zamirler, te’kîd nûn’u, müenneslik tâ’sı (tâu-t te’nîs) ve cemi müennes nûn’u (nûn-u nisve) gelebilir.²⁰⁹

دَرْسِي تَبَّتْ ك → Dersimi yazdım.

دَرْسِي كَتَبْتُ أ → Kesinlikle dersimi yazacağım.

دَرْسُهُنَّ تَبَّتْنَ ك → Kız öğrenciler derslerini yazdılar.

عَائِشَةُ شِعْرًا أَلْتَق → Aişe şiir okudu.

6.1.2.1.2. Fâil (أَفَاعِل)

Sözlükte fâil, “bir işi, eylemi ve oluşu gerçekleştiren kişiye” karşılık gelir.²¹⁰ Bir nahiv terimi olarak ise fâil, tam fiilin bildirdiği iş ve eylemin isnat edildiği isimdir.²¹¹ Hakikat yönüyle eylemi veya işi gerçekleştirmiş olsun ya da olmasın, fiilin bildirdiği eylemin, kendisine yüklendiği ve fiilin sonrasında bulunan, fiil

²⁰⁸ Bk. Ğalâyînî, Câmî’u’-d-durûsi’l-‘Arabiyye, 1:12.

²⁰⁹ Bk. Ğalâyînî, Câmî’u’-d-durûsi’l-‘Arabiyye, 1:12.

²¹⁰ el-Ma’ânî li-küllî resmin ma’nen, “Fâ’il”, erişim: 3 Kasım 2018.

²¹¹ Bk. Necîb, “Fâ’il”, 175-176.

cümlesinin temel unsurlarından ikincisi olan ögedir.²¹² İbn Cinnî, fâili “fiilinden sonra zikredilen ve fiilin ifade ettiği eylemin, kendisine nispet edildiği her merfû isim”²¹³ şeklinde tarif etmiştir. Çağdaş dilcilerden Ğalâyînî’ye göre “tam, malum fiilden ve şibih fiilden²¹⁴ sonra kendisine eylem isnat edilen” kelimedir.²¹⁵

Fâil ile ilgili yapılan tanımlardaki ortak vurgu ise, fiilin fâilden sonra gelmesidir. Sadece isimler, şibih fiiller ve zamirler, fâil olarak gelebileceği için²¹⁶ fâilin fiiline tekaddüm etmesi caiz değildir.²¹⁷ Fâilin fiile tekaddüm etmesi, isim veya isimleşmiş bir kelimenin başa geçmesi, cümlelerin türünü değiştirecektir.

قَامَ عَلَيَّ. —————> قَامَ (Fiil) + عَلَيَّ (Fâil) = Fiil Cümlesi

عَلَيَّ قَامَ. —————> عَلَيَّ (Mübtedâ) + قَامَ (Haber) = İsim Cümlesi

Fâil, fiilin anlattığı eylemin veya eylemsizliğin üzerinde gerçekleştiği isimdir. Burada dikkat edilmesi gereken, fiilin eylemsizlik bildirmesi halidir ki, eylemsizliğin yüklendiği ya da isnat edildiği isim de fâildir.

شَيْئًا أَحَدٌ مَا قَالَنِي. —————> Kimse bana bir şey söylemedi.

بِسْرَعَةٍ وَسَيِّئِ مَشْيٍ. —————> Musa hızlıca yürüyor.

Fâil ile ilgili bazı önemli hususlar şöyledir;

➤ Fâilin refi vaciptir²¹⁸ ve merfûattandır. Fâili ref eden âmil, başında bulunan fiildir. Fâilin irâb işaretleri, damme (◌ُ), elif (◌ِ) ve vav (◌ِ)’dir. Fâil irâb işaretlerini zahiren alamadığı hallerde takdiren ya da mahallen irâb edilir.

عَلَى الْأَرْضِ زَيْدٌ جَلَسَ. —————> Zeyd yere oturdu.

الْبَيْنَ زَيْدَانِ شَرِبَ. —————> İki Zeyd ayran içti.

لِصَدِيقِهِ مُوسَى قَالَ. —————> Musa arkadaşına dedi.

²¹² Bk. İbnü’s-Serrâc, el-‘Uşûl fi’n-naḥv, 72-73.

²¹³ Bk. İbn Cinnî, el-Luma’ fi’l-‘Arabiyye, thk. Semîḥ Ebû Muğlî (‘Ummân: Dâru mecdelâvî li’n-neşr, 1988), 33.

²¹⁴ Burada şibih fiil ile kastedilen, ism-i fâil, mastar, ism-i tafdîl, sıfat-ı müşebbehe ve mübalağalı ism-i fâil vb. malûm fiil gibi fâili ref edenlerdir. Bk. Ğalâyînî, Câmi’u’d-durûsi’l-‘Arabiyye, 2:233.

²¹⁵ Bk. Ğalâyînî, Câmi’u’d-durûsi’l-‘Arabiyye, 2:233.

²¹⁶ Bk. Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 234.

²¹⁷ Bk. Necîb, “Fâil”, 176; Bk. Ğalâyînî, Câmi’u’d-durûsi’l-‘Arabiyye, 2:234.

²¹⁸ Ğalâyînî, Câmi’u’d-durûsi’l-‘Arabiyye, 2:234.

➤ Fâilin cümledeki yeri, fiilden sonradır. Fâil, fiiline tekaddüm edemez. Aksi halde mübtedâ ve haber olur ki bu ikili, isim cümlesinin ana öğeleridir.

➤ Fâilin tekil, ikil ve çoğul hallerinde fiil, tekil siygada kalır.²¹⁹ Daha önce de geçtiği üzere isim cümlesinde mübtedâ, fiil cümlesi olan haberine tekillik, ikillik ve çoğulluk itibari ile uyar.

جَاءَ التَّلْمِيذُ. —————> Öğrenci geldi.

جَاءَ التَّلْمِيذَانِ. —————> İki öğrenci geldi.

جَاءَ التَّلَامِيذُ. —————> Öğrenciler geldi.

التَّلْمِيذَانِ جَاءَا. —————> İki öğrenci geldi.

➤ Fâilde esas olan, fiilinden sonra gelmesidir. Bazı hallerde fiil ile fâilin arasına cümlelerin diğer öğeleri veya istisna edatı girebilir. Fiil ve fâil, istisna edatı ile ayrılırsa fiilin müzekker olması zorunludur.²²⁰

ج. النُّذْرُ آلَ فِرْعَوْنَ ۖ ءَوَلَقَدْ جَاءَ ج. —————> Gerçekten Firavun ailesine uyarılar geldi. (Kamer 7/41)

مَا قَامَ (أَحَدٌ) إِلَّا فَاطِمَةُ. —————> Fâtîma'dan başka kimse kalkmadı.

6.1.2.2. Tamamlayıcı Öğeler

Tamamlayıcı öğelerin takyîd kavramı ile ifade edildiğini daha önce belirtilmişti. Bu kavram, cümlelerin müsned ve müsned ileyih ile tamamlanmayıp, mefûller, hâl ve temyiz gibi farklı öğelere ihtiyaç duyması şeklinde açıklanmaktadır.²²¹ Bu bakımdan fiili çeşitli yönleriyle belirli kılıp, fiildeki kapalılığı gideren unsurlardan olan mefûller ve hâl, Arap Dilinde takyîd kavramı içerisinde olup cümlelerin ikincil yani tamamlayıcı öğelerindedir.²²² Mefûller, beş tane olup bunlar; mefûl bih, mefûl fih, mefûl leh, mefûl ma'ah ve mefûl mutlaktır. Bu altı öğeden herhangi birinin varlığı bir fiilin varlığına delalet ederken, fiilin varlığı bu altı öğeden herhangi birinin kesin varlığına delalet etmez.²²³ Bu bakımdan yoklukları

²¹⁹ Ğalâyînî, Câmî'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, 2:239.

²²⁰ Bk. Talu, Nahiv İlmi, 151.

²²¹ Bk. Özdoğan, "Arap Dilinde Lafız ve Anlam Açısından Mefûl-ü Mutlak", 2.

²²² Bk. Özdoğan, "Arap Dilinde Lafız ve Anlam Açısından Mefûl-ü Mutlak", 2.

²²³ Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 270.

cümlede yargısal olarak bir değişikliğe yol açmayacağı gibi bazı durumlarda hazfedilmeleri cümlenin anlamını bozup cümlenin yanlış anlaşılmasına sebep olabilir. Bu öğelere dair gerekli incelemeler, tezin kapsamı gereği sınırlı düzeyde tutularak bir sonraki başlık altında yer alacağı için burada müstakil olarak inceleme gereği duyulmamıştır.

7. TÜRKÇE VE ARAPÇA'DAKİ CÜMLE ÖĞELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Buraya kadar olan kısımda Türkçe'de cümle kavramı, cümleyi oluşturan öğeler ve Arapça'da cümle kavramı ile Arapça cümleyi oluşturan temel öğeler incelendi ve bu başlıklar altında iki dilin benzerlikler gösterdiği ifade edildi. Muhakkak dünya üzerinde yer alan birçok dil, yapısal olarak ve kelime birikimleri bakımından savaşlar, göçler ve ticaret gibi birçok nedenle birbirlerinden etkilenmiş ve birbirlerinin tesirleri altında kalmıştır. Buradan hareketle Arapçanın bir din dili olması ve Arap dilinin konuşulduğu ülkeler ile ülkemizin bulunduğu coğrafi konum göz önüne alındığında bu iki dil arasındaki ortak noktalar, kolaylıkla tespit edilebilecektir. Ülkemizde 1 Kasım 1928 tarihine kadar Arap alfabesinin kullanılmış olması ise bu durumun en net örneklerindedir. Bu nedenle Arap Dili ile Türk Dili arasında cümle kavramı ve cümleyi oluşturan öğeler bakımından benzerlikler ve ortak noktaların varlığı bir gerçektir. Türkçe'de cümleyi oluşturan öğeler ikisi temel, üçü tamamlayıcı olmak üzere beş öğeden meydana gelmektedir. Bunlar; temel öğeler özne ve yüklem, tamamlayıcı öğeler ise nesne, yer tamlayıcısı ve zarftır. Arapça'da isim cümlesi; mübtedâ ve haber olmak üzere iki temel öğeden meydana gelirken, fiil cümlesi, fiil, fâil, beş mefûller (mefûl bih, mefûl fih, mefûl leh, mefûl ma'ah, mefûl mutlak) ve hal olmak üzere sekiz öğeden oluşmaktadır.²²⁴ Görüldüğü üzere öge sayısı bakımından Arap dili, Türk diline nazaran daha zengindir. Şimdi sırası ile bu öğeler, cümleye kattıkları anlam ve yapı bakımından birbirleriyle kıyaslanacaktır.

7.1. Özne – Mübtedâ / Fâil

Türkçe'de özne, cümlede eylemi yapanı veya olanı karşılayan, yüklem (fiil)'in gösterdiği iş ya da oluşu üstlenen öğedir.²²⁵ Öznenin cümle içerisindeki öge değeri ise yüklem(fiil)'e sorulan “kim” ya da “ne” soruları ile açığa çıkar. Arapça'da mübtedâ, isim cümlesinin, kendisiyle başladığı ve haberde bildirilen oluşu üstlenen lafızdır. Yüklem (haber)'e “ne” sorusunun sorulması, öge değerinin tespit edilmesini kolaylaştırır. Fâil ise, fiil cümlesinde işi yapana işaret eder ki, fiilin ifade ettiği

²²⁴ Bk. Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 74-79.

²²⁵ Bk. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 18.

eylemin yüklendiği lafızlardır. Fiile sorulacak “kim” sorusu fâilin öge değerine işaret etmektedir.²²⁶

Yukarıda yaptığımız açıklamalardan hareketle, Arap dilindeki mübtedâ ve fâil olgusunun Türkçe’deki özne kavramına bizzat karşılık geldiğini söyleyebiliriz. Burada dikkat edilmesi gereken, Türkçe’de isim ve fiil cümlelerinde işi ya da durumu üstlenen öğede kavramsal olarak farklılık görülmezken, Arapça’da aynı ögenin isim cümlesinde “mübtedâ” fiil cümlesinde ise “fâil” kavramı ile karşımıza çıkmasıdır.

Örnekler;

نَافِعٌ لِّكُتَابٍ (Mübtedâ)	→	<i>Kitap faydalıdır. (İsim cümlesi)</i> (Özne)
مِنَ الْمَدِينَةِ عَلَى جَاءَ (Fâil)	→	<i>Ali şehirden geldi. (Fiil cümlesi)</i> (Özne)

7.2. Yüklem – Haber / Fiil

Türkçe’de yüklem, cümledeki iş, oluş, yargı ve durumu üzerinde taşıyan öğedir.²²⁷ Ergin yüklemi fiil olarak ifade etmekte ve “cümlede hareketi, oluşu, yapışı, hadiseyi, hükmü karşılayan unsur” olarak tanımlamaktadır.²²⁸ Arapça’da haber, isim cümlesinin temel öğelerinden ikincisidir ve mübtedânın durumunu, oluşunu bildiren öğedir.²²⁹ Yani mübtedânın durumunu, oluşunu üstlenen öge, haberdur. Fiil ise, bir zamana bağlı olarak bir oluşa, işe delalet eden lafızdır.²³⁰ Zamana bağlı olmakla kastedilirse fiilin kişi ve zaman kiplerince çekimli olarak gelmesidir.

Tüm bu açıklamaların ışığında anlaşılmaktadır ki, Türkçe’de yüklem, Arapça’da isim cümlesinde haber, fiil cümlesinde ise fiil öznenin, yani mübtedâ ve fâilin gerçekleştirdiği eylemi, oluşu, hareketi ve durumu karşılayan öğedir. Taşdıkları öge değeri bakımından bu üç kavram arasında mutlak bir benzerlik söz konusudur. Eylemi ve oluşu gerçekleştiren ögenin (özne / mübtedâ / fâil) durumunu, halini ve zamanını bildiren öge, kavramsal olarak farklılık gösterse de her iki dilde

²²⁶ Bk. Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 77.

²²⁷ Bk. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 14.

²²⁸ Bk. Ergin, Türk Dil Bilgisi, 399.

²²⁹ Bk. Talu, Nahiv İlmi, 162.

²³⁰ Bk. Hâşimî, el-Ğavâ'idü'l-'esâsiyyetü'l-luğati'l-'Arabiyye, 17.

aynı görevi üstlenmektedir. Arap dilinde de, Türk dilinde de cümlenin en temel ögesi, cümlenin varlık sebebi yüklem yani haber ve fiildir. Her iki dilde de bu ögeler olmadan cümle kesin bir yargı ifade edemediği gibi yüklemsiz bir dizi, cümle kabul edilmez.

Örnekler;

وَيْلٌ الْقَلَمُ ط (Haber)	→	<i>Kalem <u>uzundur.</u></i> (İsim cümlesi) (Yüklem)
زَيْدٌ جَلَسَ (Fiil)	→	<i>Zeyd <u>oturdu.</u></i> (Fiil cümlesi) (Yüklem)

7.3. Nesne - Mef'ûl Bih

Türkçe cümlede fiilin bildirdiği iş ve yargıdan etkilenen öge, nesnedir. Nesne, fiilin tesir ettiği nesneyi, şahsı, şeyi karşılayan ögedir.²³¹ Fiile sorulacak olan “ne, neyi ve kimi” gibi sorular, cümlede nesne ögesini buldurmaya yönelik sorulardır. Arapça’da mef’ûl bih ise fâilin gerçekleştirdiği eylemin, olumlu ya da olumsuz, üzerinde vaki olduğu isimdir.²³² Fiilin ifade ettiği yargının, üzerinde gerçekleştiği öge, mef’ûl bih’tir. Mef’ûl bih, sarfî ve gayr-i sarfî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Zikredilen tanımlar ve yapılan açıklamalar göstermektedir ki iki dilde de fiilin eylem ve yargısından doğrudan etkilenen, fiilin eyleminin, üzerinde gerçekleştiği öge Türkçe’de *nesne* adını alırken Arapça’da *mef’ûl bih* olarak ifade edilmektedir. Her iki dilde de fiilin, üzerinde gerçekleştiği cümle ögesi, nesne ve mef’ûl bih’tir. Dolayısıyla bu iki öge arasında, terimsel farklılık dışında bir ayrılık bulunmamaktadır.

Örnekler;

الْخَشَبِ قَطَعَ النَّجَارُ (Mef’ûl bih)	→	<i>Marangoz <u>tahtayı</u> kesti.</i> (Nesne)
الزُّجَّاجُ كَسَرَ الْوَلْدُ (Mef’ûl bih)	→	<i>Çocuk <u>camı</u> kırdı.</i> (Nesne)

7.4. Zarf - Bazı Mef’ûller ve Hâl

Türkçe’de zarf, fiilin yani hareketin nasıl, niçin, ne şekilde, hangi vasıtalarla, hangi sebeple ve hangi zamanda olduğunu göstermek için kullanılan cümle

²³¹ Ergin, Türk Dil Bilgisi, 399.

²³² Ğalâiyînî, Câmî’u’-d-durûsi’l-‘Arabiyye, 3:5; Talu, Nahiv İlmi, 178.

ögesidir.²³³ Zarf ögesi olan kelimeler, yüklemi yani fiili zaman, tarz, miktar, yön, vasıta ve şart bildirecek şekilde tamamlayan unsurdur.²³⁴ Fiile sorulacak olan “ne zaman, nasıl, ne ile, kim ile, niçin, hangi yöne, ne kadar” gibi soruların cevapları, zarf ögesine işaret etmektedir. Arapça’da ise fiili zaman ve mekân itibari ile mef’ûl fih,²³⁵ tarz ve miktar itibari ile mef’ûl mutlak,²³⁶ sebep bakımından ise mef’ûl leh²³⁷ tamamlamaktadır. Fiilin ne ile ve kim ile beraber yapıldığını ise mef’ûl maah ögesi karşılamaktadır.²³⁸ Hâl ise tamamen ayrı bir öge olarak, fiilin ya da mef’ûlün veya her ikisinin durumunu bildiren unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.²³⁹

Bu veriler ışığında Türkçe’deki zarf ögesinin kullanımının Arapça’ya nazaran daha işlevsel olduğunu söylemek mümkündür. Türkçe’deki zarf ögesinin tek başına Arapça’daki beş ögeye karşılık gelebileceği açıkça görülmektedir. Türk dilinde zarf ögesi zaman, şekil, miktar ve tarz gibi birden fazla durumu karşılarken Arapça’da bu durumların her biri için ayrı bir öge tayin edilmiştir. Arapça’daki mef’ûl fih ögesi fiili hem zaman hem mekân bakımından tamamlarken Türkçe’de zarf ögesi fiili sadece zaman bakımından tamamlamakta ve mekân itibari ile farklı bir öge olan yer tamlayıcısına ihtiyaç duymaktadır. Bu yönüyle mef’ûl fih ögesi Türkçe’de hem zarf hem de yer tamlayıcısı ile üstlendiği görev bakımından ortaklık göstermektedir.

Örnekler;

شَهْرَ السَّابِقِ رَجَعْتُ فِيهِ (Mef’ûl fih)	→	<i>Geçen ay döndüm.</i> (Zarf)
سِيرَ الْجُنْدِيِّ سِرْتُ (Mef’ûl mutlak)	→	<i>Asker gibi yürüdüm.</i> (Zarf)
حَاجَةَ أُنْتِكَ ل (Mef’ûl leh)	→	<i>Sana bir ihtiyaç için geldim.</i> (Zarf)

²³³ Bk. Ergin, Türk Dil Bilgisi, 400.

²³⁴ Bk. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 32.

²³⁵ Bk. Ğalâyînî, Câmi’u’-d-durûsi’l-‘Arabiyye, 3:48; Talu, Nahiv İlmi, 197.

²³⁶ Bk. Ğalâyînî, Câmi’u’-d-durûsi’l-‘Arabiyye, 3:32; Talu, Nahiv İlmi, 175.

²³⁷ Bk. Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 196; Talu, Nahiv İlmi, 201.

²³⁸ Bk. Hâşimî, el-Ķavâ'idü’l-‘esâsiyyetü’l-luĝati’l-‘Arabiyye, 211.

²³⁹ Bk. Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 211.

7.5. Yer Tamlayıcısı - Mef'ûl Fîh

Türk dilinde yönelme, bulunma ve ayrılma bildiren hâl eklerinden birini alarak yüklemi tamamlayan öge, yer tamlayıcısıdır.²⁴⁰ Diğer bir ifade ile fiilin mekanını ve istikametini gösteren cümle ögesine, yer tamlayıcısı denir.²⁴¹ Arapça'da fiilin gerçekleştiği yeri gösteren öge ise mef'ûl fih ögesidir. Daha önce geçtiği üzere mef'ûl fih ögesi, fiilin gerçekleştiği zamana da delalet etmektedir. Bu yönüyle Türkçe'deki zarf ve yer tamlayıcısı ögelerine tek başına karşılık gelmektedir. Fiile sorulan “kime, kimde, kimden, neye, neden, nereye, nerede, nereye” gibi sorular cümlede yer tamlayıcısını buldurmaya yöneliktir. Bununla beraber mef'ûl fih ögesi de Arapça cümlede aynı anlamı taşımakta ve aynı sorulara karşılık gelmektedir.

Bunlara ek olarak Arap gramercilerinin mef'ûl fih ögesini “zarf” olarak isimlendirdiği de unutulmamalıdır. Bu isimlendirme yapısal olarak Türkçe'deki zarf ögesiyle karşılaştırılacak olursa, zaman ifade etmesi bakımından mef'ûl fih ögesi ile ortaklık gösterirken, mekân ifade etmesi bakımından Türkçe'de yer tamlayıcısı ögesinin alanına girmektedir. Tekrar belirtmeliyiz ki mef'ûl fih ögesi tek başına Türk dilindeki zarf ve yer tamlayıcısı ögelerine karşılık gelmektedir.

Örnekler;

مِنَ الْبَيْتِ خَرَجْتُ (Mef'ûl fih)	→	<i>Evden çıktım.</i> (Yer Tamlayıcısı)
صَلَّيْتُ فِي الْمَسْجِدِ (Mef'ûl fih)	→	<i>Mescitte namaz kıldım.</i> (Yer Tamlayıcısı)
إِلَى الْمَدْرَسَةِ ذَهَبَتِ الطَّالِبَةُ (Mef'ûl fih)	→	<i>Kız öğrenci okula gitti.</i> (Yer Tamlayıcısı)

²⁴⁰ Bk. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 29.

²⁴¹ Ergin, Türk Dil Bilgisi, 400.

Tablo 6. Arapça ve Türkçe'deki Cümle Öğelerinin Karşılaştırılması

ARAPÇA CÜMLENİN ÖĞELERİ	TÜRKÇE CÜMLENİN ÖĞELERİ
Mübtedâ	Özne
Fâil	
Haber	Yüklem
Fîil	
Mef'ûl Bih	Nesne
Mef'ûl Fih	Zarf
Mef'ûl Leh	
Mef'ûl Mutlak	
Mef'ûl Maah	
Hâl	
Mef'ûl Fih	Yer Tamlayıcısı

İKİNCİ BÖLÜM

ARAPÇA'DA ŞİBİH CÜMLE

1. ARAPÇA'DA ŞİBİH CÜMLE KAVRAMI

Şibih kavramı, “شَبَّهَ” kök harflerinden mürekkep, renk, şekil ve vasıf yönüyle bir şeye olan benzerliği ifade eden lafızdır. Kök itibari ile bir asla dayanmakta olan şibih lafzı, الشَّبَّهُ مِنَ الْجَوَاهِرِ. ²⁴² الشَّبَّهُ - شَبَّهَ - شَبَّهَ - شَبَّهَ - شَبَّهَ - شَبَّهَ : Altına benzeyen şey, ²⁴³ اِشْتَبَهَ : birbirine karışacak ve seçilemeyecek kadar benzemek, ²⁴⁴ ve المثل : الشبه : Benzer, benzeyen, aynısı, أَشْبَهَهُ : شَابِهَهُ : Benzedi, benzer oldu, andırdı, أُمُورٌ مُشْتَبِهَةٌ : problemlili / karışık işler, الشَّبَّهَةُ : karışmak, karışık olmak gibi anlamları taşımaktadır. Çoğulu ise, أَشْبَاهٌ ve مَشَابِهُ şeklinde gelmektedir. ²⁴⁵

Cümle, daha önce ifade edildiği gibi bir ya da birden fazla lafzın bir araya gelerek oluşturdukları tam bir yargı ifade eden kelime dizisidir. “Şibih cümle” terkihi ise bu iki kavramın bir araya gelmesiyle oluşmuş, “cümleye benzeyen” manasında kullanılan kelime grubudur. Şibih cümle terkihinin bu şekilde adlandırılması yapı, delâlet ve amel bakımından cümleye olan benzerliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü şibih cümle, cümle gibi en az iki ve daha fazla kelimedenden oluşur ve çoğunlukla bir zaman ve mekâna delâlet eder. ²⁴⁶

Arapça'da şibih cümle kavramı, ilerleyen başlıklar altında geniş bir çerçevede ele alınacaktır.

1.1. Mütekaddim ve Müteahhir Nahivcilere Göre Şibih Cümle

Şibih cümle kavramının mütekaddim nahivciler tarafından kullanılan bir terim olmadığı bilinmektedir. Şibih cümle kavramını bugünkü şekliyle ilk defa müteahhir nahivciler dile getirmiş ve tarifini yapmışlardır. Basra ekolü

²⁴² Bk. İbn Manzûr, “Şbh”, 13:503.

²⁴³ Bk. İbn Fâris, “Şbh”, 3:243.

²⁴⁴ Bk. el-Ma'ânî li-küllî resmin ma'nen, “İştebehe”, erişim: 3 Kasım 2018.

²⁴⁵ Bk. Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, “Şbh”, el-Ķâmûsu'l-muĥîṭ, thk. Muhammed Na'îm el-Araĥsûsî, 8. Baskı (Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1426/2005), 1247; Bk. İbn Manzûr, “Şbh”, Lisânü'l-Arab, 13:503.

²⁴⁶ Bk. Ķabâve, 'Îrâbü'l-cümel ve eṣbâhu'l-cümel, 271.

temsilcilerinden olan mütekaddim nahivci Sîbeveyhi, câr-mecrûr ve zarf konularını çeşitli yönleriyle ele almış fakat câr-mecrûr ve zarf-mecrûr (muzâf ve muzâf ileyh) ile kurulan terkiplerin adlandırılması hususunda bir bahis açmamıştır. Sîbeveyhi, mecrûr isimlerin üzerinde fazla durmamış, âmillerin ma'muller üzerindeki etkilerini önemsemiştir.²⁴⁷ Buradan hareketle harf-i cer ve zarfların isimler üzerinde âmil oluşunu dile getirmiş, cerin her muzâf ileyh isimde mümkün olduğunu ve mecrûr isimler üzerinde izafetin cer edici bir âmil olduğunu belirtmiştir.²⁴⁸ Bununla beraber Sîbeveyhi, ibtidâ bahsinde mübtedâyı tarif ederken, mübtedânın bir haberinin olması yahut mübtedânın bir yer ve zamanda bulunması gerektiği şeklindeki (أَوْ يَكُونُ فِي زَمَانٍ (أَوْ مَكَانٍ) ifadesi ile câr ve mecrûrdan oluşan bir yapıya işarete bulunmuştur. Fakat bu terkiplerle ilgili herhangi bir adlandırmada bulunmamıştır.²⁴⁹

Basra Dil Ekolüne mensup mütekaddim nahivciler, câr-mecrûr ve zarftan oluşan yapıları “Zarf” ya da “Zarf Cümlesi” olarak isimlendirirken²⁵⁰ Kûfe Dil Ekolünün temsilcileri bu yapıdaki ifadeleri “Maḥal” ya da “Şıfat” olarak kavramlaştırmışlardır. İbnü'l-Enbârî (ö. 328/940), Kûfe dilcilerinin zarfın isme tekaddüm etmesi halinde ismi ref ettiği, zarfların isimler üzerinde ref edici bir âmil olduğunu ifade ettikten sonra, Kûfeli nahivcilerin zarfları “Maḥal” ve “Şıfat” olarak adlandırdıklarını belirtmiştir.²⁵¹ Kûfeli dilcilerin câr-mecrûr ve zarf-mecrûrdan oluşan yapıları “Şıfat” olarak isimlendirmelerinin gerekçesi ise nekra isimlerden sonra bu yapıların sıfat olarak bulunmalarındır. Bu sebeple Kûfe dilcileri cer harflerini sıfat harfleri (Ḥurûfu's-Şıfat) olarak da adlandırmıştır.²⁵² Kûfeli dilciler “Maḥal” kavramı ile ise mefûlü kasetmişlerdir. Bundan kasıt, fiilin gerçekleştiği mekân ya da zamanı yani fiilin oluştu zaman ve mekâna ait mahalli / yeri göstermektir.²⁵³

²⁴⁷ Bk. 'Aḥmed Ḥasan 'Ivâd Ebû Ḥassân, Şibhu'l-cümle fî'l-Ḳur'âni'l-Kerîm (Yüksek Lisans Tezi, Ele'l-beyt Üniversitesi, 1997), 5.

²⁴⁸ Bk. Sîbeveyhi, el-Kitâb, 1:419.

²⁴⁹ Bk. Sîbeveyhi, el-Kitâb, 2:127.

²⁵⁰ Bk. 'İyâd Muḥammed Tevfîk Zeyd, Te'alluḳu şibhi'l-cümle fî dîvâni 'İmr'i'l-Ḳays (Yüksek Lisans Tezi, en-Necâhu'l-vaṭaniyye Üniversitesi, 2016), 14.

²⁵¹ İbnü'l-Enbârî, 'İnşâf fî mesâ'ili'l-ḥilâf beyne'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn, (Ḳāhire: Mektebetü'l-ḥancî, 2002), 48.

²⁵² Bk. İbn Ya'îş, Şerḥu'l-Mufaṣṣal, 8:7.

²⁵³ Bk. 'Ivâd b. Hamed el-Ḳavzî, el-Muṣṭalaḥu'n-naḥvî neş'etühü ve tetavvuruhü ḥattâ 'evâḥiri'l-ḳarni's-sâlişi'l-hicrî (Riyâd: 'İmâdetü şu'ni'l-mektebât, 1401/1981), 158. Ayrıca bk. Yusuf

Basra nahiv ekolü temsilcilerinden olan Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377/987) ise mübtedâya haber olarak gelebilecek cümle çeşitlerini sıralarken bunlara dördüncü olarak zarf cümlesini eklemiştir. Mübtedânın haberi olarak gelecek cümleleri şu şekilde sıralamıştır; 1. Fiil cümlesi, 2. İsim cümlesi, 3. Şart ve cevap cümlesi ve dördüncü olarak ise zarf cümlesini eklemiştir. Zarfın ise mekân ve zaman zarfı olarak ikiye ayrıldığını ifade etmiş, mekân zarfının şahıslar ve olaylar hakkında bilgi veren haberler olarak gelebileceğini belirttiikten sonra şu örnekleri vermiştir;

فِي السُّوقِ. أَلْبَيْعُ —————> Alışveriş çarşısındadır.

فِي الْمَسْجِدِ. الصَّلَاةُ —————> Namaz mescittedir.

فِي الْمَيْدَانِ. وَالرَّكْضُ —————> Koşu meydandadır.

Fârisî, bu örnekleri olaylar hakkındaki mekân zarflarına örnek olarak sunmuştur. Şahıslar hakkında bilgi veren mekân zarflarına örnek olarak ise şu cümleleri zikretmiştir;

فِي الْبَيْتِ. زَيْدٌ —————> Zeyd evdedir.

فِي الدَّارِ. عَمْرُو —————> Amr evdedir.

فِي الْحَبْسِ. أَلْصُّ —————> Hırsız hapistedir.

Zaman zarflarının ise sadece olaylar hakkında olduğunu ifade ettikten sonra şu örnekleri sunmuştur;

غَدًا. الْخُرُوجُ —————> Çıkış yarındır.

الْمُحَرَّمِ. مُقَدَّمُ الْحَاجِّ —————> Hacının gelişi Muharremdedir.

Görüldüğü üzere Fârisî, zarflarla ilgili çeşitli bilgiler sunmuş, câr-mecrûr ve zarflarla kurulan yapıların cümlelerin bir kısmı olup olmadığı noktasındaki ihtilafli görüşlere de yer vermiştir.²⁵⁴

Mütekaddim nahivcilerden İbnü's-Serrâc (ö. 316/929) ise şibih cümle kavramını ilk kez kullanan ve *el-'Uşûl fi'n-nahv* isimli eserinde konuyu bir başlık

Akçakoca, Basra ve Kûfe Ekollerinin Terminoloji Tartışmaları (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014), 59. Cevat Ergin, "Basra ve Kûfe Ekollerinin Kullandıkları Farklı Nahiv Terimleri", Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 5/1 (2003): 58-59.

²⁵⁴ Bk. 'Ebû 'Alî Hasan b. 'Ahmed b. 'Abdülkâfir el-Fârisî, el-'Îdâhu'l-'Adî, thk. Hasan Şâzîlî Ferhûd (Riyâd: y.y., 1389/1969), 47-48.

altında ele alan ilk dilcidir. Fakat İbnü's-Serrâc'ın şibih cümle kavramı ile sadece câr-mecrûr ve zarf-mecrûrdan oluşan terkipleri değil, cümlenin müfred isim ve muzâf olmayan cüzlerini kastedtiği bilinmektedir.²⁵⁵ İbnü's-Serrâc cümleye benzeyen (أَنَّ (يُسَبِّهَةُ الْجُمْلَةَ) bu yapıları, beş kısma ayırmaktadır; 1.İsm-i mevsûl, 2.İsm-i mevsûf, 3.İsimle beraber bir harf, 4.Harfle beraber harf ve 5.Harfle beraber fiil.²⁵⁶

İbnü's-Serrâc bu taksiminde isimle beraber harf başlığı altında verdiği كَرَيْدٍ ve بَزِيدٍ gibi örnekleri, cümleye benzetmiştir. Fakat müellifin bu benzetmesinde câr ve mecrûru kastedip etmediği kesin olarak bilinmemektedir. Cümleye benzeyen ya da şibih cümle kavramını ilk kez kullanan dilci olmasına rağmen, câr ve mecrûr konusunda net bir açıklamaya bu başlık altında yer vermemiştir.

İbnü's-Serrâc'tan sonra *Elfiyye* sahibi İbn Mâlik (ö. 672/1274), meşhur eserinde şibih cümle kavramını açık bir şekilde zikretmiştir. İbn Mâlik, şibih cümle kavramını bugünkü anlamda câr-mecrûr ve zarf-mecrûrdan oluşan terkipler için kullanan dil bilimcilerin öncüsü kabul edilmektedir.²⁵⁷ İbn Mâlik, şibih cümle kavramını *Elfiyye* isimli meşhur eserininin 97. beyitinde şu şekilde zikretmiştir;

عَلَى ضَمِيرٍ لَاتِقٍ مُشْتَمِلَةٍ	وَكُلُّهَا يَلْزَمُ بَعْدَهُ صِلَةٌ
بِهِ، كَمَنْ عِنْدِي الَّذِي ابْنُهُ كُفُلٌ	وَجُمْلَةٌ أَوْ شَبَّهَهَا الَّذِي وَصِلٌ
وَكَوْنُهَا بِمُعْرَبِ الْأَفْعَالِ قَائٍ	²⁵⁸ وَصِفَةٌ صَرِيحَةٌ صِلَةٌ أَل

“*Bunların hepsinden sonra uygun bir zamir içeren sıla bulunmalıdır, örneğinde olduğu gibi sılası ya cümledir ya da şibih cümle, اَلْ takısının sılası sarîh sıfattır (ism-i fâil, ism-i mefûl, sıfati müşebbehe vb.) ve sılanın, murab fiil olması nadirdir.*”

İbn Mâlik et-Tâî'nin *Elfiyye*'sine yazdığı şerhle tanınan, dil ve fıkıh âlimi İbn Aķîl (ö. 769/1369), meşhur eserinde sıla cümlesinin, cümle ya da şibih cümle olarak geleceğini belirtmiş ve şibih cümle kavramı ile câr-mecrûr ve zarftan oluşan

²⁵⁵ Bk. İbnü's-Serrâc, el-'Uşûl fî'n-naĥv, 2:104.

²⁵⁶ Bk. İbnü's-Serrâc, el-'Uşûl fî'n-naĥv, 2:104.

²⁵⁷ Bk. Tefvîķ Zeyd, Te'alluķu şibhi'l-cümle fî dîvânî 'İmr'i'l-Ķays 16.

²⁵⁸ Ebû 'Abdillâh Muĥammed Cemâlüddîn b. 'Abdullah b. 'Abdullah b. Mâlik el-Endelüsî, *Elfiyyetü'bni Mâlik fî'n-naĥvi ve't-taşrîf*, thk. Süleymân b. 'Abdil'azîz b. 'Abdillâh el-'Uyûnî (Riyâd: Mektebetü dâri'l-minhâc, ts.), 83; İbn 'Aķîl, *Şerĥu'bni 'Aķîl*, 1:153.

terkiplerin kastedildiğini açık bir şekilde dile getirmiştir.²⁵⁹ Bu bakımdan şibih cümle kavramı Arapça’da ilk kez bu kadar net bir şekilde tanımlanmıştır. Bunlara ilaveten sıla cümlesi olarak gelecek şibih cümlenin tam olması yani tealluk edebilmesi için müteallakına bir anlam kazandırması gerektiğini ifade etmiş ve şu örnekleri sunmuştur;

جَاءَ الَّذِي عِنْدَكَ. —————> Yanındaki geldi.
الَّذِي فِي الدَّارِ. —————> Evde olan... / Evdeki...

Bu örneklerdeki âmilin vucuben mahzuf “إِسْتَقَرَّ” fiili olduğunu belirtmiş, takdirlerini şu şekilde göstermiştir;

جَاءَ الَّذِي اسْتَقَرَّ عِنْدَكَ. —————> Yanında olan geldi.
الَّذِي اسْتَقَرَّ فِي الدَّارِ. —————> Evde olan...

İbn Aķîl, müteallakına tealluk etmeyen yani anlam itibari ile bağlanamayan ve tam bir manaya delalet etmeyen “جَاءَ الَّذِي بِكَ” ve “جَاءَ الَّذِي الْيَوْمَ” gibi şibih cümle kalıplarının ise kullanımının caiz olmadığını belirtmiştir.²⁶⁰

İbn Mâlik’in şibih cümle tarifinden sonra İbn Hişâm en-Nahvî (ö. 761/1360) şibih cümle kavramını müstakil bir bâb olarak ilk defa ele alan ve İbn Mâlik’ten sonra şibih cümle kavramını câr-merûr ve zarflardan oluşan yapılar olarak tanımlayan ikinci müteahhir dilci olarak kaynaklara geçmiştir.²⁶¹ Basra Dil Ekolüne mensup İbn Hişâm, şibih cümle kavramını *Muğni’l-lebîb an kütübi’l-‘e-ârîb* isimli eserinin üçüncü bâbında kapsamlı bir şekilde incelemiştir. İbn Hişâm’dan önce şibih cümle kavramını bu denli geniş bir çerçevede ele alan bir dilci daha bilinmemektedir.

1.2. Şibih Cümlenin İsimlendirilmesi

Şibih cümle, câr-mecrûr ve zarf-mecrûrdan oluşan her türlü terkibi ifade eden nahvî bir terimdir.²⁶² Câr-mecrûr ve zarf-mecrûrdan oluşan bu yapıların “şibih cümle” yani “cümleye benzeyen” olarak adlandırılması terkip, delalet ve amel bakımından cümleyle olan benzerliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü şibih cümle de

²⁵⁹ İbn ‘Aķîl, Şerhu’bni ‘Aķîl, 1:154.

²⁶⁰ Bk. İbn ‘Aķîl, Şerhu’bni ‘Aķîl, 1:155.

²⁶¹ Bk. İbn Hişâm, Muğni’l-lebîb an kütübi’l-‘e-ârîb, 2:499.

²⁶² Bk. Kaĥâve, ‘Îrâbü’l-cümel ve eşbâhu’l-cümel, 271.

cümle gibi lafzen ya da takdîren iki yahut daha fazla kelimedenden oluşur, çoğu kere de bir zaman ve mekâna delalet eder. Mahzûf bir fiile tealluk ederse, müstetir bir zamiri kendinde tutar.²⁶³ Bunlara ek olarak cümle makamına ikame edilir ve cümleye niyabet (yerini tutar) eder.²⁶⁴ *Zeyd evdedir*, örneğindeki “فِي الْبَيْتِ” terkihi, câr ve mecrûrdan oluşan bir şibih cümle örneği olup takdiri ise “إِسْتَقَرَّ فِي الْبَيْتِ”dir. Modern dilcilerden Râcihî’ye göre bu örnekteki “إِسْتَقَرَّ فِي الْبَيْتِ” terkihi, fiil ve fâilden oluşan haber cümlesine niyabet etmekte ve fiil cümlesine benzerlik göstermektedir.²⁶⁵ Bununla beraber mahzûf fiilin fâili olan müstetir zamir ise câr-mecrûrdan oluşan şibih cümle terkihi intikal etmiştir.²⁶⁶

Şibih cümle terkipleri müstakil bir mana ifade etmekten uzak olduğu için bu yapılar, sanki nakıs yani noksan bir cümle ya da cümleye benzeyen yapılar olarak kabul edilmektedir.²⁶⁷

Şibih cümle, fiil ve şibih fiil ile manevî bir delaletle bağ kurar ve olayın zamanına, oluş sebebine ve olayın gerçekleştirildiği alete işaret eder. Şibih cümle ile cümle arasındaki fark ise cümlenin aksine şibih cümlenin lafızları arasındaki bağın gayr-i isnâdî olmasıdır.²⁶⁸

Câr-mecrûr ve zarf-mecrûrdan oluşan terkiplerin cümleye olan ve yukarıda zikri geçen yakın benzerliklerinden dolayı müteahhir ve modern nahivciler cümleye benzeyen bu yapıların “şibih cümle” terimi ile ifade edilmesi hususunda ittifak etmişlerdir.

1.3. Cümle İle Şibih Cümlenin Karşılaştırılması

Arapça’da temel iki çeşit cümle yapısı vardır ki bunlar, isim cümlesi ve fiil cümlesidir. Tam bir hüküm ve yargı bildiren cümleler, ister isim cümlesi ister fiil cümlesi olsun en az iki temel öğeden oluşur. Bu öğeler isim cümlesinde mübtedâ ve haber iken fiil cümlesinde ise fiil ve fâil ya da nâibü’l fâildir. Arapça’da cümleye benzeyen ve şibih cümle terimi ile ifade edilen terkipler de cümle gibi câr-mecrûr ya

²⁶³ Bk. Kabâve, ‘İrâbü’l-cümel ve eşbâhu’l-cümel, 271.

²⁶⁴ Bk. Râcihî, et-Taṭbîku’n-naḥvî, 355.

²⁶⁵ Bk. Râcihî, et-Taṭbîku’n-naḥvî, 355.

²⁶⁶ Bk. Birkiyî, ‘İzhâru’l-esrâr fi’n-naḥv, 82.

²⁶⁷ Bk. Râcihî, et-Taṭbîku’n-naḥvî, 355.

²⁶⁸ Bk. Me’mûn ‘Abdulḥalîm Muhammed Vecîh, “Bünyetü şibhi’l-cümle fi’t-terkihi’l-‘Arabî”, el-Mecelletü’l-‘Arabîyye lil-‘Ulûmi’l-insânîyye, 117/30 (Kış 2012): 4.

da zarf-mecrûr olmak üzere en az iki kelimededen oluşmaktadır. Böylece cümle ve şibih cümle terkiplerinin en az iki kelimededen ortaya çıkma zorunluluğu doğmaktadır.

Cümleler, dinleyen kişide konuşmanın devamında bir beklentiye yer kalmayacak şekilde tam ve kesin bir yargı, hüküm ya da durum bildiren sözcük dizileridir. Cümlede asıl olan, yargı, hüküm yahut durum bildirmesidir ki aksi halde yargı, hüküm ve durum yönüyle eksik kalan kelime dizileri, cümle kabul edilmezler. Cümleye benzeyen şibih cümle terkipleri ise bu yönüyle cümleden ayrılmaktadır. Çünkü bu yapılar tek başlarına müstakil bir manaya delalet etmekten uzak olup cümle içerisinde parçalı, eksilteli bir anlama sahiptirler.²⁶⁹ Bu yönleri itibariyle bu yapılar hüküm ve yargı bildirmeleri bakımından cümleye benzemezler. Anlamları, cümle içerisinde buldukları konuma ve aldıkları öge değerlerine göre tam olarak anlaşılabilir. Başka bir deyişle cümleler, en az iki öğeden meydana gelen yapılar iken, şibih cümle terkipleri cümle içerisinde sadece bir öğeyi teşkil ederler. Hiçbir öge tek başına tam bir hüküm ifade etme gücüne sahip olmadığı için cümleye benzeyen ve cümle içerisinde bir öğeye karşılık gelen bu terkipler de müstakil bir hüküm ifade etmezler.²⁷⁰

Cümleler, öğeleri arasında isnadî bir bağla kurulur. Bir iş ve oluş fâilsiz olamayacağı gibi bu iş ve oluştan etkilenen bir takım kişi ve nesnelere de varlığı mümkündür. Dolayısıyla bir işin oluşu bir fâile, işi yapana, bir durumun devamlılığı ise bu durumun devamlılığını sağlayabileceği bir kişi ya da nesneye isnat edilir. Cümlelerin öğeleri arasında isnadî bir bağ yok ise cümlede anlamsal bir bütünlük sağlanamadığı gibi yargı da bildirmez. Şibih cümleyi oluşturan lafızlara baktığımızda ise bu lafızlar arasında isnadî bir bağ bulunmadığını görmekteyiz. Cümlelerin aksine şibih cümlelerin lafızları arasında gayr-i isnadî bir ilgi vardır.²⁷¹ Şibih cümle müfred kelimelerden teşekkül eder, ancak lafızları arasında sıfat, atıf ve izâfet terkiplerinde olduğu gibi isnadî olmayan bir ilgi kurulur.²⁷²

Fiil cümlesinde, cümlelerin temel öğelerinden biri olan fiil, üç zamandan birine delalet eder. Yine her fiil gerçekleşmek için bir yere ihtiyaç duyar ki bu, fiillerin aynı

²⁶⁹ Bk. Râcihî, et-Taṭbîku'n-naḥvî, 355.

²⁷⁰ Bk. M. Akif Özdoğan, "Arapçada Şibih Cümle ve Fonksiyonları", KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/9 (Eylül 2007): 105.

²⁷¹ Bk. Vecîh, "Bünyetü şibhi'l-cümle fi't-terkîbi'l-'Arabî", 4.

²⁷² Bk. Vecîh, "Bünyetü şibhi'l-cümle fi't-terkîbi'l-'Arabî", 5.

zamanda mekâna da delalet ettiğinin göstergesidir. Bu bakımdan fiiller, eylemin hem zamanı hem de mekânını gösterir. Şibih cümle terkipleri de zaman ve mekâna delalet etmeleri bakımından cümleyle benzerlik gösterir.²⁷³ “السَّيَّارَةُ أَمَامَ الْبَيْتِ.” *Araba evin önündedir.*” örneğindeki “أَمَامَ الْبَيْتِ” şeklinde gelen şibih cümle terkipleri, bir mekân içinde bulunmaya delalet ederken, “الْمُؤْتَمَرُ عَدَاً.” *Konferans yarındır.*” örneğindeki “عَدَاً” ifadesinin takdiri “فِي الْعَدَاً” şeklinde olup²⁷⁴ bir zaman içinde bulunmaya delalet etmektedir.

Şibih cümle, cümle makamında kurulur ve cümleye niyabet eder.²⁷⁵ Şibih cümlelerin, haber olarak gelmesi halinde müteallakı hazfedilir. Bilindiği üzere haber üç çeşittir ki bunlar, müfred haber, cümle haber (isim cümlesi / fiil cümlesi) ve şibih cümle haberdir. Şibih cümlelerin haber olarak geldiği hallerde mahzûf olan müteallak, fiil olarak takdir edilirse mübtedânın haberi fiil cümlesi olacaktır. Bu durumda şibih cümle, fiil cümlesi olarak mübtedânın haberine niyabet eder ve cümle makamını tutar. Mahzûf müteallak, fiil yerine şibih fiil takdir edilirse haber müfred kabul edilir. Nahivciler arasında müteallakın takdirinin fiil mi şibih fiil mi olması gerektiği konusunda ihtilaflar mevcuttur. Müteallakın takdiri konusu daha sonra ele alınacaktır.

Her cümle, bir zamir değeri taşımaktadır.²⁷⁶ Cümlede fâilin ya da mübtedânın zamir değeri cümleye şamildir. Şibih cümle terkipleri de cümle gibi müstetir bir zamiri tutarlar. Şibih cümle terkiplerindeki müstetir zamirler, kendilerine mahzûf müteallaklarından intikal eder.²⁷⁷ Müteallak ise, harf-i cerin bağlı bulunduğu, alakalı olduğu fiil, şibih fiil ya da mana-yı fiildir. Her harf-i cerin bir müteallakı bulunmalıdır.²⁷⁸ Harf-i cerler kendilerinden önce gelen²⁷⁹ ve bağlı oldukları

²⁷³ Bk. Vecîh, “Bünyetü şibhi'l-cümle fi't-terkîbi'l-Arabî”, 5.

²⁷⁴ Verilen örnekte في harf-i cerinin hazfedildiğini görüyoruz. Harf-i cerler, kıyasî veya semâi olarak hazfedilebilirler. Müphem ya da mahdut zaman zarfı, mefûl fih ögesi olarak gelirse harf-i cer kıyasen düşürülür. Bk. Birķivî, ‘İzhâru'l-esrâr fi'n-naḥv, 56.

²⁷⁵ Bk. Vecîh, “Bünyetü şibhi'l-cümle fi't-terkîbi'l-Arabî”, 5.

²⁷⁶ Bk. Vecîh, “Bünyetü şibhi'l-cümle fi't-terkîbi'l-Arabî”, 5.

²⁷⁷ Bk. Birķivî, ‘İzhâru'l-esrâr fi'n-naḥv, 82; Bk. İbn Hişâm, Muğni'l-lebîb ‘an kütübi'l-‘e-ârib, 2:516.

²⁷⁸ Talu, Nahiv İlmi, 54.

²⁷⁹ Müteallakta asıl olan harf-i cerden önce gelmesidir. Fakat bazı hallerde câr-mecrûr, müteallakının önüne geçebilir. Bk. İbn Hişâm, Muğni'l-lebîb ‘an kütübi'l-‘e-ârib, 2:519; Bk. Talu, Nahiv İlmi, 54.

müteallaklarının hükmünü kendilerinden sonra gelen isimlere ulaştırın araçlardır.²⁸⁰ Harf-i cerler bu rolleriyle müteallaklarındaki müstetir zamirleri de üzerlerine almaktadır.

Yukarıda bahsedilen yönleri itibari ile cümle ile şibih cümle arasındaki yakın benzerlik açık bir şekilde görülmektedir. Bu veriler bize göstermektedir ki müteahhir nahivciler, şibih cümle terimi üzerinde ittifak ederek şibih cümle teriminin cümleye olan benzerliğini kavramsal olarak net bir şekilde ortaya koymuştur.

1.4. Şibih Cümlelerin Tealluku

Her aslî harf-i cerin²⁸¹ ve zarfların, ilgili ve bağlı bulunması gereken fiil, şibih fiil²⁸² veya mana-yı fiil²⁸³ cinsinden bir kelime gereklidir.²⁸⁴ Aslî harf-i cerlerin ve zarfların bağlı bulunduğu bu kelimeler, *müteallak* olarak adlandırılır. Müteallak bulunmayan yahut müteallakına bağlanamayan harf-i cerler ve zarflar, tam bir anlam ifade edemezler. Harf-i cerler ve zarflar, ana cümle içerisinde fer'î / parçalı bir anlam taşıyan,²⁸⁵ isimleri zaman ve mekân yönünden tahsis edip, üzerlerinde amel eden²⁸⁶ ve kendilerinden önceki fiil, şibih fiil ve mana-yı fiilin anlamını kendisinden sonra gelen isimlere taşıyan harf ve edatlardır.²⁸⁷ Bu bakımdan kendinden önce bir müteallak bulunmayan ya da müteallakına bağlanamayan harf-i cerler ile zarflar, isimler üzerinde âmîl olmadıkları gibi kendilerinden sonra gelen isimlere

²⁸⁰ Bk. Ğalâyînî, Câmî'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:168.

²⁸¹ Aslî harf-i cer, âmîli ile mecrûr ismi birleştirip bir müteallaka ihtiyaç duyan, cümlede yeni ve fer'î bir anlam ifade eden harflerdir. Bk. 'Abbâs Hâsan, en-Nahvu'l-vâfi, 3. Baskı (Kâhîre: Dâru'l-me'ârif, ts.), 2:434. Râcihî, et-Taḥbîku'n-naḥvî, 361; 'Aḥmed el-Hâşimî, el-Ḳavâ'idü'l-esâsiyyetü'l-luġati'l-Arabiyye, 263.

²⁸² Bk. 'Abbâs Hâsan, en-Nahvu'l-vâfi, 2:439.

²⁸³ Fiil manası taşıdığı halde fiilin alametlerini taşımayan lafızlardır. Bu lafızlar esmâü'l-ef'âl, esmâü'l-esvât, zarf-ı müstekar, ism-i mensûb, ism-i müste'âr ve sıfat manası taşıyan müştak isimlerdir. Bk. Birķivî, 'İzhâru'l-esrâr fi'n-naḥv, 81; Talu, Nahiv İlmi, 141-144; Ğalâyînî, Câmî'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 1:155; Dayf, Tecdîdü'n-naḥv, 120-121.

²⁸⁴ Bk. İbn Hişâm, Muġni'l-lebîb 'an kütübi'l-'e'ârîb, 2:499; Birķivî, 'İzhâru'l-esrâr fi'n-naḥv, 54; Talu, Nahiv İlmi, 54.

²⁸⁵ Bk. 'Abbâs Hâsan, en-Nahvu'l-vâfi, 2:437.

²⁸⁶ Hâşimî, el-Ḳavâ'idü'l-esâsiyyetü'l-luġati'l-Arabiyye, 25.

²⁸⁷ Bk. 'Abbâs Hâsan, en-Nahvu'l-vâfi, 2:437; Harf-i cerler, kendilerinden önce gelen fiillerin anlamlarını kendilerinden sonra gelen isimlere ulaştırdıkları için Kûfe Dil Ekolüne mensup nahivciler tarafından "Ḥurûfu'l-Hafḍ" ve "Ḥurûfu'l-İzâfe" olarak da adlandırılmışlardır. Bk. İbn Ya'îş, Şerḥu'l-Mufaşşal, 8:7. Günümüz dilcilerinden Ğalâyînî, fiillerin mef'ûllere ulaşacak kuvvetlerinin bulunmadığını, bu fiilleri kuvvetlendiren ve mef'ûllerine ulaşmalarını sağlayanın bu harfler olduğunu söylemektedir. Bk. Ğalâyînî, Câmî'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:168.

ulaştırabilecekleri bir mana bulunamayacağı için de herhangi bir hüküm taşımazlar.²⁸⁸ Şibih cümlelerin anlamı, bağlı olduğu müteallak ile ortaya çıkmaktadır ki²⁸⁹ müteallakına tealluk etmeyen ve tam bir yargı taşımayan şibih cümle terkiplerinin kullanımı caiz değildir.²⁹⁰ Bu nedenle tealluk etmeyen yani tam bir anlam taşımayan câr-mecrûr ve zarf-mecrûr terkipleri, yapısal olarak şibih cümle gibi görünseler de herhangi bir hüküm ifade etmezler.

Zarf-mecrûr ve câr-mecrûrun nâkıs fiillere tealluk etme durumları ise nahivciler arasında ihtilaflara neden olmuştur. Kabâve, bu konuda şu bilgileri vermektedir; Arap dilcilerinin geneli nâkıs fiillerin iş ve oluşa delalet ettiğini belirttikten sonra nâkıs fiillerin müteallak olarak gelmelerini caiz görmüşlerdir. Bununla beraber Müberred (ö. 286/900), İbn Fârisî, Cürcânî (ö. 471/1078/79), İbnü'l-Burhân (ö. 808/1405) ve Şelebîn (ö. 645/1247) gibi bazı dilciler ise nâkıs fiillerin bir iş ve oluşa delalet etmedikleri gerekçesiyle nâkıs fiillerin tealluklarını caiz görmemişlerdir.²⁹¹ Görüldüğü üzere tealluk meselesindeki ortak illet fiillerin bir iş ve oluş delalet etmesidir. Bizim bu konudaki fikrimiz ise nâkıs fiillerin bir zaman delalet etmeleriyle beraber hades bildirmedikleri yönündedir.²⁹² Bu bakımdan daha önce de ifade edildiği gibi hades bildirmeyen kelimelerin müteallak olması mümkün görülmemektedir.

Şibih cümle terkipleri tealluk ettikleri müteallaklarının umumî manalı olup cümlede mahzûf ve hususî manalı olup cümlede mezkûr olmaları yönüyle ikiye ayrılmaktadır.²⁹³

1. *Zarf-ı Müstekar* : Müteallakı umumî manalı fiillerden olup cümlede görülmeyen / vucûben mahzûf olan²⁹⁴ câr-mecrûr ile zarf-mecrûrdur ki buna *zarf-ı müstekar*²⁹⁵ denir.

²⁸⁸ Bk. Özdoğan, "Arapçada Şibih Cümle ve Fonksiyonları", 105.

²⁸⁹ Bk. Özdoğan, "Arapçada Şibih Cümle ve Fonksiyonları", 104.

²⁹⁰ Bk. İbn 'Aqîl, Şerhu'bnî 'Aqîl, 1:155. مَرَرْتُ بِرَيْدٍ بَعْمُرٍ örneğinde olduğu gibi atıf yapılmaksızın iki câr-mecrûrun bir fiile tealluk etmesi de caiz değildir. Bk. Birķivî, 'İzhâru'l-esrâr fî'n-naḥv, 59.

²⁹¹ Kabâve, 'İrâbü'l-cümel ve eşbâhu'l-cümel, 277-278.

²⁹² Bk. Talu, Nahiv İlmi, 101; Bk. Mustafa Irmak, Arapça'da Nâsîh Fiiller (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2006), 6.

²⁹³ Bk. Talu, Nahiv İlmi, 55.

Zarf-ı müstekar, genel itibariyle كَانَ وَقَعَ، نُتِبَتْ، وَجَدَ، حَصَلَ، إِسْتَقَرَّ gibi umumî fiillerden olup sıklıkla müteallakın إِسْتَقَرَّ fiili ya da مُسْتَقَرٌّ ism-i fâili olarak gelmesi sebebiyle bu adla anılmaktadır.²⁹⁶

“بَعْدَ الشَّتَاءِ (إِسْتَقَرَّ) الصَّيْفُ : Yaz kıştan sonradır.” örneğinde olduğu gibi بَعْدَ zaman zarfı olup hazfedilmiş bir fiile (إِسْتَقَرَّ) müteallaktır. Dış i'râb itibariyle الصَّيْفُ mübtedâsına şibih cümle, haberdir. “الطَّالِبُ (كَانَ) فِي الْبَيْتِ. : Öğrenci evdedir.” örneğinde ise فِي harf-i ceri mahzûf bir fiile (كَانَ) müteallaktır.²⁹⁷ Yine bir önceki örnekte olduğu gibi dış i'râb yönüyle الطَّالِبُ mübtedâsının şibih cümle haberiidir. Zarf-ı müstekar daha ziyade durum bildiren isim cümlelerinde görülmektedir. Durum bildiren isim cümlelerinde, fiil bulunmadığı için câr-mecrûr ve zarf-mecrûrunun tealluk edeceği umumî manalı, mahzûf bir fiil ya da ism-i fâil takdir edilir.

Zarf-ı müstekarda müteallakının vucûben hazfi aşağıda gelen durumlarda sıkça görülmektedir;

1. Zarf-ı müstekar, sıfat olarak gelirse müteallakı vucûben hazfedilir.²⁹⁸

هَذِهِ سَيَّارَةٌ (إِسْتَقَرَّتْ) فِي الْحَدِيقَةِ. —————> Bu bahçedeki bir arabadır.

مَرَرْتُ بِرَجُلٍ (كَائِنٍ) فِي الطَّرِيقِ. —————> Yoldaki bir adama uğradım.

2. Zarf-ı müstekar, hal ögesi olarak gelirse müteallakı vucûben hazfedilir.²⁹⁹

رَأَيْتُ صَدِيقِي (كَائِنًا) فِي الْمَسْجِدِ. —————> Arkadaşımı mescitte gördüm.

نَظَرْتُ نُورَ الْقَمَرِ (كَائِنًا) فِي الْمَاءِ. —————> Ayın sudaki yansımaya baktım.

3. Zarf-ı müstekar, mevsûle sıla olursa müteallakı vucûben hazfedilir.³⁰⁰

²⁹⁴ Modern dilcilerden ‘Abbâs Hâsan müteallakın umumî manalı bir fiil olması halinde hazfedilmesinin sekiz yerde vacip olduğunu söylemektedir. Bk. ‘Abbâs Hâsan, en-Naḥvu’l-vâfî, 2:441. Ayrıca bk. Galâyînî, Câmi’u’l-durûsi’l-Arabiyye, 3:203; İbn ‘Aķîl, Şerḥu’bni ‘Aķîl, 1:210.

²⁹⁵ Sîbeveyhi zarf-ı müstekar ve zarf-ı lağv terimlerini el-Kitâb isimli eserinde zikretmiş ve örnekler vermiştir. İbn Ya’îş ise Sîbeveyhi’nin haber olarak gelebilen zarfları “zarf-ı müstekar”, haber olarak gelmeyen zarfları ise “zarf-ı lağv” olarak isimlendirdiğini bildirmektedir. Bk. Sîbeveyhi, el-Kitâb, 1:55; Birkivî, ‘İzhâru’l-esrâr fi’l-ḥâḥ, 55; Akif Özdoğan, “Arapçada Şibih Cümle ve Fonksiyonları”, 101; Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 334.

²⁹⁶ Bk. Talu, Nahiv İlmi, 55. Diğer bir görüşe göre ise zarf-ı müstekara bu ismin verilme sebebi, müteallakına dönen bir zamiri kendisinde tutmasıdır. Bk. Özdoğan, “Arapçada Şibih Cümle ve Fonksiyonları”, 102.

²⁹⁷ Müteallak olarak gelebilecek fiil, şibih fiil ya da mana-yı fiiller “müteallakın takdiri” başlığı altında kapsamlı biçimde incelenecektir.

²⁹⁸ Bk. İbn Hişâm, Muğni’l-lebîb ‘an kütübi’l-‘e’ârîb, 2:513; İbn ‘Aķîl, Şerḥu’bni ‘Aķîl, 1:213.

²⁹⁹ Bk. İbn Hişâm, Muğni’l-lebîb ‘an kütübi’l-‘e’ârîb, 2:513; İbn ‘Aķîl, Şerḥu’bni ‘Aķîl, 1:213.

إِنْتَفَعْتُ بِالْأَزْهَارِ الَّتِي (حَصَلَتْ) فِي الْحَدِيقَةِ. —→ Bahçedeki çiçekleri kokladım.

وَجَدْتُ الْخَرَسَ الَّذِي (مَوْجُودٌ) تَحْتَ الشَّجَرَةِ. —→ Ağacın altındaki küpü buldum.

4. Zarf-ı müstekar, mübtedâyâ haber olursa müteallakı vucûben hazfedilir.³⁰¹

الْعُصْفُورُ (كَانَ) فِي الْقَفَصِ. —→ Kuş kafestedir.

الْإِيمَانُ (كَانَ) فِي الْقَلْبِ. —→ İman kalptedir.

2. *Zarf-ı Lağv* : Müteallakı umumî manalı fiillerden olmayıp hususî manalı fiillerden gelen³⁰² ve cümlede hazfedilmeyip görülebilen³⁰³ câr-mecrûr ve zarf-mecrûrdur ki buna *zarf-ı lağv* denir.³⁰⁴

“طَارَ فِي السَّمَاءِ : Kuş gök yüzünde uçuyor.” örneğinde فِي harf-i ceri طَارَ fiiline tealluk etmektedir. فِي السَّمَاءِ câr-mecrûru ise zarf-ı lağv olup müteallakı طَارَ mâzî fiilidir. “يَمْشِي الطَّالِبُ تَحْتَ الْأَشْجَارِ : Öğrenci ağaçların altında yürüyor.” örneğinde ise تَحْتَ mekân zarfı olup يَمْشِي fiiline tealluk etmektedir. تَحْتَ الْأَشْجَارِ zarf-mecrûru, müteallakı (يَمْشِي) mezkur bir zarf-ı lağv’dır.

Sonuç olarak şibih cümle terkipleri, fiil cümlelerinde ve iş, oluş bildiren isim cümlelerinde ana cümleyi zaman, mekân ve durum gibi yönlerden tamamlayan yan cümlecik görevi görmektedir. Yan cümlecikler Türkçe’de olduğu gibi Arapça’da da ana cümle içerisinde farklı öğelerde bulunabilirler.³⁰⁵ Zarf-ı müstekar ve zarf-ı lağv’ın Arapça’da hangi öğelerde bulunduğu ilerleyen kısımlarda ele alınacaktır.

1.5. Müteallakın Takdiri

Şibih cümlenin müteallakının takdiri hususunda nahivciler arasında muhtelif görüşler mevcuttur. Müteallakın takdiri meselesi, klasik Arap dili kaynaklarında

³⁰⁰ Bk. İbn Hişâm, Muğni’l-lebîb ‘an kütübi’l-‘e-ârîb, 2:513. Sılanın cümle olması gerektiği için, ism-i mevsûllerden sonra takdir edilen müteallakın umumî manalı bir fiil olması gerekir. Bk. İbn Ya’îş, Şerhu’l-Mufaşşal, 1:90; Talu, Nahiv İlmi, 55.

³⁰¹ Bk. İbn Hişâm, Muğni’l-lebîb ‘an kütübi’l-‘e-ârîb, 2:513; ‘Abbâs Hâsan, en-Nahvu’l-vâfi, 2:442.

³⁰² Bk. Talu, Nahiv İlmi, 55.

³⁰³ Galâyîni, cümlenin anlamını bozmamak ve müteallakın hususî bir mana ifade eden fiillerden olması şartı ile hazfedilmelerinin caiz olduğunu söylemektedir. Bk. Galâyîni, Câmiru’d-d-durûsi’l-‘Arabiyye, 3:203. Günümüz dilcilerinden Talu ise bu hazfin daha çok عَنْ، إِلَى، مِنْ harf-i cerlerinden önce olduğunu vurgular. Bk. Talu, Nahiv İlmi, 56.

³⁰⁴ Bk. Birkivî, ‘İzhâru’l-esrâr fi’ n-naḥv, 55.

³⁰⁵ Bk. Özdoğan, “Arapçada Şibih Cümle ve Fonksiyonları”, 103.

müteallakın fiil cinsinden mi yoksa şibih fiil ya da mana-yı fiil cinsinden mi olması gerektiği çerçevesinde ele alınmış ve farklı görüşler dile getirilmiştir. Bu ihtilaflar genel itibari ile haberin çeşitleri ve sıla cümlesi başlıkları altında incelenmiştir.³⁰⁶

Şibih cümle terkiibini ve ahkamını ilk kez müstakil bir başlık altında ele alan İbn Hişâm, müteallakın takdirinin sıla cümlesinde fiil olup bunda şüphe bulunmadığını ifade eder. Ancak şibih cümlenin haber, sıfat ve hal olarak geldiği durumlarda dilcilerin ihtilaf ettiklerini fakat çoğunluğun fiil olması gerektiği yönünde görüş bildirdiklerini naklettikten sonra kendisi için iki durumun da mümkün olduğunu belirtmiştir.³⁰⁷

Bu konu üzerinde titizlikle durup, net bir şekilde ortaya koyan *Mufaşşal* şârihi İbn Ya'îş, müteallakın takdiri konusunda asıl olanın müteallakın fiil olarak takdir edilmesi olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca aynı görüşte olan dilcilerin mahzuf müteallak konusunda isim mi fiil mi olması gerektiği üzerinde ihtilaf ettiklerini fakat çoğunluğun fiil olması yönünde görüş bildirdiklerini de söylemiştir. İbn Ya'îş bununla beraber câr-mecrûr ve zarf-mecrûrun fiil anlamında ya da fiil lafzında bir isme de tealluk edebileceğini vurgulamıştır. İbn Ya'îş, İbnü's-Serrâc'ın da içinde bulunduğu bir topluluğun mahzuf müteallakın isim olduğunu söylediklerini ifade etmiştir. Yine takdir edilen müteallakın müfred olması halinde takdirlerinin مُسْتَوْرٌ ya da كَانٌ olduğunu ifade etmiş, buna delil olarak ise haberde asıl olanın müfred olması gerektiğini de belirtmiştir. İbn Ya'îş, müteallakın fiil takdir edilmesi halinde bunun اِسْتَقْرَّ fiili olacağını ve haberin cümle olarak geleceğini, müteallakın isim olarak takdir edilmesi halinde ise haberin müfred olacağını beyan etmiştir. Takdir edilen müteallakların hazfedilmesi halinde ise zarfların haber makamına geçeceğini bildirmiştir.³⁰⁸

İbn Ya'îş, “ زَيْدٌ فِي الدَّارِ : Zeyd evdedir.” ve “ عَمْرٌو عِنْدَكَ : Amr yanındadır.” örneklerinde olduğu gibi câr-mecrûr ve zarf-mecrûrun haber olarak gelmesi halinde zarfın burada aslî bir haber olmadığını, zarfın, haberin bir mamulü ve naibi olduğunu ifade eder. Basra Dil Ekolü mensupları arasında ihtilaf olmaksızın zarfların icâzen

³⁰⁶ Bk. Özdoğan, “Arapçada Şibih Cümle ve Fonksiyonları”, 112.

³⁰⁷ İbn Hişâm, Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-'e'ârîb, 2:515-516; Özdoğan, “Arapçada Şibih Cümle ve Fonksiyonları”, 111.

³⁰⁸ Bk. İbn Ya'îş, Şerhu'l-Mufaşşal, 1:90.

(kısaltma) ve mahzûf habere delalet etmesi amacıyla haber makamına geçirildiğini bildirir.³⁰⁹

Mahzûf müteallakın takdiri hususunda İbn Mâlik meşhur eseri *Elfiyye*'de şu beyti zikretmiştir;

نَاوِينَ مَعَى كَائِنٍ أَوْ اسْتَقَرَّ وَأَخْبَرُوا بِظَرْفٍ أَوْ بِحَرْفٍ جَرَّ³¹⁰

“*كَائِنٌ ya da اسْتَقَرَّ anlamını kastederek zarf veya harf-i ceri haber yaptılar.*”

İbn Mâlik'in bu beytinden anlaşılacağı üzere câr-mecrûr ve zarf-mecrûrun haber olarak gelmesi halinde mahzûf müteallakları, كَائِنٌ ve اسْتَقَرَّ şeklinde isim ve fiil olarak takdir edilebilmektedir.

Elfiyye şârihi İbn Aķıl ise İbn Mâlik'in de dahil olduğu bir grubun, mahzûf müteallakın takdirinin fiil ve isim olarak iki şekilde de gelmesinin caiz olacağını söylemiştir. Mahzûf müteallakın isim cinsinden takdir edilmesi halinde bunun müfred haber kabilinden olacağını, fiil olarak takdir edilmesi halinde ise cümle haber kabilinden olacağını bildirmiştir. Ancak söz konusu duruma Aħfeş el-Aşğar'ın (ö. 316/928) de içlerinde bulunduğu bazı nahivcilerin muhalefet ettiğini belirttikten sonra Aħfeş'in, bu konuya dair şu görüşlerini zikretmiştir; mahzûf müteallak müfred haber kabilinden olup, “*زَيْدٌ كَائِنٌ عِنْدَكَ، أَوْ مُسْتَقَرٌّ عِنْدَكَ، أَوْ فِي الدَّارِ.*” *Zeyd senin yanındadır / ya da evdedir.*” örneğinde olduğu gibi takdiri ism-i fâildir. İbn Aķıl bu bilgilerin Sîbeveyhi'ye isnat edildiğini de eklemektedir.³¹¹

Yukarıda zikredilen görüşe karşılık Sîbeveyhi'nin de aralarında bulunduğu Basra Dil Ekolü nahivcilerinin cumhuru, mahzûf müteallakın fiil olduğunu söylemiş ve takdirinin ise, “*زَيْدٌ اسْتَقَرَّ أَوْ يَسْتَقِرُّ عِنْدَكَ أَوْ فِي الدَّارِ.*” *Zeyd senin yanındadır / ya da evdedir.*” örneğinde görüldüğü gibi mâzi ve muzâri fiil olarak kabul edildiğini ifade etmişlerdir.³¹²

³⁰⁹ İbn Ya'îş, Şerhu'l-Mufaşşal, 1:90.

³¹⁰ İbn Mâlik, 'Elfiyyetü'bni Mâlik fi'n-naħvi ve't-taşrif, 87.

³¹¹ İbn Aķıl, Şerhu'bni Aķıl, 1:211-212.

³¹² Bk. İbn Aķıl, Şerhu'bni Aķıl, 1:211; Özdoğan, “Arapçada Şibih Cümle ve Fonksiyonları”, 112.

Cürçânî mahzuf müteallakın takdirinin fiil olduğunu belirttikten sonra zarf terkiplerini cümle olarak kabul etmeyen³¹³ bazı kimselerin mahzuf müteallakı ism-i fâil olarak takdir ettiklerini bildirmiştir.³¹⁴

Fârisî'nin hocası, İbnü's-Serrâc'tan naklettiğine göre câr-mecrûr ve zarf-mecrûr bahsinin, başlı başına ayrı bir kısım olduğunu ve mahzuf müteallakın müfred ve cümle kabilinden olmasının doğru kabul edilemeyeceğini söylemiştir.³¹⁵ Fârisî ise hocasından farklı bir görüş benimseyerek, mahzuf müteallakın cümle cinsinden olduğunu öne sürmüştür.³¹⁶

İbn Aķıl'in naklettiği bilgiler arasında dikkatimizi çeken ise mahzuf müteallakın isim ve fiil olarak takdir edilmesi hususunda her iki görüşün de Sîbeveyhi'ye isnat edilmesi olmuştur. Dolayısıyla nahivcilerin cumhuru mahzuf müteallakın takdiri konusunda orta bir yol tutarak fiil ya da isim olması arasında bir fark gözetmemişlerdir.

Modern Arap dilcilerinden kabul edilen Aĥmed el-Hâşimî, İbn Mâlik'in *Elfiyye*'si ile onun belli başlı şerhlerini esas alarak yazmış olduğu *el-Ķavâ'idü'l-esâsiyyetü'l-luġati'l-Arabiyye* isimli eserinde, mahzuf müteallakın takdirinin müfred ve cümle kabilinden isim ve fiil olarak yapılabileceğini ifade etmiştir.³¹⁷ Ķalâyînî ise Hâşimî ile ortak bir görüş benimsemiş ve câr-mecrûr ve zarf-mecrûrun haber olarak gelebileceğini fakat hakikatte haberin müteallak olacağını ifade etmiştir. Müteallakın ise *إِسْتَفْرَ* ve *كَانَ* gibi fiil olarak takdir edilip, cümle kabilinden haber kabul edilebileceği gibi ism-i fâil olarak takdir edilip müfred kabilinden haber kabul edilebileceğini de ifade ettikten sonra haberde asıl olanın müfred olması gerektiğini ifade etmiştir.³¹⁸ Mahzuf müteallakı şibih fiil olarak takdir edip müfred kabilinden haber kabul eden nahivcilerin delili ise haberde asıl olanın müfred olması gerektiği görüşüdür.

³¹³ İbnü'l-Enbârî, *Esrâru'l-Arabiyye*, 59; Şimşek, *Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle*, 64.

³¹⁴ Bk. 'Ebû Bekr 'Abdülĳâhir el-Cürçânî, *Kitâbü'l-mükteşid fi şerhi'l-İĳdâĥ*, thk. Kâzım Baĥr Mercân, (İrâĳ: Dâru'r-Reşid li'n-neşr, 1982), 1:274-275.

³¹⁵ Bk. İbn Aķıl, *Şerĥu'bni Aķıl*, 1:211.

³¹⁶ Bk. Fârisî, *el-İĳdâĥu'l-Aĳdî*, 47.

³¹⁷ Bk. Hâşimî, *el-Ķavâ'idü'l-esâsiyyetü'l-luġati'l-Arabiyye*, 137.

³¹⁸ Bk. Ķalâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye*, 2:265.

Tüm bu görüşlere karşın Ebü'l-Esved ed-Düe'lî (ö. 69/688), İbn Ebî İshâk el-Hađramî (ö. 205/821), İsa b. Ömer es-Şekafî (ö. 149/766), el-Ĥalîl b. Ahmed (ö. 175/791) ve Sîbeveyhi gibi dilcilerin, temellerini attığı nahiv sistemine ilk karşı çıkan ve âmil nazariyesini kabul ettikleri için hem Basralı hem de Kûfeli dilcilere muhalefet eden ilk dilci, İbn Mađâ'dır.³¹⁹ (ö. 592/1196) İbn Mađâ', Arapça'da ki âmil nazariyesini reddetmek için bir kitap telif etmiştir. İbn Mađâ'nın nahiv ilmine getirmiş olduğu bu yeni bakış açısında, âmil nazariyesini kabul etmemiş ve mahzuf müteallakları yok hükmünde saymıştır.³²⁰ İbn Mađâ', şibih cümle olarak gelen haberde anlamın tam olduğunu ve herhangi bir takdire gerek olmadığını öne sürer.³²¹ Adem Yerinde, İbn Mađâ'nın nahiv ilmine getirmiş olduğu bu yeni bakış açısının temellerini şu şekilde açıklamaktadır;

“İbn Madâ, dilin her şeyden önce bir iletişim aracı olduğu düşüncesinden hareketle dil felsefesinin merkezine kullanım ve manayı koymuş, dilin vaz amacına hizmet etmeyen keyfi yorum ve farazî teorilere şiddetle karşı çıkmıştır. Aynı mantıkla car ve mecrûrun müteallakının takdirini de dilin gerçek fonksiyonunu icrasına katkısı olmayan gereksiz ve boş bir çaba olarak görmüştür.”³²²

Yerinde'nin yapmış olduğu bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere İbn Mađâ'nın dil anlayışının temellerinde pratik ve daha anlaşılır bir dil teorisi yatmaktadır. Yine İbn Mađâ', gizli âmil olgusunun Kur'an'a lafız veya mana katmak anlamına geleceğini, bunun ise haram olduğunu ifade etmiştir.³²³ İbn Mađâ'nın bu görüşlerinin, mensubu bulunduğu Zahiri mezhebinden kaynaklandığı ve bu mezhepte teville yer olmayışı olduğu düşünülmektedir.³²⁴

³¹⁹ Bk. Ali Bulut, “İbn Madâ'nın Arap Dilindeki Âmil Nazariyesine Yönelik Eleştirileri”, Şarkıyyat Araştırmaları Dergisi 6/23 (Güz 2006): 64.

³²⁰ Bk. İbn Mađâ' el-Ĥurtubî, Kitâbü'r-reddi 'ale'n-nuĥât (Ķâhire: Dâru'l-fikr, 1366/1947), 99.

³²¹ Bk. İbn Mađâ', Kitâbü'r-reddi 'ale'n-nuĥât, 99.

³²² Adem Yerinde, Klasik Nahiv Eleştirisi İbn Madâ el-Kurtubî ve Nahivciliği (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2015), 112.

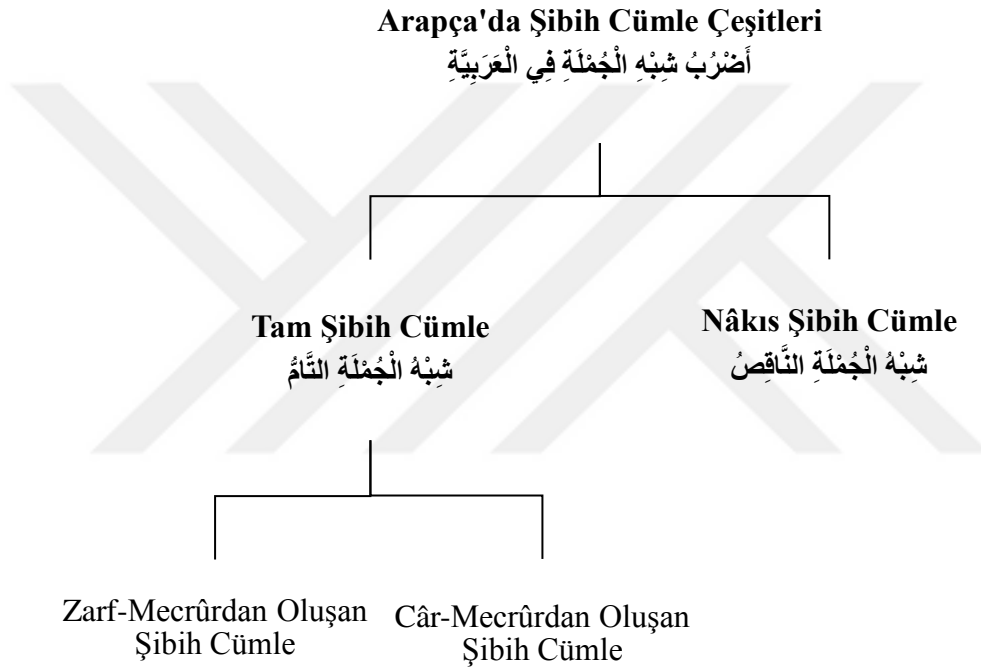
³²³ Bk. Yerinde, Klasik Nahiv Eleştirisi İbn Madâ el-Kurtubî ve Nahivciliği, 112.

³²⁴ Bk. Bulut, “İbn Madâ'nın Arap Dilindeki Âmil Nazariyesine Yönelik Eleştirileri”, 66.

2. ARAPÇA'DA ŞİBİH CÜMLE ÇEŞİTLERİ

Arapça'da şibih cümle terkiplerini, anlamları ve yapıları bakımından iki ayrı başlığa ayırmak mümkündür. Şibih cümle terkipleri, anlamları bakımından; Tam ve Nâkıs Şibih Cümle³²⁵, yapıları bakımından ise; Zarf-Mecrûr ve Câr-Mecrûrdan oluşan şibih cümle olmak üzere ikişer alt başlığa ayrılmaktadır.

Tablo 7. Arapça'da Şibih Cümle Çeşitleri

2.1. Tam Şibih Cümle

Zarf-mecrûr ve câr-mecrûruyla beraber bir müteallaka tealluk edip anlam kazanan şibih cümleler *tam şibih cümle* olarak adlandırılır.³²⁶ Daha önce ifade edildiği gibi her zarf ve harf-i cerin, bağlı bulunması gereken bir müteallakı gereklidir ki şibih cümle terkiplerinin anlamları, bu müteallaklar aracılığı ile ortaya çıkar. Zarf-mecrûr ve câr-mecrûr terkiplerinin bir müteallak ile ilişkilendirilme

³²⁵ Bk. ‘Abbâs Hasan, en-Naḥvu’l-vâfi, 2:445; Özdoğan, “Arapçada Şibih Cümle ve Fonksiyonları”, 105-106.

³²⁶ Bk. ‘Abbâs Hasan, en-Naḥvu’l-vâfi, 2:445.

nedeni, bu terkiplerin müstakil olarak bir anlam taşıyor olmasıdır.³²⁷ “عَلِيٌّ مِنْكَ.” ve “جَاءَ الَّذِي بِكَ.” örneklerindeki gibi müteallakına tealluk etmeyen, kendisi için uygun bir müteallak takdir edilemeyen ya da müteallakıyla herhangi bir anlam kazanamayan şibih cümleler, tam şibih cümle olarak kabul edilmezler.

Bu bakımdan müteallakına tealluk edip tam bir anlam kazanan her zarf-mecrûr ve câr-mecrûr terkiibi, tam şibih cümle olarak adlandırılmaktadır.

2.1.1. Zarf-Mecrûrdan Oluşan Şibih Cümle

2.1.1.1. Arapça’da Zarf Kavramı

Zarf kavramı, “ظَرْفٌ” kök harflerinden türeyip (ظَرْفٌ / ظَرَفَةٌ / يَظْرُفُ – يَظْرُفُ) şeklinde çekimlenmekte ve “zarif olmak, şık olmak, kurnaz, zeki olmak” gibi anlamlara gelmektedir.³²⁸ Bu anlamların yanı sıra zarf kavramı “becerikli olmak, nükteli ve esprili olmak, kıvrak zekalı olmak, zarif ve incelikli olmak, beliğ olmak, kap (dış yüzeyi örten), zarf (mektup için), kapak, ambalaj malzemesi, kapsül, durum ve şart” gibi anlamları da taşımaktadır.³²⁹ Aynı zaman da zarf kavramının kalp, yüz ve dil gibi çeşitli organlara nispet edilmesiyle farklı anlamlarda ortaya çıkmaktadır. Kalbe nispet edilmesi ile zeka (ظَرْفُ الْقَلْبِ : ذَكَاؤُهُ), dile nispet edilmesiyle belagat ve fesahat (ظَرْفُ الْوَجْهِ : حَسَنُهُ), yüze nispet edilmesiyle ise güzellik (ظَرْفُ الْوَجْهِ : حَسَنُهُ) gibi anlamları ifade etmektedir.³³⁰ Ayrıca sözlük müellifleri, zarf kavramı ile yaşlı ve ihtiyar kimselerin değil genç kız ve erkeklerin nitelenebileceğini ifade etmişlerdir.³³¹ Bu durum zarf kavramının “zarafet sahibi, kibar, zeki, dirayetli olmak” gibi anlamları da karşılıyor olmasından kaynaklanmaktadır.³³²

³²⁷ Bk. Özdoğan, “Arapçada Şibih Cümle ve Fonksiyonları”, 104.

³²⁸ Muḥammed Murtaḏâ el-Ḥüseynî ez-Zebîdî, “Zarf”, Tâcû'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs, thk. Muşafâ Ḥicâzî (Kuveyt: Maṭba'atü hükûmeti'l-Kuveyt, 1408/1987), 24:111-114; Fîrûzâbâdî, “Zarf”, 834. İbrâhîm 'Enes v.dğr., “ez-Zarf”, Mu'cemü'l-vasîf, 4. Baskı (Kâhîre: Mektebetü'ş-şurûki'd-devliyye, 1425/2005), 575,576; İbn Manzûr, “Zarf”, 9:228-229; Ḥalîl b. 'Aḥmed, “Zarf”, 3:74-75.

³²⁹ Zebîdî, “Zarf”, 24:111-114; Fîrûzâbâdî, “Zarf”, 834; İbn Manzûr, “Zarf”, 9:228-229; Ḥalîl b. 'Aḥmed, “Zarf”, 3:75; İbn Fâris, “Zarf”, 3:474-475.

³³⁰ Ömer, “Zarf”, 2:1434; İbn Manzûr, “Zarf”, 9:228-229; Fîrûzâbâdî, “Zarf”, 834.

³³¹ Bk. Ḥalîl b. 'Aḥmed, “Zarf”, 3:75; İbn Manzûr, “Zarf”, 9:228-229; Ömer, “Zarf”, 2:1434; Fîrûzâbâdî, “Zarf”, 834.

³³² Bk. el-Ma'ânî li-küllî resmin ma'nen, “Zarf”, erişim: 12 Kasım 2018.

Terim anlamı itibariyle zarf kavramı; “Bir müsemma’ya delâlet etmemesi yönüyle isimlerden ayrılan, tek başına kullanılmayan ve belirli bir siygası olmayan mebnî yapılar olarak karşımıza çıkan, gerçekte cümle içinde fiil ya da fiilimsilerin (şibih fiillerin) anlamını zaman ya da mekan açısından tamamlayan bir cümle ögesidir.”³³³

Cümlenin tamamlayıcı öğelerinden kabul edilen mef’ûl fih ögesi diğer bir adla “zarf” olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu iki kavram aynı durumu niteleyen terimlerdir.³³⁴ Nitekim daha önce zarf kavramının sözlük anlamı itibariyle “kap, kapsül ve dış yüzeyi saran, örten” gibi anlamları taşıdığını ifade etmiştik. Mef’ûl fih ise “eylemin içerisinde gerçekleştiği şey” yani eylemi saran, örten bir kap anlamını taşımaktadır. Görüldüğü üzere zarf kavramı aslî manasını kaybetmeden uğradığı anlam genişlemesi ile eylemi saran, kuşatan ve eylemin içerisinde gerçekleştiği zaman ve mekanı ifade eden bir mana kazanmaktadır. Zeccâcî’ye (ö. 337/949) göre mef’ûl fih’in “zarf” olarak isimlendirilme sebebi onun fiili, fâili ve mef’ûlü ihtiva etmesi yani kapsaması, içermesi, örtmesidir. “خَرَجْتُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ : Cuma günü çıktım.” ya da “جَلَسْتُ مَكَانَكَ : Yerine oturdum.” denildiğinde bunun manası şudur; “فَعَلْتُ فِعْلاً فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ.” ve “فَعَلْتُ فِعْلاً فِي مَكَانِكَ.” şeklindedir.³³⁵

Kadim nahivcilerden Sîbeveyhi zarfı “mansûb mekan ve zaman isimleri” şeklinde tanımlarken³³⁶ modern dilcilerden Galâyînî ise “fiilin zamanını veya mekanını belirtmek için zikredilen ve öncesinde “فِي” harf-i ceri takdir edilebilen mansûb isim” olarak ifade etmektedir.³³⁷ Buradan anlaşıldığı üzere öncesinde “فِي” harf-i ceri takdir edilemeyen isimler zaman ve mekâna delalet etseler dahi “يَوْمَنَا يَوْمٌ : Günümüz mutlu bir gündür.” ve “جَاءَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ : Cuma günü geldi.” örneklerinde olduğu gibi zarf (mef’ûl fih) ögesine karşılık gelmemektedir.³³⁸

³³³ Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 23.

³³⁴ Bk. Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 329.

³³⁵ Bk. Zeccâcî, Kitâbü'l-Cümel fi'n-nahv, thk. 'Alî Tevfik el-Hamed, 2. Baskı ('Ürdün: Dâru'l-'emel, 1985), 316-317; Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 330.

³³⁶ Sîbeveyhi, el-Kitâb, 1:403.

³³⁷ Galâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, 3:48.

³³⁸ Galâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, 3:48. “يَوْمٌ” kelimesi zamana delalet etmesine rağmen öncesinde فِي takdir edilemediği için zarf olarak değil, ilk örnekte haber ikinci örnekte ise fâil olarak gelmiştir. Bk. Galâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, 3:48.

Cürcânî ise zarfı “*حَرَجْتُ (فِي) يَوْمِ الْجُمُعَةِ*.” örneğinde olduğu gibi “*fî* harf-i cerinin takdiriyle mansûb olan kelime” olarak tanımladıktan sonra “*جِئْتُ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ*.” örneğinde olduğu gibi takdir edilen harf-i cerin zikredilmesi durumunda bu kelimenin, zarf olamayacağını ve “*ذَهَبْتُ إِلَى زَيْدٍ* : *Zeyd’e gittim.*” örneği gibi olduğunu söylemektedir.³³⁹ Cürcânî bu ifadesi ile “*فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ* ve *إِلَى زَيْدٍ*” gibi *fî* harf-i cerinin takdir edildiği yerlerde câr-mecrûdan oluşan bu şibih cümle terkiplerinin zarf olamayacaklarını ifade ederken *mef’ûl fîh* olamayacağına dair bir kanaat bildirmemektedir.

İbnü’l-Enbârî’ye göre; “*صُمْتُ الْيَوْمَ* : *Bugün oruç tuttum.*” ve “*فُتُّ اللَّيْلَةَ* : *Bu geceyi ibadetle geçirdim.*” örneklerinde olduğu gibi kendisiyle *fî* anlamı kastedilen tüm zaman ve mekan isimleri, zarftır.³⁴⁰ Modern dilcilerden ‘Abbâs Hasânda Enbârî’ye paralel bir tanım yaparak zarfı, *fî* manası kastedilen mansûb zaman ve mekân isimleri şeklinde açıklamıştır.³⁴¹ Şu ana kadar zarfa dair kadim ve modern nahivciler arasında yapılan tanımlamalara baktığımızda ciddi bir farkın olmadığını görmekteyiz. Bununla beraber şu üç hususun kadim ve modern nahivcilerin tanımlamalarında ortak bir özellik olarak var olduğunu görmekteyiz;

- Fiilin içerisinde gerçekleştiği zaman ya da mekâna delalet etmesi,
- Fî anlamında takdir edilmesi,
- Mansûb bir isim olması.³⁴²

Bu özellikleri bakımından zarfı; kendisiyle *fî* anlamı kastedilen ve mahallen ya da lafzen mansûb olan her türlü zaman ve mekân isimleri şeklinde tanımlamak mümkündür. Zarf olarak kullanılan edatların en meşhurları şunlardır; “*إِذْ، إِذَا، الْآنَ،*”³⁴³ *أَمْسَ، بَعْدَ، مَعَ، بَيْنَ، بَيْنَمَا، حَيْثُ، رَيْثُ، رَيْثَمَا، ذَاتَ، عِنْدَ، قَطُّ، أَبَدًا، لَدُنْ، لَدَى، لَمَّا، مُنْذُ، مُذْ*

³³⁹ Bk. Cürcânî, Kitâbü’l-Mükteşid fî şerhi’l-‘İdâh, 632.

³⁴⁰ Bk. İbnü’l-Enbârî, Esrâru’l-‘Arabiyye, 105.

³⁴¹ Bk. ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu’l-vâfi, 2:243-244.

³⁴² Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 330.

³⁴³ Râcihî, et-Taṭbîku’n-naḥvî, 233-240.

Zarflar, zaman ve mekâna delalet etmeleri bakımından “Zaman Zarfı” ve “Mekân Zarfı” olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.³⁴⁴

2.1.1.2. Zaman Zarfı (ظَرْفُ الزَّمَانِ)

İş ve oluşun, içerisinde gerçekleştiği zamana delalet eden ya da fiilin gerçekleştiği zamanla ilgili nicelik bildirmek suretiyle fiilin anlamını tahsis eden kelime veya kelime grubudur.³⁴⁵ Kendisine *fî* anlamı takdir edilemeyen zaman isimleri, zarf olarak kabul edilmemektedir.³⁴⁶

Zeccâcî; “ يَوْمَ الْجُمُعَةِ قُمْتُ : Cuma günü kalktım.” ve “ سَاعَةً سَبَرْتُ : Bir saat yürüdüüm.” örneklerinde olduğu gibi “كَمْ” ya da “مَتَى” sorularına cevap olarak gelebilecek her ismin zaman zarfı olduğunu ifade etmektedir.³⁴⁷

غَدًا سَأُزُورُكَ → Yarın seni ziyaret edeceğim.

صَبَاحًا يُرَاقِبُ الْمُدِيرُ الْأَعْمَالَ → Müdür, çalışmalarını sabah kontrol eder.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi altı çizili zaman isimleri zarf olarak gelip fiili gerçekleştiği ya da gerçekleşeceği zaman itibariyle tahsis etmiştir.

Zaman zarfları, delalet ettikleri vaktin belirli ve belirsiz oluşlarına göre “Müphem (Muvakkat) Zaman Zarfı” ve “Mahdut (Muhtas) Zaman Zarfı” olarak iki alt başlığa ayrılmaktadır.³⁴⁸

2.1.1.2.1. Müphem Zaman Zarfı

Belirsiz (sınırsız) bir süreyi bildiren yani başlangıcı ve sonu belli olmayan zaman zarflarıdır. Bunun örnekleri “حِينَ، وَفَتْ، زَمَان، لَحْظَةً” gibi belirsiz bir süreyi ifade eden zarflardır.³⁴⁹

³⁴⁴ Galâyîni, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:48; Râcihi, et-Taṭbîku'n-naḥvî, 231; İbnü's-Serrâc, el-Uşûl fî'n-naḥv, 1:190; Hâşimî, el-Ḳavâ'idü'l-esâsiyyetü'l-luġati'l-Arabiyye, 204; Abbâs Ḥasan, en-Naḥvu'l-vâfi, 2:244; Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 329-330.

³⁴⁵ Bk. İbn Cinnî, el-Luma' fî'l-Arabiyye, 49; Galâyîni, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:48; Dayf, Tecdîdü'n-naḥv, 172; Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 336.

³⁴⁶ Zamana veya mekâna delalet eden bir ismin zarf olabilmesi için lafzen ya da takdîren “في” harf-i cerinin bulunması gerekir. Talu, Nahiv İlmi, 197; Galâyîni, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:48; Hâşimî, el-Ḳavâ'idü'l-esâsiyyetü'l-luġati'l-Arabiyye, 204. Bazı hallerde zarflar *fî* anlamında “الْبَاءُ” ve “اللَّامُ” harf-i cerleri ile mecrûr olabilmektedir. Talu, Nahiv İlmi, 198.

³⁴⁷ Bk. Zeccâcî, Kitâbü'l-Cümel fî'n-naḥv, 190-191.

³⁴⁸ Galâyîni, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:49.

وَقْنَا مَشَيْتُ —→ Bir süre yürüdüm.

حِينَ قَرَأْتُ —→ Bir müddet okudum.

Yukarıda verilen örneklerde altı çizili olarak gelip belirsiz bir süreyi ifade eden zarflar, müphem zaman zarflarıdır.

2.1.1.2.2. Mahdut Zaman Zarfı

Belirli bir süreyi bildiren yani başlangıcı ve sonu belli olan zaman zarflarıdır. Bunun örnekleri “شَهْرٌ، أُسْبُوعٌ، سَاعَةٌ، يَوْمٌ، سَنَةٌ، عَامٌ” gibi belirli bir süreyi ifade eden zarflardır. Aylar, mevsimler, haftanın günleri ve “رَمَانَ الرَّبِيعِ، وَقْتُ الصَّيْفِ” örneklerinde olduğu gibi müphem zaman zarflarından belirsizlikleri giderilen isimler de mahdut zaman zarflarından kabul edilmektedir.³⁵⁰

سَاعَةً مَشَيْتُ —→ Bir saat yürüdüm.

وَقْتُ الصَّيْفِ دَرَسْتُ —→ Yaz mevsiminde ders çalıştım.

Yukarıdaki örneklerde altı çizili olarak gelen zaman isimleri belirli bir süreyi kapsamaları bakımından mahdut zaman zarfları olarak adlandırılmaktadır.

2.1.1.3. Mekân Zarfı (ظَرْفُ الْمَكَانِ)

Klasik Arap Dili kaynaklarında fiilin, içerisinde gerçekleştiği mekâna delalet eden mansûb isimler olarak tanımlanan mekân zarfı, daha açık bir ifade ile; fiilin nerede, hangi yönde veya ne kadarlık bir mesafe içinde gerçekleştiğine dair nicelik bildiren kelime veya kelime grubudur.³⁵¹ Zaman zarfları için gerekli olan *fî* takdir edilme şartı, mekân zarfları için de gereklidir. Kendisi için *fî* takdir edilemeyen mekân isimleri zarf olarak kabul edilmemektedir. Daha önce zarf kavramının tanımını yaparken bu durumu etraflıca incelemiştik.

³⁴⁹ Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:49; 'Ahmed el-Hâşimî, el-Kavâ'idü'l-'esâsiyyetü'l-luġati'l-Arabiyye, 205; Dayf, Tecdîdü'n-naĥv, 172; Tacettin Uzun, Arapçanın Temel Kuralları Nahiv (Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2013), 169.

³⁵⁰ Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:49; Râciĥî, et-Taṭbîqu'n-naĥvî, 231; Hâşimî, el-Kavâ'idü'l-'esâsiyyetü'l-luġati'l-Arabiyye, 205.

³⁵¹ Bk. İbn Cinnî, el-Luma' fî'l-Arabiyye, 49; Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:48; Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 336.

2.1.1.3.1. Müphem Mekân Zarfı

Belirsiz (sınırsız) bir mekân veya alanı bildiren yani başlangıcı ya da sonu belli olmayan mekân zarflarıdır. Bunun örnekleri, altı yön ismi (أَمَامَ، وَرَاءَ، يَمِينًا، يَسَارًا) (فَوْقَ تَحْتَ، جَانِبًا، جِهَةً، مَكَانًا، “ ve (مِيلًا، فَرَسَخًا، بَرِيدًا، قَصْبَةً، كَيْلُومَترًا) uzunluk ölçü birimleri ”نَاحِيَةً” gibi başlangıcı ve sonu belli olmayan bir mekan ya da alanı ifade eden zarflardır.³⁵²

خَارِجًا جَلَسْتُ → *Dışarıda oturdum.*

فَرَسَخًا سِرْتُ → *Bir fersah yürüdüm.*

Yukarıdaki örneklerde altı çizili olarak gelen isimler, sınırları belirsiz bir alan ifade etmeleri bakımından müphem mekân zarflarıdır.

2.1.1.3.2. Mahdut Mekân Zarfı

Bunlar, belirli bir mekân veya alan bildiren mekân zarflarıdır. “ دَارًا، مَدْرَسَةً، ” دارًا، مَعْبَدًا، مَكْتَبًا، مَسْجِدًا، بَلَدًا، الشَّامَ، مَكَّةَ gibi belirli bir mekân ya da alan ifade eden yer isimleri, mahdut mekân zarflarıdır.³⁵³

الدَّارَ بَخَلْتُ → *Eve girdim.*

الشَّامَ ذَهَبْتُ إِلَى → *Şam'a gittim.*

Yukarıda altı çizili olarak verilen mekân isimleri belirli ve sınırlı bir alanı ifade etmeleri bakımından mahdut mekân zarflarıdır.

Zarflar yukarıda açıklanan çeşitlerinin dışında; devamlı zarf olarak gelip gelmemeleri (mutasarrıf / gayr-i mutasarrıf), tenvin alıp alamama (munsarif / gayr-i munsarif), irâb edilip edilememe (mu'rab / mebnî) ve müteallakının mahzûf ya da mezkûr (müstekar / lağv) olma durumlarına göre farklı alt başlıklara ayrılabilir. ³⁵⁴ Bu tezin kapsamı dışında kalması nedeniyle zarfların, yukarıda izahı yapılan kısımları ile yetinilmiştir.

³⁵² Ğalâyînî, Câmî'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, 3:49; Hâşimî, el-Ķavâ'idü'l-'esâsiyyetü'l-luġati'l-'Arabiyye, 205; Uzun, Arapçanın Temel Kuralları Nahiv, 169.

³⁵³ Ğalâyînî, Câmî'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, 3:50; Hâşimî, el-Ķavâ'idü'l-'esâsiyyetü'l-luġati'l-'Arabiyye, 205.

³⁵⁴ Bk. Dayf, Tecdîdü'n-naĥv, 172-176; Mevlüt Kula, Arap Dilinde Zarflar ve Kur'an-ı Kerim'de Kullanılışları (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1999), 13-21; Sibel Dokuyucu, İşlevleri

2.1.1.4. Zarf-Mecrûrdan Oluşan Şibih Cümlelerin Terkibi

Bu başlık altında zarf ve mecrûr isimlerin nasıl bir terkip içerisinde bir araya gelerek şibih cümleyi oluşturmaları ele aldıktan sonra örnek cümleler üzerinden konunun anlaşılması sağlanmaya çalışılacaktır. Zarf kavramından daha önce çeşitli yönleriyle bahsedilmişti. Bu başlık altında zarf-mecrûr terkiplerinin ikinci kısmını oluşturmaları bakımından mecrûr isimler (mecrûrât) konusuna kısa da olsa değinilecektir.

Mecrûrât, harf-i cer ya da muzâftan sonra gelmekle (izâfet) lafzen, takdirenden veya mahallen mecrûr kılınan isimlerdir.³⁵⁵ Harf-i cerler, daha önce de açıklandığı gibi kendilerinden önce bulunan fiillerin anlamlarını kendilerinden sonra gelen isimlere ulaştıran harfler olup bu isimler üzerinde amel ederek onları mecrûr kılarlar.³⁵⁶ İzâfet ise, önce geçen ismi sonrakiyle belirlemek veya tahsîs etmek ya da öncekini tahfif etmek amacıyla iki ismi birbirine eklemek, birbiri arkasına getirmek yoluyla bu iki isim arasında bağ kurmaktır.³⁵⁷ Bu isimlerden ilki *Muzâf* (مُضَافٌ), ikincisi ise *Muzâf ileyh* (مُضَافٌ إِلَيْهِ) olarak adlandırılır. “التَّلْمِيذُ كِتَابٌ : Öğrencinin kitabı”, “فِضَّةٌ خَاتَمٌ : Gümüş yüzük” örneklerinde görüldüğü gibi altı çizili olarak gelen isim muzâf, muzâftan sonra gelip daima mecrûr olarak bulunan isim ise muzâf ileyhtir.³⁵⁸

Zarf-mecrûrdan oluşan şibih cümle terkipleri, muzâf olarak gelen zarflar ve muzâftan sonra daima mecrûr olarak bulunan isimlerin birbirine eklenmesi yoluyla kurulmaktadır. Bu terkipler, cümle içerisinde mef'ûl fih ögesi olarak bulunup eylemin gerçekleştiği zamana veya mekâna delalet ederler.

سَاعَةٌ ۖ يَوْمَ الْخَمِيْسِ اِنْتَظَرْتُكَ ي —————> *Seni Perşembe günü bir saat bekledim.*

Açısından Arapçada ve Türkçede Zarflar (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2012), 17-31.

³⁵⁵ Bk. Talu, Nahiv İlmî, 228-229. İrâb yönünden mecrûr bir isme tabi olan isimler de mecrûrattan kabul edilir. Bk. Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:167.

³⁵⁶ Bk. Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:167.

³⁵⁷ Bk. Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:205; Dağar, “el-‘İdâfe”, 56; Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 167.

³⁵⁸ Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:205-206. Muzâf ve muzâf ileyh, aralarında harf-i cer takdir edilebilen iki isimdir. Bu durumda yukarıda verilen örneklerin takdiri; كِتَابٌ لِلتَّلْمِيذِ ve خَاتَمٌ مِنْ فِضَّةٍ şeklindedir. Bk. Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:205.

Tahlili : يَوْمَ الْخَمِيسِ : zarf-mecrûr şibih cümle, müteallakı اِنْتَبَرَ mâzi fiili olan يَوْمَ : zaman zarfı olarak fetha ile mansûb ve muzâf, الْخَمِيسِ : muzâf ileyh olarak kesra ile mecrûrdur.³⁵⁹

أَمَامَ الْبَيْتِ اِنْتَبَرْتُكَ يَوْمَ الْخَمِيسِ أ → *Seni Perşembe günü evin önünde bekledim.*

Tahlili : أَمَامَ الْبَيْتِ : zarf-mecrûr şibih cümle, müteallakı اِنْتَبَرَ mâzi fiili olan أَمَامَ : mekân zarfı olarak fetha ile mansûb ve muzâf, الْبَيْتِ : muzâf ileyh olarak kesra ile mecrûrdur.³⁶⁰

2.1.2. Câr-Mecrûrdan Oluşan Şibih Cümle

2.1.2.1. Harf-i Cer

Cer kelimesi, “جَرَّ” kökünden mastar olup (جَرًّا - يَجْرُ - جَرًّا) şeklinde çekimlenmekte ve sözlükte “bir şeyi çekmek, uzatmak, sürüklemek” gibi anlamlara gelmektedir.³⁶¹ Aynı zamanda cer kavramı sözlüklerde, isimleri, sonunu cer edip meksûr okutmak suretiyle tahsis eden irâb alâmetlerinden biri olarak ifade edilmektedir.³⁶² Câr ise, isimlerin sonunu cer eden âmildir.³⁶³ Bu âmil *harf-i cer* (حَرْفُ جَرٍّ) olarak adlandırılmakta olup çoğulu *hurûfu'l-cer* (حُرُوفُ الْجَرِّ) şeklinde gelir ve kendinden önce bulunan fiil, şibih fiil ya da mana-yı fiilin anlamını kendinden sonra gelen isimlere aktarır.³⁶⁴ Bu nedenle Kûfeli nahivciler tarafından *hurûfu'l-izâfe* (حُرُوفُ الْإِضَافَةِ) ve *hurûfu'l-hafđ* (حُرُوفُ الْخَفْضِ) olarak da adlandırılmıştır.³⁶⁵ Bununla beraber bu harfler, önüne geldikleri ismin harekesini yukarıdan aşağı indirdikleri için *Hâfid* (خَافِضٌ) olarak da zikredilmişlerdir.³⁶⁶ Harf-i cerlerin sayısı hususunda

³⁵⁹ Râcihî, et-Taṭbîku'n-naḥvî, 230.

³⁶⁰ Râcihî, et-Taṭbîku'n-naḥvî, 230.

³⁶¹ İbn Manzûr, “Cerr”, 4:125; İbn Fâris, “Cerr”, 2:410.

³⁶² Necîb, “Cerr”, 43; Abbâs Ḥasan, en-Naḥvu'l-vâfi, 2:431; el-Ma'ânî li-küllî resmin ma'nen, “Cer”, erişim: 13 Kasım 2018.

³⁶³ Necîb, “Cerr”, 43.

³⁶⁴ Necîb, “Cerr”, 43; Talu, Nahiv İlmi, 50.

³⁶⁵ İbn Ya'îş, Şerhu'l-Mufaşşal, 8:7; Necîb, “Cerr”, 43; Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:168.

³⁶⁶ Hasan Çetinel, Arap Dilinde Harf-i Cerler ve Birbiri Yerine Kullanılışları (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2005), 2.

nahivciler arasında ihtilaflar mevcut olmakla beraber genel kanaat yirmi tane olduğu yönündedir.³⁶⁷ Bu harfler ise şunlardır;

بَاءٌ، مِنْ، إِلَى، عَنْ، عَلَى، فِي، كَافٌ، لَامٌ، وَאוּ الْقَسَمِ، تَأُو الْقَسَمِ، مُذٌ، مُنذٌ، رَبٌّ، حَتَّى، خَلَا، عَدَا، حَاشَا، كَيْ،
³⁶⁸مَتَى (فِي لُغَةِ هُدَيْلٍ) وَلَعَلَّ (فِي لُغَةِ عُقَيْلٍ).

Cer harflerinden tartışmalı olan ise لَوْلَا ‘dır. İbn Aķīl’in *Elfiyye* şerhinde ifade ettiğini göre İbn’i Mâlik, bu harfi diğer kitaplarında cer harfleri arasında zikrederken *Elfiyye* isimli eserinde cer harflerine dahil etmemiştir. Yine İbn Aķīl’in naklettiğine göre Sîbeveyhi, لَوْلَا’yı, “لَوْلَاكَ، لَوْلَايَ، لَوْلَايَ” örneklerinde görüldüğü gibi sadece zamiri cer eden harf olarak kabul etmektedir.³⁶⁹ İmam Birgivî ise Sîbeveyhi’ye paralel bir görüş belirterek لَوْلَا harfinin zamire birleşmesi halinde “bir şeyin gerçekleşmesi için bir şeyden kaçınmak” anlamında harf-i cer olarak gelebileceğini ifade etmiştir.³⁷⁰ Müberred ise Sîbeveyhi’nin ifade ettiği لَوْلَاكَ ve benzeri terkiplerin Araplar tarafından kullanılmadığını ifade etmiştir.³⁷¹ Tartışmalı durumundan dolayı bu tezde لَوْلَا harf-i cer olarak değerlendirilmemiştir.³⁷²

Yukarıda bildirilen harf-i cerler isim, fiil ve harf olmaları yönüyle³⁷³ veyahut başında bulunduğu mecrûra göre³⁷⁴ farklı şekillerde tasniflere tabi tutulmuşlardır.³⁷⁵ Bu noktada konumuza paralellik arzemesi bakımından asıllık ve zâidlik (müteallak isteyip istememe) durumlarına göre yapılan tasnif esas alındı. Bu tasnife göre harf-i

³⁶⁷ İbn ‘Aķīl, Şerhu’bni ‘Aķīl, 3:3; İbn Hişâm, Şerhu Kaķri’n-nedâ ve belli’s-şadâ, 234; Birķivî, ‘İzhâru’l-esrâr fi’n-naĥv, 53; Daķar, “Câr ve’l-mecrûr”, 171; Ğalâyînî, Câmi’u’d-durûsi’l-Arabiyye, 3:167; ‘Abbâs Hasan, en-Naĥvu’l-vâfi, 2:431.

³⁶⁸ İbn ‘Aķīl, Şerhu’bni ‘Aķīl, 3:3; Ğalâyînî, Câmi’u’d-durûsi’l-Arabiyye, 3:167.

³⁶⁹ Bk. İbn ‘Aķīl, Şerhu’bni ‘Aķīl, 3:7.

³⁷⁰ Bk. Birķivî, ‘İzhâru’l-esrâr fi’n-naĥv, 54.

³⁷¹ Bk. İbn ‘Aķīl, Şerhu’bni ‘Aķīl, 3:7.

³⁷² لَوْلَا için ayrıca bk. Hasan Akdaĝ, Arap Dilinde Edatlar (Konya: Tekin Kitapevi, 1981), 121.

³⁷³ Harf-i cerlerden عَنْ، عَلَى، كَافٌ، مُذٌ، مُنذٌ، رَبٌّ sadece harf-i cer, تَأُو الْقَسَمِ، تَأُو الْقَسَمِ، حَتَّى، لَامٌ، فِي، حَتَّى، وَאוּ الْقَسَمِ isim ve عَدَا، خَلَا، حَاشَا، fiil olarak da kullanılmaktadır. Bk. Talu, Nahiv İlmi, 53-54; Ğalâyînî, Câmi’u’d-durûsi’l-Arabiyye, 3:168; Mustafa Mansur Uzun, Arap Dilinde Harf ve Kur’an’da Zait Harfler (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1996), 26.

³⁷⁴ Harf-i cerler mecrûru itibariyle altı kısma ayrılmaktadır; 1. Hem ismin hem de zamirin başında bulunabilenler (عَدَا، حَاشَا، فِي، حَتَّى، لَامٌ، فِي، حَاشَا، عَدَا)، 2. Sadece ismin başında bulunabilenler (كَافٌ، عَنْ، عَلَى، كَافٌ، مُذٌ، مُنذٌ، رَبٌّ)، 3. Sadece “Allah” lafzı ile “Kâbe” veya mütekellim ya’sına muzâf olan (رَبٌّ) ismi ve (الرَّحْمَنُ) isminin başında bulunabilen, 4. Sadece mahdut zaman zarfının başında bulunabilen (مُنذٌ، مُنذٌ)، 5. Sadece muayyen bir ismin ya da muayyen bir zamirin başında bulunabilen (رَبٌّ)، 6. Sadece zamirin başında bulunabilen (لَوْلَا). Bk. Talu, Nahiv İlmi, 51-53; Uzun, Arap Dilinde Harf ve Kur’an’da Zait Harfler, 26.

³⁷⁵ Bk. Hâşimî, el-Ķavâ'idü’l-esâsiyyetü’l-luĝati’l-Arabiyye, 263. Ayrıca Bk. Ahmet Yüksel, Arap Dilinde Harfi Cerler (Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1995), 8-11; Çetinel, Arap Dilinde Harf-i Cerler Ve Birbiri Yerine Kullanılışları, 3.

cerler; aslî harf-i cerler, zâid harf-i cerler ve zâid harf-i cere benzeyen harfler olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.³⁷⁶

1. *Aslî Harf-i Cer*; âmîlinin manasını tamamlayıp yeni bir anlam ortaya koyan harfler olup kendisi için bir müteallak takdir edilmesi gereken harflerdir.³⁷⁷ Zâid olarak gelebilen harfler hariç yukarıda zikredilen harflerin tamamı aslî harf-i cer olarak kabul edilmektedir.³⁷⁸

Harf-i cerler ile fiil ya da fiilimsiler arasındaki ilişki, nahivciler tarafından tealluk ilişkisi olarak görülüp zâid dışındaki harf-i cerlerin bir fiile, fiilimsiye yahut fiil anlamındaki bir kelimeyle bağlantılı olması gerektiği belirtilmiştir.³⁷⁹

2. *Zâid Harf-i Cer*; kâide gerektirmediği halde lafzı güzelleştirmek, manayı tekit etmek ve icaz gibi edebi sebeplerle isimlerin başına getirilen harflerdir. Bu harfler eklendikleri cümlede olumlu ya da olumsuz bir değişiklik meydana getirmedikleri gibi bir müteallaka da ihtiyaç duymazlar.³⁸⁰ Bununla beraber lafzen irâba tesir etseler de aslî irâbda bir değişiklik meydana getirmezler.³⁸¹ Zâid harf-i cerler mübteda, haber, fâil, mef'ûl ve hâl gibi öğelerin başına geldikleri zaman mahallen irâb edilirler. Harf-i cerlerden zâid olanları dört tanedir; “ مِنْ، أَلْبَاءُ، أَلْكَافُ، أَلْلَامُ ”³⁸²

3. *Zâid Harf-i Cere Benzeyenler*; bir müteallaka tealluk etmeden kendisinden sonraki ismi lafzen cer edip kendi başına bir anlam taşıyan harflerdir. Bu harfler ise şunlardır; “رُبُّ، خَلَا، حَاشَا، عَدَا، لُعَلُّ”³⁸³

³⁷⁶ Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, 3:197; Hâşimî, el-Ķavâ'idü'l-'esâsiyyetü'l-lugati'l-'Arabiyye, 263.

³⁷⁷ Abbâs Hâsan, en-Naĥvu'l-vâfi, 2:451.

³⁷⁸ Bk. Abbâs Hâsan, en-Naĥvu'l-vâfi, 2:449.

³⁷⁹ Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 188.

³⁸⁰ Abbâs Hâsan, en-Naĥvu'l-vâfi, 2:450, 454.

³⁸¹ Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, 3:197.

³⁸² Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, 3:197; Râciĥî, et-Taṭbîĥu'n-naĥvî, 361.

³⁸³ Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, 3:197.

2.1.2.2. Harf-i Cerler ve Anlamları

Bu başlık altında harf-i cerlerin sıralaması yukarıda verildiği şekliyle korunacaktır. Bu tezin kapsamı gereği gelecek olan harf-i cerlerin en yaygın kullanım şekilleri ve cer manasında buldukları yerler verilmekle yetinilecektir.

2.1.2.2.1. Bâ' (الْبَاءُ)

Bâ' harf-i ceri, zâid olarak gelebilen harflerden olup isim ve zamiri mecrûr kılar.³⁸⁴ Bâ'nın aşağıdaki anlamlarda kullanıldığı görülür:

➤ *İlsâk* (الإِلْسَاقُ) : Fiil ile mef'ûlünü hakikî ya da mecâzî olarak birbirine bağlar. Nahivciler “الْبَاءُ” harf-i cerinin temel anlamının ilsâk olduğunu ifade etmişlerdir. Sîbeveyhi ise bu harf-i cerin anlamını ilsâk ile sınırlamıştır.³⁸⁵ Örnekler;

بِيَدِكَ أَمْسَكْتُ —→ Elini tuttum. - (İlsâk-ı Hakikî)

بِدَارِكَ مَرَرْتُ —→ Evine uğradım. - (İlsâk-ı Mecâzî)

➤ *İsti âne* (الِإِسْتِعَانَةُ) : Bir işi alet yardımıyla ya da bir araç ile yapma, *ta'lîl* (التَّلْيِيلُ) bir işin oluşu sebebini bildirme, *zarfîyye* (الزَّرْفِيَّةُ) işin gerçekleştiği zaman ya da mekânı gösterme, *musâhabe* (المُصَاحَبَةُ) beraberlik, *mukabele* (المُقَابَلَةُ) bir işin karşılığını ya da bedelini ifade etme, *intihâ'* (الْإِنْتِهَاءُ) bir işin sona gelmesi, nihayete ulaşması, *mücâveze* (المُجَاوِزَةُ) uzaklaşma vb. gibi birçok anlama gelmektedir.³⁸⁶ Örnekler;

بِالْقَلَمِ كَتَبْتُ —→ Kalemle yazdım. - (İsti 'âne)

بِالْجُوعِ مَاتَ —→ Açlıktan öldü. - (Ta 'lîl)

بِئْسَ مَا لَكُمْ يَكْفُرُونَ أَلَا تَرَى أَنَّ اللَّهَ يَنْزِلُ فِي السَّمَاءِ فِي سَحَابٍ مُمَدَّدَةٍ —→ Andolsun ki Allah size Bedirde yardım etti.
(Âl-i İmrân 3/123) - (Zarfîyye)

بِسَرِّهِ بَعَثْتُكَ الْحِصَانَ —→ Atı sana eğeriyle beraber sattım. -
(Musâhabe)

بِالْفَرَسِ بَعَثْتُكَ الدَّارَ —→ Evi sana at karşılığında sattım. - (Mukabele)

³⁸⁴ Abbâs Hâsan, en-Nahvu'l-vâfî, 2:490.

³⁸⁵ Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:168.

³⁸⁶ Bk. Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:168-171.

إِذْ أَخْرَجْنِي مِنَ السِّجْنِ يَوْمَئِذٍ أَحْسَنَ —————> Doğrusu Rabbim beni zindandan çıkararak bana çok iyilikte bulundu. (Yûsuf 12/100) – (*İntihâ'*)

وَاقِعٍ يَعْذَابِ سَأَلَ سَائِلٌ —————> Birisi hiç kimsenin savamayacağı azabın gelmesini istedi. (Meâric 70/1) – (*Mucâveze*)

2.1.2.2.2. Min (مِنْ)

Min harfi, aslî harf-i cerlerden olup hem isim hem de zamiri mecrûr kılar. Zâid olarak da gelebilen dört cer harfinden birisi olarak sükûn üzere mebnidir.³⁸⁷

➤ *İbtidâ'* (الْإِبْتِدَاءُ) : Bir işin ya da durumun başlama mekânını veya zamanını ifade eder.³⁸⁸ Sîbeveyhi gibi Basralı nahivciler ise zamanın değil sadece mekanın başlangıcını ifade ettiği görüşünü ileri sürmüşlerdir.³⁸⁹ Örnekler;

إِلَى مَسْجِدِ الْأَقْصَى. مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ —————> Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya... (İsrâ 17/1) – (*İbtidâ'-i Mekân*)

مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ لِمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى —————> Daha ilk günden takva üzere kurulan bir mescid... (Tevbe 9/108) – (*İbtidâ'-i Zaman*)

➤ *Teb'îd* (التَّبْعِيضُ) : Bir bütünün parçası olma, *beyan* (الْبَيَانُ) : Tür veya cins bildirme, *ta'lîl* (التَّغْلِيلُ), *zarfîyye* (الظَّرْفِيَّةُ) ve *mücâveze* (الْمُجَاوِزَةُ) gibi farklı anlamları da karşılamaktadır.³⁹⁰ Örnekler;

مِمَّا تُحِبُّونَ لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا —————> Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe eremezsiniz. (Âl-i İmrân 3/92) – (*Teb'îd*)

مِنَ الْأَوْثَانِ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ —————> Öyleyse pislikten yani putlardan uzak durun. (Hac 22/30) – (*Beyan*)

أَعْرَفُوا بِمِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ —————> Günahları yüzünden tufanda boğuldular. (Nûh 71/25) – (*Ta'lîl*)

³⁸⁷ Abbâs Hasan, en-Naḥvu'l-vâfi, 2:458.

³⁸⁸ Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 171.

³⁸⁹ Bk. Yüksel, Arap Dilinde Harfi Cerler, 108-109; Fethurrahmân Şiddîk Hâmed 'Alî, Hurûfu'l-cerri vazâ'ifuhâ ve me'ânihâ fi'l-cümleti'l-Arabiyye (Yüksek Lisans Tezi, Câmi'atü's-Şendî, 2017), 111-112.

³⁹⁰ Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:171-183. Ayrıca Bk. Yüksel, Arap Dilinde Harfi Cerler, 108-117; Resul Şahin, Arap Dilinde Cer Harfleri (Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 1998), 81-85.

مِنَ الْأَرْضِ مَاذَا خَلَقُوا → Yerde hangi parçayı yarattılar. (Ahkâf 46/4) – (Zarfîyye)

مِن ذِكْرِ اللَّهِ فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ → Allah'ı anma konusunda kalbi katılmış olanlara ise çok yazık! (Zümer 39/22) – (Mücâveze)

2.1.2.2.3. İlâ (إلى)

İlâ, aslî harf-i cerlerden olup hem isim hem de zamiri mecrûr kılar.³⁹¹

➤ *İntihâ* (الْإِنْتِهَاءُ) : İlâ harf-i cerinin en yaygın kullanımı intihâ' anlamı içindir.³⁹² Örnekler;

إِلَى اللَّيْلِ ثُمَّ أَنْتُمُ الصِّيَامَ → Sonra orucu geceye kadar tamamlayın. (Bakara 2/187) – (*İntihâ'-i Zaman*)

إِلَى مَسْجِدِ الْأَقْصَى مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ → Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya... (İsrâ 17/1) – (*İntihâ'-i Mekân*)

➤ *Muşâhabe* (الْمُصَاحَبَةُ) ve *tebyîn* (التَّبْيِينُ) : Sevgi ve buğz için gelen ism-i tafdil veya teaccüp fiilindeki sevgi ve nefreti bildirirken kendinden sonra bulunan mecrûrun mana itibariyle fâil, mecrûrdan sonra gelen kelimenin ise mef'ûl olduğunu ifade eder.³⁹³ Örnekler;

إِلَى أَمْوَالِهِمْ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ → Onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. (Nisâ 4/2) – (*Muşâhabe*)

مِمَّا يَدْعُونَ نَبِيَّ إِلَيْهِ إِلَيْهِ رَبِّ السَّجْنِ أَحَبُّ → Rabbim! Zindan bana bunların benden istediklerinden daha iyidir. (Yûsuf 12/33) – (*Tebyîn*)

2.1.2.2.4. An (عَنْ)

'An, aslî harf-i cerlerden olup isim ve zamirin başında gelmektedir.³⁹⁴

³⁹¹ 'Abbâs Hasan, en-Nahvu'l-vâfi, 2:468.

³⁹² Galâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:173.

³⁹³ Bk. İbn Hişâm, Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-'e-ârib, 1:88; Galâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:174-175; Talu, Nahiv İlmi, 268.

³⁹⁴ 'Abbâs Hasan, en-Nahvu'l-vâfi, 2:513.

➤ *Mücâveze* (الْمُجَاوِزَةُ) : ‘An harf-i cerinin asıl manası olup³⁹⁵ İbn Hişâm Basralı nahivcilerin mücâvezeden başka bir anlam zikretmediklerini söylemektedir.³⁹⁶ Örnekler;

عَنِ الْقَوْسِ رَمَيْتُ السَّهْمَ —→ Oku yaydan attım.

عَنِ الْمَحَطَّةِ ابْتَعَدَ الْقِطَارُ . —→ Tren istasyondan ayrıldı.

2.1.2.2.5. Alâ (عَلَى)

‘Alâ, aslî harf-i cerlerden olup isim ve zamiri mecrûr kılar.³⁹⁷

➤ *İsti ‘lâ’* (الِاسْتِعْلَاءُ) : En sık kullanılan anlamlarından biridir. Mecâzî ve hakikî olarak üstün ve üzerinde olma anlamlarını ifade eder.³⁹⁸ Örnekler;

تُحْمَلُونَ عَلَى الْفُلِكِ وَ —→ Gemilerle (gemiler üzerinde) taşınırsınız.

(Mü’min 40/80) – (*İsti ‘lâ’-i Hakikî*)

تِلْكَ الرُّسُلُ عَلَى بَعْضٍ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ —→ O peygamberlerin kimini kiminden üstün

kıldık. (Bakara 2/253) – (*İsti ‘lâ’-i Mecâzî*)

➤ *İstidrâk* (الِاسْتِدْرَاكُ) : Kendisinden sonra gelen anlamın akla gelen anlamdan farklı olduğunu bildirir.³⁹⁹ Örnekler;

عَلَى أَنَّهُ لَا نِيَّاسُ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ فَلَانُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ لِسُوءِ صَنِيعِهِ، —→ Falan kişi kötü işlerinden dolayı cennete giremez. Buna rağmen Allah’ın rahmetinden ümit kesmez.

عَلَى أَنَّنَا لَا نِيَّاسُ مِنْ إِصْلَاحِهِ فَلَانُ أَطَاعَ الشَّيْطَانَ —→ Filan kişi şeytana uydu. Ancak şu var ki ıslahından ümit kesmeyiz.

➤ *Zarfîyye* (الظَّرْفِيَّةُ), *ta‘lîl* (التَّعْلِيلُ), *muşâhabe* (الْمُصَاحَبَةُ) gibi anlamları karşılamak için de kullanımı mümkündür.⁴⁰⁰ Örnekler;

³⁹⁵ Galâyînî, Câmi’u’d-durûsi’l-‘Arabiyye, 176; Birķivî, ‘İzhâru’l-esrâr fi’n-naḥv, 53. Ayrıca Bk. Muḥammed el-‘Anḫâkî, el-Minhâc fi’l-ḳavâidi ve’l-‘irâb, thk. Semîr ‘İbrâhîm Besyûnî (Mısır: Mektebetü’l-‘îmân, 1430/2009), 229.

³⁹⁶ İbn Hişâm, Muğni’l-lebîb ‘an kütübi’l-‘e-ârîb, 1:170.

³⁹⁷ ‘Abbâs Ḥasan, en-Naḥvu’l-vâfi, 2:509.

³⁹⁸ Bk. Galâyînî, Câmi’u’d-durûsi’l-‘Arabiyye, 177-178.

³⁹⁹ Bk. İbn Hişâm, Muğni’l-lebîb ‘an kütübi’l-‘e-ârîb, 1:165; Şahin, Arap Dilinde Cer Harfleri, 57.

⁴⁰⁰ Bk. İbn Hişâm, Muğni’l-lebîb ‘an kütübi’l-‘e-ârîb, 1:163-168; Galâyînî, Câmi’u’d-durûsi’l-‘Arabiyye, 177-180; ‘Abbâs Ḥasan, en-Naḥvu’l-vâfi, 2:509-512.

مِنْ أَهْلِهَا. عَلَى حِينٍ غَفَلَتْ وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ → Ahalisinin fark etmediği bir vakitte
şehre girdi. (Kasas 28/15) – (Zarfıyye)

عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَلْتَكْبَرُوا اللَّهَ. → Sizi doğru yola iletmesine karşı
Allah'ın ululuğunu dile getirmeniz... (Bakara 2/185) – (Ta'lîl)

وَأَتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ. → ... ve sevdiği maldan harcayan ...
(Bakara 2/177) – (Musâhabe)

2.1.2.2.6. Fî (في)

Fî, aslî harf-i cerlerden olup isim ve zamiri mecrûr kılar.⁴⁰¹ Zarfıyye (الظَّرْفِيَّةُ),
ta'lîl (التَّغْلِيلُ), muşâhabe (الْمُصَاحَبَةُ), isti'lâ' (الِاسْتِعْلَاءُ) ve ilsâk (الِإِلْصَاقُ) gibi anlamları
karşılıamaktadır.⁴⁰² Örnekler;

فِي الْكُوزِ أَمَاءُ → Su bardaktadır. – (Zarf-ı Hakikî)

فِي الصَّنْدُوقِ النَّجَاةُ → Kurtuluş doğruluktur. – (Zarf-ı Mecâzî)

فِي سَرِقَتِهِ دَخَلَ الرَّجُلُ السَّجْنَ → Adam hırsızlık yaptığı için hapse girdi. –
(Ta'lîl)

فِي عِبَادِي. فَادْخُلِي → Böylece has kullarımın arasına (has
kullarımla beraber) sen de katıl. (Fecr 89/29) – (Muşâhabe)

النَّخْلَ. لِي جُنُوعٍ وَأَصْلَبَنُكُمْ ع → Ahdim olsun sizi hurma dallarına asacağım.
(Tâhâ 20/71) – (İsti'lâ')

فِي الْآخِرَةِ أَنَا رَاغِبٌ → Ben ahireti istiyorum. – (İlsâk)

2.1.2.2.7. Kâf (أَلْكَافُ)

Kâf, sadece açık isimleri cer eden ve zâid olarak gelebilen aslî harf-i
cerlerdendir.⁴⁰³

⁴⁰¹ Abbâs Hasan, en-Nahvu'l-vâfî, 2:507.

⁴⁰² Bk. İbn Hişâm, Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-'e'ârîb, 1:191-192; Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-
'Arabiyye, 181-182.

⁴⁰³ Abbâs Hasan, en-Nahvu'l-vâfî, 2:515.

➤ *Teşbih* (التَّشْبِيه) : En sık kullanılan anlamı olup somut ya da soyut benzetme yapmak için kullanılır.⁴⁰⁴ Genellikle müşebbeh bih'in (kendisine benzetilen) önüne gelir.⁴⁰⁵ Örnekler;

كَأَسَدٍ عَلِيٍّ → *Ali aslan gibidir.*

الْأَرْضَى كَالْكَوَاكِبِ الْأَرْضَى كُرَّةً → *Dünya diğer gezegenler gibi yuvarlaktır.*

➤ *Ta'lîl* (التَّعْلِيل) ve *isti'lâ'* (الإِسْتِعْلَاءُ) anlamlarını da karşılamaktadır. Örnekler;

هَذَا كَمَا وَادُّكَرُوهُ → Sizi hidâyete erdirdiği için (gibi), siz de O'nu zikredin. (Bakara 2/198) – (*Ta'lîl*)

كَانَ خِيَارَ الْخَلْقِ كَمَا كُنْ → *Yaratıldığın hal üzere ol. – (İsti'lâ')*

2.1.2.2.8. Lâm (الْلَامُ)

Lâm, aslî harf-i cerlerden olup isim ve zamiri mecrûr kılar.⁴⁰⁶ Zâid olarak gelebilen harf-i cerlerden sonuncusudur.⁴⁰⁷

➤ *Milk* (الْمِلْكُ) : İki şey arasında gelip kendisinden sonra gelenin kendisinden önce gelene ait ve sahip olduğunu bildirir.⁴⁰⁸ Bu sahiplik mülkiyet ve tasarrufta aitlik bildirmesi bakımından hakîkî, mülkiyet ve tasarruf hakkına dayalı olmaması yönüyle ârizî olarak iki türdür.⁴⁰⁹ En sık kullanılan anlamı budur.⁴¹⁰

Örnekler;

لِعَلِيٍّ الدَّارُ → *Ev Ali'nindir. – (Milk-i Hakîkî)*

الْلَجَامُ لِلْحِصَانِ. → *Gem atındır. – (Milk-i Ârizî)*

⁴⁰⁴ Çetinel, Arap Dilinde Harf-i Cerler ve Birbiri Yerine Kullanılışları, 30.

⁴⁰⁵ Abbâs Hasan, en-Naḥvu'l-vâfi, 2:515.

⁴⁰⁶ Lâm harf-i ceri zamirden önce gelmesi halinde meftûh, isimden önce gelmesi halinde ise meksûr okunur. Bk. Akdağ, Arap Dilinde Edatlar, 109.

⁴⁰⁷ Abbâs Hasan, en-Naḥvu'l-vâfi, 2:472.

⁴⁰⁸ Ğalâyînî, Câmî'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:183; Şahin, Arap Dilinde Cer Harfleri, 70.

⁴⁰⁹ Bk. Çetinel, Arap Dilinde Harf-i Cerler ve Birbiri Yerine Kullanılışları, 33.

⁴¹⁰ (الْلَامُ) harf-i cerinin diğer anlamları için bk. Ğalâyînî, Câmî'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:183-186; Abbâs Hasan, en-Naḥvu'l-vâfi, 2:472-481.

2.1.2.2.9. Vâv ve Tâ' (وَآوُ وَتَاءُ الْقَسَمِ)

Bu iki harf, yemin için kullanılır. “التَّاءُ” harf-i ceri; “Allah” ve “Rahman” isimlerinden önce ve “Kâbe” ya da mütekellim ya’sına muzâf olan “رَبِّ”nin başında bulunabilirken⁴¹¹ “الْوَاوُ” harfi, üzerine yemin edilen her ismin önüne gelebilir.⁴¹²

Örnekler;

لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُولُوا مُدْبِرِينَ وَتَأْتِيهِ
→ Allah’a yemin ederim ki siz ayrılıp
gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım! (Enbiyâ 21/57)

وَالْفَجْرِ → Yemin olsun tan yerinin ağarmasına. (Fecr 89/1)

2.1.2.2.10. Müz ve Münzü (مُذٌ وَ مُنْذٌ)

Bu iki harfin cer harfi olarak gelebilmeleri için taşımaları gereken şartlar vardır,⁴¹³

- Mecrûru, zamir değil isim olmalıdır.
- Mecrûru, zaman zarfı olmalıdır.
- Mecrûr olarak gelen zaman zarfı, muayyen⁴¹⁴ ve mutasarıf⁴¹⁵ olmalıdır.
- Mecrûr olarak gelen zaman zarfının mâzi ya da şimdiki zamana delalet etmesi gereklidir.
- Âmilinin, mâzi ve menfi olması gereklidir.

Harf-i cer olarak geldiğinde ise “مِنْ” manasında *ibtidâ*’ (الْإِبْتِدَاءُ) ifade eder.⁴¹⁶

Örnekler;

مُذٌ / مُنْذٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ مَا رَأَيْتُكَ → Cuma gününden beri seni görmedim.

⁴¹¹ Talu, Nahiv İlmi, 52.

⁴¹² Ğalâyînî, Câmi’u’d-durûsi’l-Arabiyye, 3:186.

⁴¹³ ‘Abbâs Hâsan, en-Nahvu’l-vâfi, 2:519-520; Bk. Ğalâyînî, Câmi’u’d-durûsi’l-Arabiyye, 3:187; Şahin, Arap Dilinde Cer Harfleri, 79.

⁴¹⁴ Burada “muayyen” kavramı ile kastedilen, belirli bir süreyi bildiren yani başlangıcı ve sonu belli olan zaman zarflarıdır. Bu kavram daha önce zarflar bahsinde ele alınmıştır.

⁴¹⁵ Burada “mutasarıf” kavramı ile kastedilen, cümlede mübtedâ, haber, fâil ve mefûl bih gibi farklı öğelere karşılık gelebilen zarflardır. Bk. Dokuyucu, İşlevleri Açısından Arapçada ve Türkçede Zarflar, 20.

⁴¹⁶ Ğalâyînî, Câmi’u’d-durûsi’l-Arabiyye, 3:187.

مُدُّ / مُنذُ يَوْمِ الْخَمِيسِ مَا كَلَّمْتُ → Perşembe gününden beri konuşmadım.

2.1.2.2.11. Rubbe (رُبُّ)

Rubbe, zâid harf-i cere benzeyen harflerden olup yaygın kullanımı çokluk ve azlık ifade etmek içindir.⁴¹⁷ Rubbe'nin kullanımında önemli kurallar vardır;⁴¹⁸

- Daima cümlenin başında bulunur.
- Mecrûrunun, mevsuf nekra olması gereklidir.
- Bazen hazfedilip yerine “الْوَاوُ، أَلْفَاءُ، بَلْ” harfleri getirilir. Bu durumda rubbe'nin (رُبُّ) ameli devam eder.

Örnekler;

لَا عِلْمَ لَهُ بِوَقَاعِ بِلَادِهِ رَبُّ مُنْقَفٍ → Nice aydın kimseler vardır ki memleketleri hakkında hiçbir bilgileri yoktur. – (Azlık)

طَيِّبَةٌ جَلَبْتُ خَيْرًا وَدَفَعْتُ شَرًّا رَبُّ كَلِمَةٍ → Nice güzel kelimeler vardır ki hayrı celbeder, şerri defeder. – (Çokluk)

2.1.2.2.12. Hattâ (حَتَّى)

Hattâ, aslî harf-i cerlerden olup ismi ve müevvel mastarı mecrûr kılması bakımından ikiye ayrılır.⁴¹⁹ Yaygın olarak *intihâ* (الْإِنْتِهَاءُ) anlamında kullanılıp Türkçe'ye “kadar” şeklinde tercüme edilir.⁴²⁰ Örnekler;

الْفَجْرِ حَتَّى مَطْلَعِ سَلَامٍ هِيَ → O gece tan yeri ağarınca kadar esenlik doludur. (Kadir 97/5)

الْمَدِينَةَ حَتَّى أَدْخُلَ سِرْتِ → Şehre girinceye kadar yürüdüm.

⁴¹⁷ Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:188.

⁴¹⁸ Bk. Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:188-189; Talu, Nahiv İlmi, 272.

⁴¹⁹ Bk. 'Abbâs Hâsan, en-Naḥvu'l-vâfi, 2:482-483.

⁴²⁰ Şahin, Arap Dilinde Cer Harfleri, 49.

2.1.2.2.13. Halâ ve ‘Adâ ve Hâşâ (حَلَا وَعَدَا وَحَاشَا)

Zâid harf-i cere benzeyen olarak kendilerinden sonra gelen müstesnalarnı mecrûr kılarlar.⁴²¹ Aralarında bir anlam farkı bulunmadığı için birbirlerinin yerine kullanılmaları mümkündür.⁴²² Örnekler;

- حَلَا عَلَيَّ جَاءَ الْقَوْمُ —————→ *Ali hariç kavmin tümü geldi.*
عَدَا مُحَمَّدٌ قَرَأَ الطَّلَابُ —————→ *Muhammed hariç bütün öğrenciler okudu.*
حَاشَا زَيْدٍ قَامَ الْمُسْلِمُونَ —————→ *Zeyd hariç bütün müslümler kalktı.*

2.1.2.2.14. Key (كَي)

Key harf-i ceri “الْأَلَمُ” anlamında (أَلْتَعْلِيلُ) için kullanılıp sadece istifham için olan “مَا”yı ve müevvel mastarı mecrûr kılar.⁴²³ Diğer harf-i cerlerde olduğu gibi istifham için olan “مَا”nın hemzesi de “كَي” ile birleştiğinde vucuben hazfedilir.⁴²⁴ Örnekler;

- فَعَلْتَ هَذَا؟ كَيْمِ —————→ *Bunu niçin yaptın ?*
كَيْ تَكْرَمَنِي جَنَّاتِكَ —————→ *Bana ikram etmen için sana geldim*

2.1.2.2.15. Metâ (مَتَى)

Metâ, Huzeyl lüğatinde “مِنْ” anlamında (الْإِبْتِدَاءُ) için kullanılan aslî harf-i cerdir.⁴²⁵ Örnek;

- الْأُولَى حَتَّى نِهَآيَةِ الْعِشْرِينَ مَتَى الصَّفْحَةَ قَرَأْتُ الْكِتَابَ —————→ *Kitabı ilk sayfadan yirminci sayfanın sonuna kadar okudum.*

2.1.2.2.16. Le‘alle (لَعَلَّ)

Le‘alle, zâid harf-i cere benzeyen olarak Ukayl lüğatinde cer harfi kabul edilir. Mecrûru ref mahallinde mübtedâ olarak gelirken, haberi, mecrûrundan sonra

⁴²¹ Bk. İbn Hişâm, Muğni’l-lebîb ‘an kütübi’l-‘e-ârif, 1:153.

⁴²² Bk. Şahin, Arap Dilinde Cer Harfleri, 50.

⁴²³ Ğalâyînî, Câmî’u’d-durûsi’l-‘Arabiyye, 3:189.

⁴²⁴ Ğalâyînî, Câmî’u’d-durûsi’l-‘Arabiyye, 3:189.

⁴²⁵ Ğalâyînî, Câmî’u’d-durûsi’l-‘Arabiyye, 3:190; ‘Abbâs Hâsan, en-Naḥvu’l-vâfi, 2:458.

gelir.⁴²⁶ Teraccî (التَّرَجَّى) ve tevakku (التَّوَقُّع) gibi sevilen ya da istenilen bir şeyin olmasını ummak ve beklemek anlamlarında kullanılır.⁴²⁷ Örnekler;

قَادِمٌ غَدًا لِعَلِّ الْغَائِبِ → Umulur ki kayıp kişi yarın gelir.

قَادِمٌ لِعَلِّ الْحَبِيبِ → Umulur ki sevgili gelir.

2.1.2.3. Câr-Mecrûrdan Oluşan Şibih Cümlelerin Terkibi

Câr-mecrûrdan oluşan şibih cümle terkipleri, fiil, fiilimsi ya da mana-yı fiil cinsinden bir müteallaka tealluk etmesi şartıyla yukarıda bahsedilen harflerin kendilerinden sonra gelen mecrûr isimlere eklenmesiyle kurulurlar. Burada birinci unsur harf-i cerken ikinci unsur harf-i cerin eklendiği mecrûr isim olup harf-i cerin varlığı mecrûr ismin varlığına bağlıdır.⁴²⁸ Çünkü harflerin tek başlarına bir anlamları olmadığı gibi yalın halde kullanımları da mümkün değildir. Harfe dair açıklamaları daha önce yapılmıştı.

Zarf-mecrûr ya da câr-mecrûr terkiplerinin anlam bakımından yargıda değişiklik meydana getirebilmesi, bir müteallaka tealluk etmesine bağlıdır. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere nahivciler, harf-i cer ile fiil arasındaki ilişkiyi tealluk ilişkisi olarak görmüşlerdir.⁴²⁹ Bu ilişkinin gerçekleşebilmesi için câr-mecrûrun ilişkide bulunduğu müteallakın, hades olması gerekir.⁴³⁰ Hades ile kastedilen ise müteallakın, fiil, fiilimsi veya mana-yı fiil anlamı taşımasıdır.

O halde câr-mecrûrdan oluşan şibih cümle terkipleri, câr-mecrûr ve câr-mecrûrun tealluk edeceği hades bildiren bir müteallak olmak üzere üç temel unsurdan meydana gelmektedir. Örnekler;

زَيْدٌ عَلَى الْكُرْسِيِّ → Zeyd sandalyenin üstindedir.

Tahlili : عَلَى الْكُرْسِيِّ : câr-mecrûr şibih cümle, müteallakı mahzûf مُسْتَوْرٌ ism-i fâili veya اسْتَوْرَ mâzi fiili, öge değeri lafzen mecrûr mahallen mansûb mef'ûl bihtir.

أَنَا كَاتِبٌ بِالْقَلَمِ → Kalemle yazıyorum.

⁴²⁶ Galâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:190-191.

⁴²⁷ Bk. İbn Hişâm, Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-'e'ârîb, 1:319; 'Abbâs Hâsan, en-Nahvu'l-vâfi, 2:457.

⁴²⁸ Bk. Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 187.

⁴²⁹ Bk. Hâssân, el-Luğatü'l-Arabiyye ma'nâhâ ve mebnâhâ, 202.

⁴³⁰ Hâssân, el-Luğatü'l-Arabiyye ma'nâhâ ve mebnâhâ, 202; Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 187.

Tahlili : بِالْقَلَمِ : câr-mecrûr şibih cümle, müteallakı كَاتِبُ ism-i fâili, öge değeri lafzen mecrûr mahallen mansûb mef'ûl bihtir.

2.2. Nâkıs Şibih Cümle

Biçimsel olarak zarf-mecrûr ya da câr-mecrûr formunda gelmelerine rağmen herhangi bir müteallaka tealluk etmeyen veya bir müteallakı bulunmayan şibih cümleler *nâkıs şibih cümle* olarak adlandırılır. Daha önce şibih cümle terkiplerinin manalarının, tealluk ettikleri müteallak ile ortaya çıktığı ifade edilmişti. Bu bakımdan kendisi bir müteallaka anlamca bağlanamayan ve bu yönüyle eksik kalan zarf-mecrûr ya da câr-mecrûr kalıpları, nâkıs şibih cümle olarak kabul edilmektedir.⁴³¹

Nâkıs şibih cümleler, genel olarak zâid harf-i cer olarak bulunan ve yukarıda açıklandığı gibi zâid harf-i cere benzeyen “رُبَّ، خَلَا، حَاشَا، عَدَا، لَعَلَّ” gibi harfler ile kurulup tealluk edecekleri bir müteallakları bulunmaz.⁴³² Zâid harf-i cerler ise daha önce de ifade edildiği gibi kaide gereği olmayıp lafzı güzelleştirmek, manayı tekit etmek ve icaz gibi edebî sebeplerle isimlerin başına getirilen harflerdir. Bu harfler, yargıda değişiklik meydana getirmemekle birlikte müteallakı bulunmayan “مِنْ، أَلْبَاءُ،” “مِنَ، أَلْبَاءُ،” harfleridir.⁴³³

Abbâs Hâsan'a göre tealluk ile zâidlik iki zıt kavram olduğu için zâid harf-i cerlerin tealluk etmeyeceğini söyledikten sonra bu harflerin niçin müteallak almadıklarını şu şekilde açıklamaktadır;

Tealluk, zayıf ve eksik manalı bir âmille onun bu eksikliğini giderecek bir isim arasındaki manevî irtibattır. Âmilin mecrûr isim üzerindeki tesirini sağlayacak olan ise aslî harf-i cerdir. Zâid harf-i cerler ise zayıf ve eksik manalı âmilin mecrûr isim üzerindeki tesirini artırmak ya da anlamını tamamlamak için değil cümleyi tekit etmek için gelip âmil ile mecrûr isim arasında bir bağ kurmaz.⁴³⁴

⁴³¹ Bk. 'Abbâs Hâsan, en-Naḥvu'l-vâfi, 2:445.

⁴³² Bk. 'Abbâs Hâsan, en-Naḥvu'l-vâfi, 2:449-450.

⁴³³ Bk. Ğalâyînî, Câmî'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, 3:171, 172, 181, 184; Râciḥî, et-Taḥbîku'n-naḥvî, 361. 'Abbâs Hâsan, en-Naḥvu'l-vâfi, 2:449; Talu, Nahiv İlmi, 54.

⁴³⁴ Bk. 'Abbâs Hâsan, en-Naḥvu'l-vâfi, 2:451; Uzun, Arap Dilinde Harf ve Kur'an'da Zait Harfler, 27.

Aslî harf-i cerler ile zâid harf-i cerler arasındaki farkları şu şekilde sıralamak mümkündür,⁴³⁵

➤ Aslî harf-i cerler, cümleye yeni bir anlam katıp, âmil ile mecrûr isim arasında bir irtibat kurarken zâid harf-i cerler, cümleye yeni bir anlam katmadıkları gibi âmil ile mecrûr isim arasında bir irtibat da kurmazlar.

➤ Aslî harf-i cerler, zayıf bir âmilin manasını mecrûr isme ulaştırıp anlam bakımından tamamlarken, zâid harf-i cerler ise cümleye eklense de eklenmese de anlam bakımından bir değişikliğe yol açmaz ve manayı tekit etmek, lafzı güzelleştirmek gibi edebî gerekçelerle ziyade edilir.

➤ Aslî harf-i cerler, kendilerinden sonra gelen mecrûr isimleri mevcut mahallî ya da takdirî irâbından farklı bir mahallî irâba ihtiyaç duymadan cer ederken zâid harf-i cerler ise kendisinden sonra gelen mecrûr isimleri cümlede buldukları konuma göre farklı mahallî irâblar ile lafzen mecrûr kılarlar. Örnek;

الْحَاكِمِينَ بِأَحْكَمَ لَيْسَ اللَّهُ —→ Allah hükmedenlerin en iyi hükmedeni değil midir? (Tin 95/8)

Yukarıda verilen ayette “الْبَاءُ” zâid harf-i cer olup tealluk edeceği bir müteallakı yoktur. “أَحْكَمَ” ism-i tafdili ise lafzen mecrûr, mahallen mansûb “لَيْسَ” nin haberidir.⁴³⁶

Diğer örnekler;

غَيْرُ اللَّهِ مِنْ خَالِقِهِ هَلْ —→ Allah’tan başka yaratıcı var mı ? (Fâtır 35/3)

شَيْءٍ كَمِثْلِهِ لَيْسَ —→ Onun benzeri hiçbir şey yoktur. (Şûra 42/11)

Örnek olarak getirdiğimiz bu ayetlerde de durum, ilk örnekte olduğu gibidir. “الْكَافُ ve مِنْ” harfleri, zâid harf-i cer olup ayet-i kerimeleri tekit etmek için getirilmiştir.⁴³⁷ Zikredilen ayetlerde “مِنْ خَالِقٍ، بِأَحْكَمَ” şeklinde gelen câr-mecrûr

⁴³⁵ Bk. ‘Abbâs Hasan, en-Naḥvu’l-vâfi, 2:450-452; Uzun, Arap Dilinde Harf ve Kur’an’da Zait Harfler, 28.

⁴³⁶ Muhammed eṭ-Ṭayyib el-‘İbrâhîm, ‘İrâbü’l-Ḳur’âni’l-kerîmi’l-müeyssera, 4. Baskı (Bejrût: Dâru’n-nefâ’is, 1430/2009), 597.

⁴³⁷ Galâyîni, Câmi’u’d-durûsi’l-‘Arabiyye, 3:172,181; ‘Abbâs Hasan, en-Naḥvu’l-vâfi, 2:453; Uzun, Arap Dilinde Harf ve Kur’an’da Zait Harfler, 28.

kalıplarının tealluk ettikleri bir müteallakları bulunmayıp nâkıs şibih cümle olarak ifade edilmektedir.

Nâkıs şibih cümleler, zâid harf-i cerler gibi, zâid harf-i cere benzeyen “ خَلَا، عَدَا، حَاشَا، رَبُّ، لَعَلَّ ” gibi harflerle de kurulabilmektedir. Bu harflerden şu üç tanesi (خَلَا، حَاشَا، عَدَا), sülâsi mücerred fiil olarak değerlendirilebildikleri gibi zâid harf-i cere benzeyen harfler olarak kabul edilip, herhangi bir müteallaka gereksinim duymadan⁴³⁸ kendisinden sonra gelen ismi lafzen mecrûr kılmaktadır.

Abbâs Hâsan’a göre zâid harf-i cere benzeyen bu harfler, şu iki noktada aslî harf-i cerlere benzerlik göstermektedir;⁴³⁹

- Kendisinden sonra gelen ismi, aslî harf-i cerler gibi mecrûr kılarlar.
- Âmilinin anlamını tamamlamak için değil müstakil bir mana ifade etmek için gelir.

Bununla beraber zâid harf-i cere benzeyen bu harfler, aşağıda gelen iki noktada ise aslî harf-i cerlerden ayrılırken zâid harf-i cerlere benzerlik göstermektedir;⁴⁴⁰

- Tealluk edeceği bir müteallakı yoktur. Bu bakımdan zâid harf-i cerler ile arasında hiçbir fark bulunmamaktadır.
- Zâid harf-i cerlerde görüldüğü üzere zâid harf-i cere benzen bu harfler de kendisinden sonra gelen mecrûr isimleri cümlede buldukları konuma göre farklı mahalli irâblar ile lafzen mecrûr kılar.

---

⁴³⁸ Talu, Nahiv İlmi, 54.

⁴³⁹ Bk. ‘Abbâs Hâsan, en-Nahvu’l-vâfi, 2:453.

⁴⁴⁰ Bk. ‘Abbâs Hâsan, en-Nahvu’l-vâfi, 2:453.

3. ARAPÇA'DA ŞİBİH CÜMLENİN ÖĞE DEĞERİ

Zarf-ı müstekar ve zarf-ı lağv cümle içerisindeki konumuna göre farklı öge değerleri alabilir.⁴⁴¹ Müteallakı hazfedilen şibih cümle, bazı dilcilere göre müteallakı hazfedilmeyen şibih cümleye göre aldıkları öge değerleri bakımından daha işlevsel kabul edilse de⁴⁴² biz bu görüşün aksini iddia etmekteyiz. Bizce müteallakı hazfedilmeyen şibih cümle, cümledeki konumuna göre mef'ûl bih gayr-i sarîh, mef'ûl fih, mef'ûl leh ve nâibü'l fâil öğeleri olarak gelebilirken müteallakı hazfedilen şibih cümle haber ve hal öğeleri olarak gelebilir.⁴⁴³ Bu bakımdan müteallakı hazfedilmeyen şibih cümle, daha fazla ögeye karşılık gelmesi bakımından bizce daha işlevseldir.

3.1. Zarf-ı Müstekar'ın Öge Oluşu

3.1.1. Haber

Klasik Arap Dili kaynaklarında haberin, şibih cümle olarak gelebileceği ifade edilmektedir.⁴⁴⁴ Ayrıca şibih cümle, nevâsîh olarak adlandırılan ve isim cümlesinin başına gelerek mübtedâ ile haberin ismini ve irâbını değiştiren harf⁴⁴⁵ ve fiillerin⁴⁴⁶ haberi olarak da gelebilmektedir.⁴⁴⁷ Bu şekilde haber olarak gelen şibih cümlenin

⁴⁴¹ Bk. Ġalâyînî, Câmî'u'd-durûsî'l-Arabiyye, 3:204-205; Râcihî, et-Taṭbîk'u'n-naḥvî, 359; Talu, Nahiv İlmî, 55-56; Özdoğan, "Arapçada Şibih Cümle Ve Fonksiyonları", 103.

⁴⁴² Bk. Özdoğan, "Arapçada Şibih Cümle ve Fonksiyonları", 107.

⁴⁴³ Müteallakı hazfedilen şibih cümle, konumuna göre sıfat ve sîla cümlesi olarak da gelebilmekte ancak bizce bunlar cümlenin doğrudan irâb alamayan öğeleri olarak kabul edilmektedir.

⁴⁴⁴ Bk. İbn Ya'îş, Şerḥu'l-Mufaşşal, 1:88; İbnü's-Serrâc, el-'Uşûl fi'n-naḥv, 1:62-63; İbn Hişâm, Şerḥu Kâṭri'n-nedâ ve belli's-şadâ, 116; Ġalâyînî, Câmî'u'd-durûsî'l-Arabiyye, 3:204-205; Hâşimî, el-Kavâidü'l-esâsiyyetü'l-luġati'l-Arabiyye, 134; Dayf, Tecdîdü'n-naḥv, 139.

⁴⁴⁵ Nevâsîhtan olan bu harfler (إِنَّ وَأَخَوَاتُهَا), isim cümlesinin başına gelerek mübtedâsını ismi, isim cümlesinin haberini ise haberi yaparlar. İsim cümlesinin mübtedâsı merfû iken, mansûb olur, haberi ise merfû olarak kalır. Bk. Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 153.

⁴⁴⁶ Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 125. Nakıs fiiller (كَانَ وَأَخَوَاتُهَا), merfûsu ile anlamı tamamlanmayıp mutlaka bir mansûb isme ihtiyaç duyan fiillerdir. Bk. Talu, Nahiv İlmî, 100. Bu fiiller isim cümlesinin önüne geldiklerinde isim cümlesinin mübtedâsını ismi, haberini de haberi yaparlar. İsim cümlesinin mübtedâsını merfû olarak bırakırken haberini ise mansûb kılarlar. Nakıs fiiller bu şekilde isimlerini ref, haberlerini ise nasb ederler. Bk. Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 126. Yaklaşma, ümit ve başlama bildiren mukârebe fiillerinin haberleri daima أَنْ'li (masdar-ı müevvel) ve أَنْ'siz muzâri fiil olarak geldiği için bu fiillerin haberleri, şibih cümle olarak bulunmaz. Bk. Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 139-141; Özdoğan, "Arapçada Şibih Cümle Ve Fonksiyonları", 107.

⁴⁴⁷ Bk. Ġalâyînî, Câmî'u'd-durûsî'l-Arabiyye, 3:204-205; Birkivî, 'İzhâru'l-esrâr fi'n-naḥv, 102; Özdoğan, "Arapçada Şibih Cümle Ve Fonksiyonları", 106.

tealluk ettiği şey, mahzûf fiil ya da şibih fiildir. Daha önce ifade edildiği üzere şibih cümlelerin haber olarak gelmesi halinde müteallakı zorunlu olarak hafzedilir ve câr-mecrûru veya zarf-mecrûru, mahzûf müteallakın yerine geçirilip mahallen merfû haber olarak irâb edilir.⁴⁴⁸

فِي الْبَيْتِ زَيْدٌ → *Zeyd evdedir.*

Tahlili: فِي الْبَيْتِ : câr-mecrûr şibih cümle, mahzûf müteallakı كَانَ إِسْتَقَرَّ, mâzi fiili veya مُسْتَقَرٌّ ism-i fâili, öge değeri lafzen mecrûr mahallen merfû haberdir.

أَمَامَ الْبَيْتِ السَّيَّارَةُ → *Araba kapının önündedir.*

Tahlili: أَمَامَ الْبَيْتِ : zarf-mecrûr şibih cümle, mahzûf müteallakı وَجِدْتُ mâzi fiili veya مَوْجُودَةٌ ism-i mefûlû, öge değeri lafzen mansûb mahallen merfû olarak gelen haberdir.

إِنَّ عَلِيًّا فَوْقَ الشَّجَرَةِ → *Ali gerçekten ağacın üzerindedir.*

Tahlili: فَوْقَ الشَّجَرَةِ : zarf-mecrûr şibih cümle, mahzûf müteallakı إِسْتَقَرَّ mâzi fiili ya da إِنَّ مُسْتَقَرٌّ ism-i fâili, öge değeri lafzen mansûb mahallen merfû olarak إِنَّ'nin haberidir.

فِي الْعِشَّةِ كَانَ الْحَارِسُ → *Bekçi kulübedeydi.*

Tahlili: فِي الْعِشَّةِ : câr-mecrûr şibih cümle, mahzûf müteallakı تَجِدُ muzâri fiili ya da وَاجِدٌ ism-i fâili, öge değeri lafzen mecrûr mahallen mansûb olarak كَانَ'nin haberidir.

3.1.2. Hâl

Hâl, cümle içerisinde fâilin, mefûlün ya da her ikisinin⁴⁴⁹ durumunu lafzen veya manen açıklayan ve marife bir isimden sonra gelen öge konumunda olup⁴⁵⁰ müfred, cümle ve müteallakı mahzûf şibih cümle olmak üzere üç şekilde gelmektedir.⁴⁵¹ Durumu açıklanan fâil, mefûl ya da her ikisine *sâhibü'l-hâl* (hâl

⁴⁴⁸ Bk. Dayf, Tecdîdü'n-naḥv, 359; Vecîh, "Bünyetü şibhi'l-cümle fi't-terkîbi'l-'Arabî", 6.

⁴⁴⁹ Bazı durumlarda fâil ve mefûlün kendilerine has ayrı ayrı hâlleri bulunabilir. Bk. Talu, Nahiv İlmi, 204.

⁴⁵⁰ Bk. Birkişî, 'İzhârü'l-esrâr fi'n-naḥv, 105; Talu, Nahiv İlmi, 204.

⁴⁵¹ Bk. Dayf, Tecdîdü'n-naḥv, 183; Ğalâyîni, Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, 3:221; Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 211.

sahibi) denir. Hâl ile sâhibü'l hâl arasında bir rabıt (bağ) bulunması gereklidir. Bu rabıt, şibih cümle olarak gelen hâl ögesinde mahzuf müteallakın tuttuğu müstetir zamir olur.⁴⁵²

فِي السُّوقِ أَعْجَبْتَنِي الْفَوَاكِهُ → Çarşıda olan meyveler hoşuma gitti.

Tahlili: فِي السُّوقِ : câr-mecrûr şibih cümle, mahzuf müteallakı تُوْجِدُ muzâri fiili ya da مَوْجُودَةٌ ism-i mef'ûlü, öge değeri lafzen mecrûr mahallen mansûb hâldir. Bu örnekte hâl ile sâhibü'l-hâl arasındaki rabıt تُوْجِدُ muzâri fiili ve مَوْجُودَةٌ ism-i mef'ûlünün fâili olan “هي” zamiridir.

وَرَاءَ الْبَابِ طَرَدْتُ الْقِطَّ → Kapının arkasında iken kediyi kovdum.

Tahlili: وَرَاءَ الْبَابِ : zarf-mecrûr şibih cümle, mahzuf müteallakı يَكُونُ muzâri fiili ya da كَانَتْ ism-i fâili, öge değeri mahallen mansûb hâldir. Bu örnekte ise hâl ile sâhibü'l-hâl arasındaki rabıt, يَكُونُ ve كَانَتْ mahzuf müteallakının ismi olan müstetir “هُوَ” zamiridir.

3.2. Zarf-ı Müstekar'ın Sıfat ve Sıla Cümlesi Olarak Gelmesi

Daha önce geçtiği üzere Arapça'nın temel cümle ögeleri isim cümlesinde mübtedâ ve haber iken fiil cümlesinde fiil, fâil, beş mef'ûller ve hâl olmak üzere sekiz tanedir.⁴⁵³ Fakat sıfat ve sıla cümlesi, bizim kabulümüze göre cümlenin bir ögesi değildir. Sıfat, tâbi unsurlardan biri olup ismin tamamlayıcıları arasında sayılırken,⁴⁵⁴ sıla cümleleri, ism-i mevsulün açıklayıcısı konumunda olup anlamı ism-i mevsulle ortaya çıkan, kendi başına bir anlam ve irâb taşımayan yapılar arasında kabul edilmektedir.⁴⁵⁵

3.2.1. Sıfat Olması

Sıfat, bir ismin kendisinden sonra gelen bir lafızla nitelik ve özellik kazanması, çeşitli yönleriyle ismin tahsis edilmesidir.⁴⁵⁶ Sıfat, *na t* kavramı ile de

⁴⁵² Talu, Nahiv İlmi, 207. Çörtü ise zarf-ı müstekar olarak gelen hâlin, hâl sahibine doğrudan bağlandığını ifade etmektedir. Bk. Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 214.

⁴⁵³ Bk. Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 74-79.

⁴⁵⁴ Bk. Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 143.

⁴⁵⁵ Bk. Sevinç, Arap Dilinde Cümle Yapısı ve Biçimi, 134, 228.

⁴⁵⁶ Bk. Dayf, Tecdîdü'n-naḥv, 125; Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 347; Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 144.

ifade edilip⁴⁵⁷ üç şekilde gelebilmektedir; müfred, cümle ve müteallakı mahzûf şibih cümle.⁴⁵⁸ Sıfatlarda da asıl olan, haber ve hâl öğelerinde olduğu gibi müfred olmasıdır.⁴⁵⁹ Cümle ve müteallakı mahzûf şibih cümle olarak gelen sıfat, nekra bir isimden sonra bulunmalıdır. Aksi halde ma'rife bir isimden sonra gelen şibih cümleler daha önce açıklandığı gibi hâl öğesi olarak gelmektedir.⁴⁶⁰ Şibih cümleler Türkçe'ye tercüme edilirken mevsûfuna “ki”, “-dığı”, “-diği”, “bulunan”, “olan” gibi kelime ve ekler ile bağlanabilir.⁴⁶¹

عَلَى الطَّوَالَةِ شَمَمْتُ وَرُدَّةً ع → *Masanın üzerinde bulunan bir güllü kokladım.*

Tahlili: عَلَى الطَّوَالَةِ : câr-mecrûr şibih cümle, mahzûf müteallakı يَسْتَقِرُّ muzâri fiili ya da مُسْتَقِرًّا ism-i fâili, irâbı lafzen mecrûr mahallen mansûb sıfattır.

فَوْقَ السَّحَابَةِ هَذِهِ طَائِرَةٌ → *Bu, bulutların üstünde olan bir uçaktır.*

Tahlili: فَوْقَ السَّحَابَةِ : câr-mecrûr şibih cümle, mahzûf müteallakı وَجِدْتُ mâzi fiili ya da مُوجِدٌ ism-i mefûlû, irâbı lafzen mansûb mahallen merfû sıfattır.

3.2.2. Sıla Cümlesi Olması

İsm-i mevsûl, iki cümleyi birbirine bağlayan ve anlamı kendisinden sonra gelen cümle ile bütünlük kazanan isimdir.⁴⁶² İsm-i mevsulden sonra gelip anlamı kendinden önceki ism-i mevsul ile ortaya çıkan cümleler ise sıla cümlesi olarak adlandırılır.⁴⁶³ Sıla cümlesi; fiil cümlesi, isim cümlesi ve şibih cümle olarak bulunabilir.⁴⁶⁴ Sıla cümlesinde ism-i mevsûle dönen bir âid zamiri (الضَّمِيرُ الْعَائِدُ) bulunur.⁴⁶⁵ İsm-i mevsûller, hâs ism-i mevsul⁴⁶⁶ ve müşterek ism-i mevsul⁴⁶⁷ olmak üzere ikiye ayrılır.⁴⁶⁸

⁴⁵⁷ Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:221.

⁴⁵⁸ Bk. Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:226.

⁴⁵⁹ Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:222; Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 145.

⁴⁶⁰ Bk. Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 334.

⁴⁶¹ Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 353.

⁴⁶² Dayf, Tecdîdü'n-naḥv, 117; Talu, Nahiv İlmi, 37; Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 42.

⁴⁶³ Bk. Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 215.

⁴⁶⁴ Birkiivî, 'İzhâru'l-esrâr fi'n-naḥv, 116; Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 42; Talu, Nahiv İlmi, 38.

⁴⁶⁵ Birkiivî, 'İzhâru'l-esrâr fi'n-naḥv, 116; Talu, Nahiv İlmi, 37.

فِي الصَّفِّ بَصَّرْتُ الطَّالِبَ الَّذِي → Sınıftaki öğrenciye yardım ettim.

Tahlili: فِي الصَّفِّ : câr-mecrûr şibih cümle, mahzûf müteallakı مَاضِي fiili veya مَوْجُودُ ism-i mef'ûlü, sıla cümlesi i'râbtan mahalli yoktur.⁴⁶⁹

Verilen örnekte olduğu gibi şibih cümlelerin mahzûf müteallakı fiil takdir edilirse sıla, fiil cümlesi; mahzûf mübtedânın haberi olarak şibih fiil takdir edilirse isim cümlesi olarak gelir. Aşağıdaki örneklerde de durum böyledir.

رَأَيْتُ الْقَلَمَ الَّذِي عَلَى الْمُنْضَدَةِ → Masanın üzerindeki kalemi gördüm.

Tahlili: عَلَى الْمُنْضَدَةِ : câr-mecrûr şibih cümle, mahzûf müteallakı كَانَ مَاضِي fiili veya كَائِنٌ ism-i fâili, sıla cümlesi i'râbtan mahalli yoktur.

تَحْتَ الصُّنْدُوقِ خَرَجَتِ الْفَارَةُ الَّتِي → Sandığın altındaki fare çıktı.

Tahlili: تَحْتَ الصُّنْدُوقِ : zarf-mecrûr şibih cümle, mahzûf müteallakı اسْتَقَرَّتْ مَاضِي fiili veya مُسْتَقَرَّةٌ ism-i fâili, sıla cümlesi i'râbtan mahalli yoktur.

3.3. Zarf-ı Lağv'ın Öge Oluşu

3.3.1. Nâibü'l Fâil

Meçhul fiilden sonra mef'ûl bih ögesi gelmemiş ya da mef'ûlünü harf-i cerle alan fiil meçhul kılınmışsa câr-mecrûr ve zarf-mecrûrdan oluşan yapılar, nâibü'l fâil olur.⁴⁷⁰

عَلَى الطُّالِبِ سَلَّمَ → Öğrencilere selam verildi.

Yukarıda verilen cümlede câr-mecrûrdan oluşan عَلَى الطُّالِبِ terkibi, سَلَّمَ meçhul fiilinin lafzen mecrûr, mahallen merfû nâibü'l fâilidir.

⁴⁶⁶ Hâss ism-i mevsûl, müzekker, müennes, tekil, ikil ve çoğul kalıpları bulunan şu mevsûllerdir: الَّذِي : Müzekker / Tekil, اللَّذَانِ، اللَّذَيْنِ : Müzekker / İkil, الَّذِينَ : Müzekker / Çoğul, الَّتِي : Müennes / Tekil, اللَّائِيْنَ : Müennes / İkil, اللَّائِيْنَ، اللَّائِيْنَ : Müennes / Çoğul. Bk. Dayf, Tecdîdü'n-naħv, 117. Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 42.

⁴⁶⁷ Müşterek ism-i mevsûl, müzekker, müennes, tekil, ikil ve çoğul ayrı ayrı kalıpları bulunmayan yani tek bir formda gelen şu mevsûllerdir: مَنْ، مَا، أَيُّ. Bk. Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 42.

⁴⁶⁸ Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 42-43.

⁴⁶⁹ Sıla, sadece cümle olarak gelebilir. Bu nedenle şibih cümle sıla cümlesi olarak geldiğinde mahzûf müteallakı müfred olarak takdir edilemez. Bk. Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 46-47.

⁴⁷⁰ İbn Hişâm, Şerhu Kaṭri'n-nedâ ve belli's-şadâ, 176; Galâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:204; Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 99; Talu, Nahiv İlmi, 56; Özdoğan, "Arapçada Şibih Cümle ve Fonksiyonları", 110.

أَمَامَ الْمَسْجِدِ يُصَلِّي → Mescidin önünde namaz kılınıyor.

Bu örnekte ise zarf-mecrûrdan oluşan şibih cümle terkibi, يُصَلِّي meçhul fiilinin lafzen mansûb, mahallen merfû nâibü'l fâilidir.

3.3.2. Mef'ûl Bih Gayr-i Sarîh

Mef'ûl bih, fiilin bildirdiği olumlu veya olumsuz eylemin ya da fâilin yaptığı işin, üzerinde gerçekleştiği isimdir.⁴⁷¹ Diğer bir ifade ile fiilin bildirdiği işten etkilenen isimdir.⁴⁷² Fiiller, nesnelere harf-i cerle ya da doğrudan alabilme özelliklerine göre lâzım ve müteaddî olmak üzere ikiye ayrılır. Doğrudan mef'ûl bih alamayan lâzım fiiller, harf-i cerler yardımı ile müteaddî yapılp, mef'ûl bih gayr-i sarîh olarak adlandırılır.⁴⁷³ Lâzım fiilin aldığı câr-mecrûrdan oluşan bu şibih cümle terkibi, cümlede mef'ûl bih gayr-i sarîh ögesi olur.⁴⁷⁴

عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ → Allah'a tevekkül ettim.

Tahlili: عَلَى اللَّهِ : câr-mecrûr şibih cümle, müteallak تَوَكَّلْتُ mâzi fiili, öge değeri lafzen mecrûr, mahallen mansûb mef'ûl bih gayr-i sarîhtir.

إِلَى الْمَدْرَسَةِ دَخَلْتُ → Okula girdim.

Tahlili: إِلَى الْمَدْرَسَةِ : câr-mecrûr şibih cümle, müteallak دَخَلْتُ mâzi fiili, öge değeri lafzen mansûb mef'ûl bih gayr-i sarîhtir.

3.3.3. Mef'ûl Fih

Eylemin gerçekleştiği yeri ve zamanı bildiren câr-mecrûr ve zarf-mecrûr da mef'ûl fihdir.⁴⁷⁵ Mef'ûl fih ögesi, eylemi yer ve zaman yönüyle tahsis eden ögedir. Mef'ûl fih ögesi, eylemin zamanını ve mekânını göstermesi bakımından zarfu'z-zaman ve zarfu'l-mekân olarak ikiye ayrılır.⁴⁷⁶

⁴⁷¹ Bk. Galâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:5; Talu, Nahiv İlmî, 178.

⁴⁷² Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 187.

⁴⁷³ Çörtü, Arapça Dilbilgisi Sarf, 103.

⁴⁷⁴ Bk. Galâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:205; Talu, Nahiv İlmî, 55; Özdoğan, "Arapçada Şibih Cümle ve Fonksiyonları", 109.

⁴⁷⁵ İbnü'l-Enbârî, Esrâru'l-Arabiyye, 105.

⁴⁷⁶ Abdülğani ed-Dağar, "Zarfu'z-zamân", Mu'cemü'l-kavâidi'l-Arabiyye fî'n-naḥv ve't-taṣrîf (Dimeşk: Dâru'l-kalem, 1406/1986), 285; Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 200.

فِي الشَّارِعِ رَأَيْتُكَ → *Seni caddede gördüm.*

Tahlili: فِي الشَّارِعِ : câr-mecrûr şibih cümle, müteallakı رَأَى mâzi fiili, öge değeri lafzen mecrûr, mahallen mansûb mef'ûl fih / zarfu'l-mekândır.

شِمَالِ الْعِرَاقِ تَقَعُ تُرْكِيَا → *Türkiye Irak'ın kuzeyinde bulunur.*

Tahlili: شِمَالِ الْعِرَاقِ : zarf-mecrûr şibih cümle, müteallakı تَقَعُ muzâri fiili, öge değeri lafzen mansûb mef'ûl fih / zarfu'l-mekândır.⁴⁷⁷

الْمَاضِي فِي الْأُسْبُوعِ أَعْطَيْتُكَ الْقَلَمَ → *Kalemi geçen hafta sana verdim.*

Tahlili: فِي الْأُسْبُوعِ : câr-mecrûr şibih cümle, müteallakı أَعْطَى mâzi fiili, öge değeri lafzen mecrûr mahallen mansûb mef'ûl fih / zarfu'z-zamandır.

3.3.4. Mef'ûl Leh

Fiilin ifade ettiği eylemi sebep yönüyle belirli kılan, oluş nedenini açıklayan öge *mef'ûl leh / lieclih'* tir.⁴⁷⁸ Mef'ûl lehi, fiilin tamamlayıcı unsurlarından biri olan ve eylemin gerçekleşmesine sebep olan mansûb mastar olarak tanımlamak da mümkündür.⁴⁷⁹

لَهُمْ حَتْرًا نَطِيعُ آبَاءَنَا → *Babalarımıza hürmet etmek için itaat ederiz.*

بِاللَّهِ يَمَانًا صَلَّى ا → *Allah'a iman ettiğim için namaz kılıyorum.*

Mef'ûl leh, mef'ûl bih ögesinde olduğu gibi *sarîh* ve *gayr-i sarîh* olmak üzere iki şekilde ele alınmaktadır. *Mef'ûl leh sarîh*; yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere harf-i cersiz olarak doğrudan gelen öge iken *mef'ûl leh gayr-i sarîh* ise harf-i cerle gelen ögedir.⁴⁸⁰ Mef'ûl leh'in harf-i cersiz gelebilmesi için şu altı şartı taşıması gerekli olup, bu şartlardan herhangi birinin eksik olması halinde لَمْ, مِنْ ve فِي gibi sebep bildiren bir harf-i cerle mecrûr kılınması gerekir.⁴⁸¹ Böylece cümle ögesi olarak mef'ûl leh, aşağıda zikredilen şartlar yerine getirildiğinde mansûb, şartlardan

⁴⁷⁷ Meful fih, yukarıda gelen örnekte olduğu gibi müphem mekan zarfı olursa -altı yön ismi gibi- başında bulunması gereken harf-i cer فِي شِمَالِ الْعِرَاقِ takdirinde kıyasen hazfedilir. Bk. Talu, Nahiv İlmi, 198.

⁴⁷⁸ Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 196; Talu, Nahiv İlmi, 201.

⁴⁷⁹ Sîbeveyhi, el-Kitâb, 1:367; Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 319-320.

⁴⁸⁰ Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, 3:46.

⁴⁸¹ Ğalâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye, 3:45.

herhangi biri ihlal edildiğinde ise nasb mahallinde mecrûr olduğu görülmektedir.⁴⁸²

Bu altı şart ise şunlardır;

1. Mastar olmalı,
2. Nekra olmalı,
3. Muzâf olmamalı,
4. Fiil ile mastar aynı kökten olmamalı,
5. Fiilin fâili ile mef'ûl leh'in fâili aynı olmalı,
6. Fiilin oluş zamanı ile mef'ûl leh'in oluş zamanı aynı olmamalıdır.⁴⁸³

○ اللهُ لِإِطَاعَةِ نَصُومُ → Allah'a itaat için oruç tutarız.

Tahlili: لِإِطَاعَةِ : câr-mecrûr şibih cümle, müteallakı نَصُومُ muzâri fiili, öge değeri lafzen mecrûr mahallen mansûb mef'ûl lehtir.

أُسْتَاذِي لِإِحْتِرَامِ قُمْتُ → Hocama saygı göstermek için kalktım.

Tahlili: لِإِحْتِرَامِ : câr-mecrûr şibih cümle, müteallakı قَامَ mâzi fiili, öge değeri lafzen mecrûr, mahallen mansûb mef'ûl lehtir.

فِي بَطْنِهِ مِنَ الْوَجَعِ بَكَى الطُّفْلُ → Çocuk karnı ağrıdığı için ağladı.

Tahlili: مِنَ الْوَجَعِ : câr-mecrûr şibih cümle, müteallakı بَكَى mâzi fiili, öge değeri lafzen mecrûr mahallen mansûb mef'ûl lehtir.

حَتَّى أَنْجَحَ سَأَجْهُدُ → Başarmak için gayret edeceğim.⁴⁸⁴

Tahlili: حَتَّى أَنْجَحَ : câr-mecrûr şibih cümle, müteallakı سَأَجْهُدُ muzâri fiili, öge değeri mahallen mansûb mef'ûl lehtir.

إِنِّ أَنْ أَدْهَبَ خَرَجْتُ مِنَ الْبَيْتِ لَ → Gitmek için evden çıktım.

Tahlili: لِأَنْ أَدْهَبَ : câr-mecrûr şibih cümle, müteallakı خَرَجَ mâzi fiili, öge değeri mahallen mansûb mef'ûl lehtir.

⁴⁸² Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 322.

⁴⁸³ Galâyînî, Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye, 3:44-45; Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 196-197.

⁴⁸⁴ Örnekte geçen حَتَّى أَنْجَحَ حَتَّى سَأَجْهُدُ cümlesinin tercümesini “Başarana kadar çalışacağım.” şeklinde yapmakta mümkündür fakat Türkçe’de de sebep bildirmesi bakımından yukarıda geldiği şekliyle tercüme edilmesi bizce daha uygundur.

4. ŞİBİH CÜMLENİN TÜRKÇEYE TERCÜME EDİLMESİ

Şibih cümlenin Arapça'daki öge değerini yukarıdaki başlıklar altında ele alındı ve verilen örnekler üzerinde tahliller yapıldı. Bu tezde ortaya koyulduğu üzere şibih cümle terkipleri, Arapça'da haber, hâl, mef'ûl bih gayr-i sarîh, mef'ûl fih ve mef'ûl leh ögeleri olarak gelebilmektedir. Daha önce "Türkçe ve Arapça'daki Cümle Ögelerinin Karşılaştırılması" başlığı altında iki dildeki cümle ögeleri arasında kıyaslama yapılmıştı. Fakat yukarıdaki ögeler şibih cümle olarak geldiğinde Türkçe'ye tercüme edilirlerken öge değerleri bakımından farklılaşmalar görülebilmektedir. Bu başlık altında bu farklılıkları ve şibih cümlenin Türkçe'deki öge değerleri incelenecektir.

4.1. Haber Olarak Geldiğinde

Arapça'da haber, isim cümlesinin temel ögelerinden ikincisidir ve mübtedânın durumunu, oluşunu bildiren ögedir.⁴⁸⁵ Yani mübtedânın durumunu, oluşunu üstlenen öge haberdur. Türkçe'de yüklem, cümledeki iş, oluş, yargı ve durumu, üzerinde taşıyan ögedir.⁴⁸⁶ Görüldüğü üzere yüklem ve haber ögeleri her iki dilde de cümledeki iş, oluş ve durumu üstlenen öge konumundadır. Bu nedenle haber olarak gelen şibih cümle terkiplerinin Türkçe'deki öge değeri, yüklemdir.

فِي الدَّارِ زَيْدٌ → Zeyd evdedir.

فِي الدَّارِ : câr-mecrûrdan oluşan şibih cümle haberdur. زَيْدٌ ise فِي الدَّارِ şibih cümle haberinin mübtedâsıdır. "Zeyd evdedir." cümlesinin Türkçe'de öge tahlili Zeyd : özne, evdedir : yüklem şeklindedir. Görüldüğü üzere Arapça'da haber ögesi Türkçe'deki yükleme karşılık gelmektedir.

4.2. Hâl Olarak Geldiğinde

Arapça'da cümle içerisinde fâilin, mef'ûlün ya da her ikisinin durumunu lafzen ya da manen açıklayan öge hâl⁴⁸⁷ iken Türkçe'de fiilin yani hareketin nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğini ifade eden öge zarftır.⁴⁸⁸ Hâl ve zarf, iki dilde de aynı

⁴⁸⁵ Bk. Talu, Nahiv İlmi, 162.

⁴⁸⁶ Bk. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 14.

⁴⁸⁷ Bk. Bırkıvî, 'İzhâru'l-esrâr fi'n-naḥv, 105; Talu, Nahiv İlmi, 204.

⁴⁸⁸ Bk. Ergin, Türk Dil Bilgisi, 400.

durumu ifade etmekte olup, şibih cümle olarak gelen hâl, Türkçe’de zarf ögesini karşılamaktadır.

وَسَطَ الْبُسْتَانَ رَاقِي الْوَرْدُ —→ *Güller, bahçenin ortasındaiken hoşuma gitti.*

وَسَطَ الْبُسْتَانَ : zarf-mecrûrdan oluşmuş mahallen mansûb hâl ögesidir. Bu cümlelerin Türkçe’ye tercümesi yukarıda geldiği şekliyle yapıldığında, zarf-mecrûrdan oluşan hâl ögesi, Türkçe cümle öğelerinden zarfa karşılık gelmekte ve güllerin görülme zamanını ifade etmektedir. Bu örneğin tercümesini Çörtü “ رَاقِي ” *Bahçenin ortasındaki güller hoşuma gitti.*” şeklinde yapmıştır.⁴⁸⁹ Bu haliyle zarf-mecrûrdan oluşan hâl ögesi, Türkçe’de kelime grubu olarak gelen özne öbeği içerisinde yer almakta ve yapılan tercüme, öge değeri bakımından ana cümleye uyum göstermemekle birlikte Türkçe’ye tercümesi bakımından bu şekliyle de uygundur. Fakat bu şekilde tercüme edilen bir cümle, Arapça’da şu iki şekilde karşılık bulabilir ki bu durumda hâl olarak bulunması gereken şibih cümle ya sıla cümlesi olarak ya da sıfat olarak gelir;

وَسَطَ الْبُسْتَانَ رَاقِي الْوَرْدِ الَّذِي —→ *Bahçenin ortasındaki güller hoşuma gitti.*

وَسَطَ الْبُسْتَانَ رَاقِي وَرْدٌ —→ *Bahçenin ortasında bulunan güller hoşuma gitti.*

Farklı bir örnek üzerinden konuya açıklık getirmeye çalışalım;

تَحْتَ الْمَائِدَةِ ضَرَبْتُ الْقِطَّ —→ *Masanın altındaiken kediye vurdum.*

Bu örnekte تَحْتَ الْمَائِدَةِ : zarf-mecrûrdan oluşmuş şibih cümle terkihi, mahallen mansûb hâl ögesidir. Çörtü bu örneği “ ضَرَبْتُ الْقِطَّ تَحْتَ الْمَائِدَةِ : *Masanın altındaki kediye vurdum.*” şeklinde tercüme etmekte⁴⁹⁰ ve ana cümlede hâl olarak gelen şibih cümle terkihini Türkçe’ye kelime grubu olarak gelen nesne öbeği olarak çevirmektedir. Özdoğan ise hâl olarak gelen şibih cümleye “ تَأَلَّمَ الطَّائِرُ فِي الْقَفْصِ : *Kuş, kafeste acı çekti.*” örneğini vermekte⁴⁹¹ fakat hâl olarak gelen şibih cümle terkihini Türkçe’ye yer tamlayıcısı olarak tercüme etmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Arapça’daki hâl ögesini Türkçe’de zarf karşılamakta olup bizce bu cümlelerin

⁴⁸⁹ Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 214.

⁴⁹⁰ Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 215.

⁴⁹¹ Özdoğan, “Arapçada Şibih Cümle ve Fonksiyonları”, 108.

tercümesi zarf ögesine karşılık gelecek biçimde, “تَأَلَّمَ الطَّائِرُ فِي الْقَفَصِ.” : *Kuş kafesteyken acı çekti.*” şeklinde yapılmalıdır.

Tercümelerde meydana gelen bu farklılık, hâl ve mef’ûl fih öğelerinin birbirine olan yakın benzerliğinden kaynaklanmaktadır. Hâl ve mef’ûl fih arasındaki benzerlik ve farklılıkları ele almayı konumuzun sınırları gereği uygun görmüyoruz. Tercümelerdeki bu gibi farklılıklar, mef’ûl fih’in, cümlenin ana unsuru olan fiil ya da yüklem içinde gerçekleştiği zaman veya mekana işaret ederken hâlin ise fiilin gerçekleştiği anda fâil ya da mef’ûlün durumunu niteliyor olmasından kaynaklanmaktadır.⁴⁹²

4.3. Nâibü’l Fâil Olarak Geldiğinde

Nâibü’l fâil, fâili düşürülüp meçhul siyaya dönüştürülen fiilden sonra düşen fâil yerine getirilip, meçhul fiilin, üzerinde gerçekleştiği ve kendisine isnat edildiği isimdir.⁴⁹³ Fiili meçhul kılınan bir cümlede mef’ûl, merfû kılınarak nâibü’l fâil olur. Eğer fiil iki ya da üç mef’ûl alan fiillerden ise birinci mef’ûl merfû olarak nâibü’l fâil olup diğer mef’ûller olduğu hal üzere mansûb olarak kalırlar.⁴⁹⁴ Türkçe’de ise bu durumu karşılayan fiillere edilgen fiil ismi verilmekte olup, fiili gerçekleştiren özne belli değildir. Böyle bir durumda Arapça’da olduğu gibi fiilden etkilenen ve öznenin yerine geçen isme *sözde özne* adı verilir.⁴⁹⁵ Türkçe’de özne yerine ikame edilen sözde özne ile Arapça’da fâile niyabet eden nâibü’l fâil, her iki dilde de aynı durumu karşılayan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

عَلَى الطَّالِبَاتِ سَلَّمَ → *Kız öğrencilere selam verildi.*

عَلَى الطَّالِبَاتِ : câr-mecrûdan oluşan şibih cümle, mahallen merfû nâibü’l fâildir. “*Kız öğrencilere selam verildi.*” cümlesinin Türkçe’deki öge tahlili ise; *verildi* : yüklem, *selam* : sözde özne, *kız öğrencilere* : nesnedir. Örnekten anlaşılacağı üzere nesne, sözde özne yerine geçmiştir. Her iki örnekte de fiilden etkilenen isim, fâil / özne makamına geçirilmiş nâibü’l fâil / sözde öznedir. Türkçe’de her cümlede

⁴⁹² Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 350.

⁴⁹³ Şimşek, Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle, 243.

⁴⁹⁴ Bk. Çörtü, Arapça Dilbilgisi Nahiv, 98.

⁴⁹⁵ Bk. Korkmaz v.dğr., Türk Dili ve Kompozisyon, 229. Geçişsiz-edilgen fiiller ile kurulan cümlelerde özne bulunmayıp, fiilden etkilenen isim, sözde özne kabul edilir ve edilgen fiiller sadece üçüncü şahsı kullanılır. Bk. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 20.

özne ya da sözde özne bulunması zorunluluğu olmadığı ifade edilir.⁴⁹⁶ Bu bakımdan “جُلِسَ فِي الْحَدِيقَةِ : Bahçede oturuldu.” örneğinde olduğu gibi فِي الْحَدِيقَةِ : câr-mecrûrdan oluşan mahallen mansûb nâibü'l fâil iken Türkçe'deki öge tahlili, *oturuldu* : yüklem, *bahçede* : yer tamlayıcısıdır. Görüldüğü gibi sözde özne bu cümlede bulunmamaktadır.

4.4. Mef'ûl Bih Gayr-i Sarîh Olarak Geldiğinde

Mef'ûl bih, daha önce ifade edildiği gibi olumlu ya da olumsuz fiilin, üzerinde gerçekleştiği ve fiilin bildirdiği işten etkilenen isimdir. Fiiller, mef'ûllerini doğrudan ve harf-i cerle alabilirler. Fiiller, mef'ûllerini doğrudan alıyorsa *mef'ûl bih sarîh*, doğrudan almayıp harf-i cerle alıyorsa *mef'ûl bih gayr-i sarîh* olarak adlandırılır. Türkçe'de ise fiilin üzerinde gerçekleştiği isim ya da fiilin bildirdiği işten etkilenen öge, nesnedir. Bu itibarla mef'ûl bih ve nesne, iki dilde de aynı durumu karşılayan, görevleri ortak, adları farklı öğelerdir. Bu konu daha önce “Arapça ve Türkçe'deki Cümle Öğelerinin Karşılaştırılması” başlığı altında ele almıştı.

4.5. Mef'ûl Fih Olarak Geldiğinde

Mef'ûl fih'in, fiilin zamanını ve mekânını ifade etmesi bakımından zarfu'z-zaman ve zarfu'l-mekân olarak ikiye ayrıldığını, bu iki zarfın Türkçe'de iki farklı öğeye karşılık geldiğini söylemiştik. Zarfuz zaman Türkçe'de zarf, zarfu'l mekân ise yer tamlayıcısı öğelerine karşılık gelmektedir.

يَسِيَّوَسَ . أَعِشُ فِ → *Sivas'ta yaşıyorum.*

فِي سِيَّوَسَ : câr-mecrûrdan oluşan mekân zarfıdır. Türkçe'de ise zarfu'l mekân, verilen örnekte olduğu gibi *Sivas'ta* : yer tamlayıcısı öğesine karşılık gelmektedir.

نُذُّ سَاعَتَيْنِ أَنْتَظِرُ مِ → *İki saatten beri bekliyorum.*

⁴⁹⁶ Bk. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 20-21.

مُنْدُ سَاعَتَيْنِ : câr-mecrûrdan oluşan zaman zarfıdır. Türkçe'de bu ögenin karşılığı zarftır. Türkçe'de zarf görevi yapan kelime ya da kelime grupları, yüklemi zaman bakımından niteleyen ögedir.⁴⁹⁷

4.6. Mef'ûl Leh Olarak Geldiğinde

Fiilin ifade ettiği iş ve oluşun yapılış sebebini ifade eden öge, *mef'ûl leh*'tir. Türkçe'de ise mef'ûl leh ögesini, zarf karşılamaktadır. Türkçe'de zarfın, yüklemi sebep yönünden nitelediğini ve Türkçe'deki zarf ögesinin Arapça'da ki mef'ûl fih, mef'ûl leh, mef'ûl mutlak, mef'ûl maah ve hâl ögelerine karşılık geldiğini ifade etmiştik. Bu hususta gerekli açıklamalar daha önce geçtiği için konuyu tekrar incelemeyi uygun görmüyoruz.

---

⁴⁹⁷ Zarflar, yüklemi ayrıca tarz, sebep, miktar, yön, vasıta ve şart bildirerek de tamamlayan ögedir. Bk. Karahan, Türkçede Söz Dizimi, 32.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞİBİH CÜMLENİN BAKARA SURESİ ÖRNEKLİĞİNDE İNCELENMESİ

1. ŞİBİH CÜMLENİN BAKARA SURESİ'NDE İNCELENMESİ

Buraya kadar teorik olarak incelediğimiz şibih cümle olgusu, Bakara Suresi'nden seçilen ve konunun anlaşılması bakımından en uygun olacağı düşünülen ayet-i kerîmeler üzerinde incelenecektir. Bu incelemeler esnasında nahiv ilminde ve irâbü'l Kur'an alanında yazılmış konuyla ilgili klasik ve modern kaynakların taranması şeklinde bir metot izlenecektir.

Klasik kaynaklar, Kur'an'ın söz dizimi bakımından irâb edilmesi noktasında yüzeysel kalmış yine bu kaynaklarda daha çok Kur'an'daki garip lafızların açıklanması ve tefsir edilmelerine yönelik bir metot takip edilmiştir. Bunlara ek olarak klasik kaynaklarda sistemli bir irâb metodu yerine kısmî ve parçalı bir usul takip edilmiştir. XIX. Yüzyılın sonlarından itibaren gerek İslam dünyasında gerekse Batı'da bu alanda yeni ve Kur'an'ın irâbıyla ilgili eserlerin yanında konuyu teorik olarak ele alan sistemli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Tezin bu bölümünde çoğunlukla, ayetleri detaylı ve sistematik bir şekilde inceleyen modern kaynaklardan istifade edilerek, ilgili kısımlarda bu kaynaklara işaret edilmiştir.

Bu kısımda zarf-mecrûr ve câr-mecrûrdan oluşan şibih cümle örneklerinin bulunduğu ayet-i kerîmeler ayrı ayrı başlıklar altında nahiv açısından ele alındıktan sonra bu örnekler, kendi içlerinde müteallaklarının mahzuf veya mezkur olmaları bakımından zarf-ı müstekar ve zarf-ı lağv olarak sınıflandırılıp taşıdıkları öge değerleri baz alınarak kelime kelime, gerekli yerlerde ise kelime grubu şeklinde tahlil ve irâb edilecektir.

Müteallakları mahzuf şibih cümle terkiplerinde, mahzuf müteallakların takdirleri yapılırken öncelikli olarak taraması yapılan kaynak eserlerin işaret ettiği takdirlere yer verilmiştir. Bu eserlerde yer verilmeyen müteallakların takdirleri ise

ayet-i kerîmelerin siyak ve sibakına en uygun düşecek fiil ve isimlerden tercih edilmiştir.

1.1. Zarf-Mecrûrdan Oluşan Şibih Cümle

Bu tezin ikinci bölümünde zarflar ve zarf-mecrûr terkihiyle kurulan şibih cümle kalıplarının izahı yapılmıştı. Daha önce de ifade edildiği gibi zarflar, bir mekân ya da zamana delalet eden isimler olmaları bakımından mef'ûl fih ögesine karşılık gelmekte hatta bu iki terim birbiri yerine kullanılabilir. Şibih cümleler ister zarf-mecrûr ister câr-mecrûrdan oluşsun müteallaklarının mahzûf ya da mezkur olma durumlarına göre zarf-ı müstekar ve zarf-ı lağv olarak iki alt başlığa ayrılmaktadır. Zarf-ı müstekar, cümledeki konumuna göre haber ve hâl öğeleriyle birlikte, sıfat ve sıla cümlesi olarak karşımıza çıkarken zarf-ı lağv ise nâibü'l fâil, mef'ûl bih gayr-i sarîh, mef'ûl fih ve mef'ûl leh öğelerini karşılayabilmektedir.

Bu başlık altında Bakara Suresi örneğinde zarf-mecrûrdan oluşan şibih cümlelerin öge değerleri ele alınacaktır.

1.1.1. Zarf-ı Müstekar

Bakara suresi üzerinde yaptığımız incelemeler ve taramalar neticesinde zarf-mecrûrdan oluşan zarf-ı müstekarın bu surede haber ve hâl olarak gelmesinin yanı sıra sıfat ve sıla cümlesi olarak geldiği örneklerin de var olduğu görülmüştür.

Bu başlık altında Bakara Suresi'nde yer alan ve zarf-mecrûrdan oluşan zarf-ı müstekara dair örneklerin tahlil ve irâbları yapılacaktır.

1.1.1.1. Haber Olması

يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَوْقَهُمُ الَّذِينَ اتَّقَوْا

Allah'tan korkanlar, kıyamet gününde onlardan üstün olacaklardır. (Bakara 2/212)

Tahlili : فَوْقَهُمْ : zarf-mecrûr şibih cümle, mahzûf müteallakاً اسْتَفْرَ مâzi fiili ya da مُسْتَفْرٌ ism-i fâili olan فَوْقَ : mekân zarfı olarak fetha ile mansûb ve muzâf, هُمْ : muzâf ileyh olarak mahallen mecrûrdur. Zarf-mecrûr, cümlede haber olarak mahallen merfûdur.

İrâbı :

وَ	: حَرْفُ عَطْفٍ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ. ⁴⁹⁸
الَّذِينَ	: اسْمٌ مَوْصُولٌ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ، مُبْتَدَأٌ. ⁴⁹⁹
اتَّقُوا	: فِعْلٌ مَاضٍ مَبْنِيٌّ عَلَى فَتْحٍ مُعَدَّرٍ عَلَى الْأَلْفِ. وَجُمْلَةُ الصَّلَةِ لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْإِعْرَابِ.
فَرَقَ	: ظَرَفٌ مَكَانٍ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ وَمُضَافٌ.
هُمْ	: ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ جَرٍّ وَمُضَافٌ إِلَيْهِ.
فَوْقَكُمْ	: الظَّرْفُ وَالْمَجْرُورُ شِبْهُ الْجُمْلَةِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ، خَبَرُ الَّذِينَ. مُتَعَلِّقَانِ بِخَبَرٍ مَحْدُوفٍ لِ (الَّذِينَ). ⁵⁰⁰ تَقْدِيرُهُ: اسْتَقَرَّ أَوْ مُسْتَقَرٌّ.
يَوْمَ	: ظَرَفٌ زَمَانٍ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ وَمُضَافٌ.
الْقِيَمَةِ	: مُضَافٌ إِلَيْهِ مَجْرُورٌ بِالْكَسْرِ.
يَوْمَ الْقِيَمَةِ	: الظَّرْفُ وَالْمَجْرُورُ شِبْهُ الْجُمْلَةِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ، خَبَرُ الَّذِينَ. مُتَعَلِّقَانِ بِخَبَرٍ مَحْدُوفٍ لِ (الَّذِينَ). ⁵⁰¹ تَقْدِيرُهُ: اسْتَقَرَّ أَوْ مُسْتَقَرٌّ.

مَعَ الصَّابِرِينَ إِنَّ اللَّهَ

Süpheşiz Allah sabredenlerle beraberdir. (Bakara 2/153)

Tahlili : مَعَ الصَّابِرِينَ : zarf-mecrûr şibih cümle, mahzûf müteallakı muzâri fiili ya da كَائِنٌ ism-i fâili olan مَعَ : mekân zarfı olarak fetha ile mansûb ve muzâf, الصَّابِرِينَ : muzâf ileyh olarak “ya” ile mecrûrdur. Zarf-mecrûr cümlede إِنَّ'nin haberi olarak mahallen merfûdur.

⁴⁹⁸ Bk. Antâkî, el-Minhâc fî'l-kavâ'idi ve'l-'irâb, 318.

⁴⁹⁹ Muhammed Hasan 'Osman, İrâbü'l-Çur'âni'l-kerîmi ve beyânü me'ânihî (Kâhire: Dâru'r-risâle, 1423/2002), 504.

⁵⁰⁰ Bk. Muhyiddîn ed-Dervîş, İrâbü'l-Çur'âni'l-kerîmi ve beyânühû (Suriye: Dâru'l-irşâd, ts.), 1:312; Muhammed 'Ali Tâha ed-Dürre, Tefsîru'l-Çur'âni'l-kerîmi ve irâbuhû ve beyânühû (Beirut: Dâru'bn-i Kesîr, 1430/2009), 1:492.

⁵⁰¹ Bk. Dürre, Tefsîru'l-Çur'âni'l-kerîmi ve irâbuhû ve beyânühû, 1:492.

İrâbı :

- إِنَّ : حَرْفٌ مُشَبَّهٌ بِالْفِعْلِ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ.⁵⁰²
- اللَّهِ : لَفْظُ الْجَلَالَةِ، إِسْمٌ إِنَّ مَنْصُوبٌ بِالْفَتْحَةِ.
- مَعَ : ظَرَفٌ مَكَانٍ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ وَمُضَافٌ.⁵⁰³
- الصَّابِرِينَ : مُضَافٌ إِلَيْهِ مَجْرُورٌ بِأَلْيَاءِ.
- مَعَ الصَّابِرِينَ : الظَّرْفُ وَالْمَجْرُورُ شِبْهُ الْجُمْلَةِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ، خَبَرٌ إِنَّ. مُتَعَلِّقَانِ بِخَبَرٍ مَحْدُوفٍ لـ (إِنَّ).⁵⁰⁴ تَقْدِيرُهُ : يَكُونُ أَوْ كَانَتْ.

Diğer örnekler:

وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ.⁵⁰⁵

Allah saberedenlerle beraberdir. (Bakara 2/249)

وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ.⁵⁰⁶

Bilin ki Allah müttakilerle beraberdir. (Bakara 2/194)

Bakara Suresi'nde haber olarak gelen tüm zarf-mecrûr terkipleri, yukarıda gelen ayet-i kerîmelerde altları çizili olarak ifade edilip bir kısmının tahlil ve irâbları verilmiştir. Tezin ilerleyen kısımlarında da aynı metot takip edilecek olup mevcut olaması halinde en az üç farklı ayet-i kerîme örnek olarak sunulacaktır.

İlgili sure üzerinde yaptığımız taramalarda zarf-mecrûr terkiplerinin haber ögesine karşılık gelecek şekilde kullanıldığı başka bir ayet-i kerîme örneği bulunmamaktadır.

⁵⁰² Antâkî, el-Minhâc fi'l-ıvâ'idî ve'l-'irâb, 163.

⁵⁰³ Bk. Antâkî, el-Minhâc fi'l-ıvâ'idî ve'l-'irâb, 305.

⁵⁰⁴ Bk. Hasan 'Osmân, İrâbü'l-ıvâ'idî ve beyânü me'ânihî, 365.

⁵⁰⁵ Bk. Behcet 'Abdülvâhid Şâlih, el-İrâbü'l-mufaşşal li-kitâbi'llahi'l-murattel (Ürdün: Dâru'l-fikr, ts.), 1:344; Hasan 'Osmân, İrâbü'l-ıvâ'idî ve beyânü me'ânihî, 624; Dervîş, İrâbü'l-ıvâ'idî ve beyânü me'ânihî, 1:373.

⁵⁰⁶ Bk. Ahmed 'Ubeyd ed-Du'âs v.dğr., İrâbü'l-ıvâ'idî ve beyânü me'ânihî (Şam: Dâru'n-nemîr, 1425/2004), 1:81; Muhammed Şâfi, el-Cedvelü fi irâbi'l-ıvâ'idî ve şarfihi ve beyânihî, 3. Baskı (Şam: Dâru'r-Reşid, 1416/1995), 1:396; Hasan 'Osmân, İrâbü'l-ıvâ'idî ve beyânü me'ânihî, 464.

1.1.1.2. Hâl Olması

الْحَرَامِ عِنْدَ الْمَشْعَرِ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ

Meş'ar-i Haram'da iken⁵⁰⁷ Allah'ı zikredin. (Bakara 2/198)

Tahlili : عِنْدَ الْمَشْعَرِ : zarf-mecrûr şibih cümle, mahzûf müteallakı كَانُوا mâzi fiili ya da كَانِينَ ism-i fâili olan عِنْدَ : mekan zarfı olarak fetha ile mansûb ve muzâf, الْمَشْعَرِ : muzâf ileyh olarak kesra ile mecrûrdur. Zarf-mecrûr cümlede mahallen mansûb hâldir.

İrâbı :

فَ : رَابِطَةٌ لِجَوَابِ الشَّرْطِ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْإِعْرَابِ.⁵⁰⁸
أَذْكُرُوا : فِعْلٌ أَمْرٌ مَبْنِيٌّ عَلَى حَذْفِ النُّونِ، فَاعِلُهُ وَآؤُ الْجَمَاعَةِ.⁵⁰⁹
اللَّهِ : لَفْظُ الْجَلَالَةِ، مَنْصُوبٌ بِالْفَتْحَةِ، مَفْعُولٌ بِهِ.
عِنْدَ : ظَرْفٌ مَكَانٍ مَنْصُوبٌ بِالْفَتْحَةِ، مُضَافٌ.⁵¹⁰
الْمَشْعَرِ : مُضَافٌ إِلَيْهِ مَجْرُورٌ بِالْكَسْرِ. الْحَرَامِ : صِفَةُ الْمَشْعَرِ.
عِنْدَ الْمَشْعَرِ : الظَّرْفُ وَالْمَجْرُورُ شِبْهُ الْجُمْلَةِ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ، حَالٌ مُتَعَلِّقَانِ بِحَالٍ مَحْدُوفٍ مِنَ الضَّمِيرِ فِي (أَذْكُرُوا).⁵¹¹

Diğer örnekler:

فَاللَّهُ بِحُكْمِ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ.⁵¹²

Allah, ayrılığa düştükleri konularda kıyamet günündeyken aralarında hükmünü verecektir. (Bakara 2/113)

فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ.⁵¹³

⁵⁰⁷ Meş'ar-i Harâm tabiri, İslâmî literatürde hac menâsikinden bir kısmının yerine getirildiği yer olarak Arafat ile Mina arasındaki bölgeyi ifade etmektedir. Ögüt, "Meş'ar-i Harâm", 29:361.

⁵⁰⁸ Bk. Anşâkî, el-Minhâc fî'l-ķavâ'idî ve'l-'irâb, 245; Hasan 'Osmân, İrâbü'l- Ķur'âni'l-kerîmi ve beyânü me'ânîhi, 1:476.

⁵⁰⁹ Şâfi, el-Cedvelü fî irâbi'l-Ķur'âni ve şarfihi ve beyânihi, 1:412.

⁵¹⁰ Bk. Anşâkî, el-Minhâc fî'l-ķavâ'idî ve'l-'irâb, 235-236.

⁵¹¹ Bk. Ebû Yûsuf Müntecebüddîn el-Hemedânî, el-Kitâbü'l-ferîdü fî irâbi'l-Ķur'âni'l-mecîd, thk. Muḥammed Nizâmüddîn el-Fettîh (Medîne: Dâru'z-zamân, 1427/2006), 1:476; Dervîş, İrâbü'l-Ķur'âni'l-kerîmi ve beyânuhû, 1:296.

⁵¹² Bk. Dervîş, İrâbü'l-Ķur'âni'l-kerîmi ve beyânuhû, 1:170.

⁵¹³ Bk. Dervîş, İrâbü'l-Ķur'âni'l-kerîmi ve beyânuhû, 1:228.

Onunla (yağmur) ölüyken toprağa can verdi ve orada her çeşit canlının yetişmesini sağladı. (Bakara 2/164)

وَلَا تَتَسَوَّأُ الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ.⁵¹⁴

Birbiriniz içindeyken lutufkâr davranmayı unutmayın. (Bakara 2/237)

مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ.⁵¹⁵

O'nun izni olmadıkça (O'nun) katındayken hiçbir kimse şefaath edemez. (Bakara 2/255)

لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ.⁵¹⁶

Onlar için rableri nezdinde ecirleri vardır. (Bakara 2/277)

1.1.1.3. Sıfat Olması

مِنَ اللَّهِ عِنْدَهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً

Allah tarafından kendisine verilmiş bir kanıtı saklayandan daha zalim kim vardır?

(Bakara 2/140)

Tahlili : عِنْدَهُ : zarf-mecrûr şibih cümle, mahzûf müteallakı تُوَجَّدُ muzâri fiili ya da عِنْدَ ism-i mef'ûlü olan عِنْدَ : mekân zarfı olarak fetha ile mansûb ve muzâf, هُ : muzâf ileyh olarak mahallen mecrûrdur. Zarf-mecrûr cümlede sıfat olarak mahallen mansûbdur.⁵¹⁷

İrâbı :

وَ : حَرْفُ اسْتِنْفَائِيَّةٍ مَبْنِيٍّ عَلَى الْفَتْحِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ.⁵¹⁸

مِنْ : اِسْمٌ اسْتِفْهَامٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ، مُبْتَدَأٌ.

أَظْلَمُ : خَبَرٌ مِنْ مَرْفُوعٍ بِالضَّمِّ.

⁵¹⁴ Bk. Dürre, Tefsîru'l-Çur'âni'l-kerîmi ve irâbuhû ve beyânuhû, 1:568.; Hemedânî, el-Kitâbü'l-ferîdü fi irâbi'l-Çur'âni'l-mecîd, 1:540; Şâfi, el-Cedvelü fi irâbi'l-Çur'âni ve şarfihî ve beyânihî, 1:507; Dervîş, İrâbü'l-Çur'âni'l-kerîmi ve beyânuhû, 1:356.

⁵¹⁵ Bk. Dürre, Tefsîru'l-Çur'âni'l-kerîmi ve irâbuhû ve beyânuhû, 1:610; Bk. Dervîş, İrâbü'l-Çur'âni'l-kerîmi ve beyânuhû, 1:382.

⁵¹⁶ Bk. Dürre, Tefsîru'l-Çur'âni'l-kerîmi ve irâbuhû ve beyânuhû, 1:634; Hasan 'Oşmân, İrâbü'l-Çur'âni'l-kerîmi ve beyânü me'ânihi, 1:714; Du'âs v.dğr., İrâbü'l-Çur'âni'l-kerîm, 1:118.

⁵¹⁷ Bk. Şâfi, el-Cedvelü fi irâbi'l-Çur'âni ve şarfihî ve beyânihî, 1:283.

⁵¹⁸ Bk. Anîkî, el-Minhâc fi'l-çavâidi ve'l-irâb, 318.

- مِنْ : حَرْفُ جَرٍّ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ.⁵¹⁹
- مِنْ : اِسْمٌ مَوْصُولٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ.
- مِمَّنْ : اَلْجَارُ وَالْمَجْرُورُ شِبْهُ الْجُمْلَةِ، مُتَعَلِّقَانِ بِ (أَظْلَمَ).
- كَيْفَ : فِعْلٌ مَاضٍ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ، فَاعِلُهُ ضَمِيرٌ مُسْتَتِرٌ جَوَازًا تَقْدِيرُهُ : هُوَ.
- شَهَادَةً : مَفْعُولٌ بِهِ مَنْصُوبٌ بِالْفَتْحَةِ.
- عِنْدَ : ظَرْفٌ مَكَانٍ مَنْصُوبٌ بِالْفَتْحَةِ، وَمُضَافٌ.
- عِنْدَ : ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى الضَّمِّ وَمُضَافٌ إِلَيْهِ فِي مَحَلِّ جَرٍّ.
- عِنْدَهُ : اَلْظَرْفُ وَالْمَجْرُورُ شِبْهُ الْجُمْلَةِ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ، صِفَةٌ لِشَهَادَةٍ. (مُتَعَلِّقَانِ بِصِفَةٍ مَحْدُوفَةٍ لِشَهَادَةٍ).⁵²⁰
- مِنْ : حَرْفُ جَرٍّ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ.
- اللَّهِ : لَفْظُ اَلْجَلَالَةِ، مُضَافٌ إِلَيْهِ مَجْرُورٌ بِالْكَسْرِ.
- مِنْ اَللَّهِ : اَلْجَارُ وَالْمَجْرُورُ شِبْهُ الْجُمْلَةِ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ، صِفَةٌ ثَانِيَةٌ لِشَهَادَةٍ. (مُتَعَلِّقَانِ بِصِفَةٍ مَحْدُوفَةٍ لِشَهَادَةٍ).⁵²¹

1.1.1.4. Sıla Cümlesi Olması

مَعَهُمْ وَمَا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا

Onlara Allah katından aralarındakini (Tevrat) doğrulayan bir kitap gelince...

(Bakara 2/89)

Tahlili : مَعَهُمْ : zarf-mecrûr şibih cümle, mahzuf müteallakı يَنْبُتُ muzâri fiili ya da ثَابِتٌ ism-i fâili olan مَعَ :mekân zarfı olarak fetha ile mansûb ve muzâf, هُمْ : muzâf ileyh olarak mahallen mecrûrdur. Zarf-mecrûr cümlede sıla olup irâptan mahalli yoktur.

İrâbı :

- وَ : حَرْفٌ اِسْتِنْفَائِيٌّ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ.
- لِمَا : اِسْمٌ شَرْطٌ غَيْرٌ جَازِمٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ عَلَى الظَّرْفِيَّةِ وَمُضَافٌ.⁵²²

⁵¹⁹ Bk. Anîkî, el-Minhâc fi'l-ı-kavâ'idî ve'l-'irâb, 305.

⁵²⁰ Bk. Hemedânî, el-Kitâbü'l-ferîdü fi irâbü'l-Kur'âni'l-mecîd, 1:399.

⁵²¹ Bk. Du'âs v.dğr., İrâbü'l-Kur'âni'l-kerîm, 1:59.

- جَاءَ** : فِعْلٌ مَاضٍ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ.
- هُمْ** : ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ، مَفْعُولٌ بِهِ.
- كِتَابٌ** : فَاعِلٌ مَرْفُوعٌ بِالضَّمَّةِ.
- مِنْ** : حَرْفٌ جَرٌّ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ.
- عِنْدَ** : ظَرْفٌ مَكَانٍ مَجْرُورٌ بِالْكَسْرِ وَمُضَافٌ.
- اللَّهُ** : لَفْظُ الْجَلَالَةِ، مُضَافٌ إِلَيْهِ مَجْرُورٌ بِالْكَسْرِ.
- مِنْ عِنْدِ** : الْجَارُ وَالْمَجْرُورُ شِبْهُ الْجُمْلَةِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ، صِفَةٌ لِكِتَابٍ (مُتَعَلِّقَانِ بِصِفَةِ مَحذُوفَةٍ لِكِتَابٍ).⁵²³
- مُصَدِّقٌ** : صِفَةٌ ثَانِيَةٌ لِكِتَابٍ.
- لِ** : حَرْفٌ جَرٌّ مَبْنِيٌّ عَلَى الْكُسْرِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ.⁵²⁴
- مَا** : اِسْمٌ مُوَصُولٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ جَرٍّ أَوْ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ مَفْعُولٌ بِهِ غَيْرِ صَرِيحٍ لِـ (مُصَدِّقٌ).
- مَعَ** : ظَرْفٌ مَكَانٍ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ وَمُضَافٌ.
- هُمْ** : ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ جَرٍّ وَمُضَافٌ إِلَيْهِ.
- مَعَهُمْ** : الظَّرْفُ وَالْمَجْرُورُ شِبْهُ جُمْلَةٍ، جُمْلَةُ الصَّلَةِ لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْإِعْرَابِ (مُتَعَلِّقَانِ بِصِلَةِ مَحذُوفَةٍ لِمَا).⁵²⁵

Diğer örnekler:

وَأْمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوْلَىٰ كَافِرٍ بِهِ.⁵²⁶

Aranızdakini (Tevrat'ı) tasdik edici olarak indirdiğime (Kur'an'a) iman edin; sakın onu inkâr edenlerin ilki olmayın! (Bakara 2/41)

فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ.⁵²⁷

⁵²² Bk. Antâkî, el-Minhâc fî'l-ğavâ'idi ve'l-'irâb, 292.

⁵²³ Bk. Hasan 'Osman, İrâbü'l- Kur'âni'l-kerîmi ve beyânü me'ânîhi, 213; Hemedânî, el-Kitâbü'l-ferîdü fî irâbi'l-ğur'âni'l-mecîd, 1:324; Du'âs v.dğr., İrâbü'l-ğur'âni'l-kerîm, 1:39.

⁵²⁴ Bk. Antâkî, el-Minhâc fî'l-ğavâ'idi ve'l-'irâb, 271.

⁵²⁵ Du'âs v.dğr., İrâbü'l-ğur'âni'l-kerîm, 1:39.

⁵²⁶ Bk. Derviş, İrâbü'l-ğur'âni'l-kerîmi ve beyânuhû, 1:91; Du'âs v.dğr., İrâbü'l-ğur'âni'l-kerîm, 1:21; Hasan 'Osman, İrâbü'l-ğur'âni'l-kerîmi ve beyânü me'ânîhi, 114.

⁵²⁷ Bk. Şâlih, el-İrâbü'l-mufaşşal li-kitâbi'llahi'l-murattel, 1:81; Dürre, Tefsîru'l-ğur'âni'l-kerîmi ve irâbuhû ve beyânuhû, 1:198.

Biz bunu, hem çağdaşlarına hem de sonradan gelenlere ibret veren bir ceza, müttakiler için de bir öğüt kıldık. (Bakara 2/66)

وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ.⁵²⁸

Ondan başkasını inkar ederler halbuki o, (Kur'an) kendi aralarında bulunan (Tevrat'ı) doğrulayıcı olarak gelmiş hak kitaptır. (Bakara 2/91)

1.1.2. Zarf-ı Lağv

Zarf-mecrûrdan oluşan zarf-ı lağv, Bakara Suresi'nde sadece mef'ûl fih olarak gelmiştir. Bunun dışında zarf-ı lağvın nâibü'l fâil, mef'ûl bih gayr-i sarîh ve mef'ûl leh olarak gelebileceği daha önce ilgili başlıklar altında belirtilmişti.

1.1.2.1. Mef'ûl Fih Olması

وَلَا يُزَكِّيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ

Allah kıyamet gününde onlarla konuşmayacak, onları arındırmayacak!

(Bakara 2/174)

Tahlili : يَوْمَ الْقِيَامَةِ : zarf-mecrûr şibih cümle, müteallakı يُكَلِّمُ muzâri fiili olan يَوْمَ : zaman zarfı olarak fetha ile mansûb ve muzâf, الْقِيَامَةِ : muzâf ileyh olarak kesra ile mecrûrdur. Zarf-mecrûr, cümlede mef'ûl fih olarak mahallen mansûbdur.

İrâbı :

و	: حَرْفُ عَطْفٍ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ.
لَا	: حَرْفُ نَفْيٍ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ. ⁵²⁹
يُكَلِّمُ	: فِعْلٌ مُضَارِعٌ مَرْفُوعٌ بِالضَّمَّةِ.
هُمْ	: ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ، مَفْعُولٌ بِهِ.
اللَّهُ	: لَفْظُ الْجَلَالَةِ، فَاعِلٌ مَرْفُوعٌ بِالضَّمَّةِ.
يَوْمَ	: ظَرْفٌ زَمَانٍ مُنْصُوبٌ بِالْفَتْحِ وَمُضَافٌ.

⁵²⁸ Bk. Şâfi, el-Cedvelü fî irâbi'l-Kur'âni ve şarfihî ve beyânihi, 1:198; Dervîş, İrâbü'l-Kur'âni'l-kerîmi ve beyânuhû, 1:146.

⁵²⁹ Bk. Hasan 'Osman, İrâbü'l-Kur'âni'l-kerîmi ve beyânü me'ânihî, 409.

مُضَافٌ إِلَيْهِ مَجْرُورٌ بِالْكَسْرِ .	الْفَيْمَةَ
الظَّرْفُ وَالْمَجْرُورُ شِبْهُ الْجُمْلَةِ، مَفْعُولٌ فِيهِ، مُتَعَلِّقَانِ بِفِعْلِ (لَا يُكَلِّمُ)	يَوْمَ الْفَيْمَةِ
حَرْفُ عَطْفٍ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ .	وَ
حَرْفُ نَفْيٍ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ .	لَا
فِعْلٌ مُضَارِعٌ مَرْفُوعٌ بِالضَّمَّةِ الْمُقَدَّرَةِ عَلَى الْيَاءِ مَنَعَ مِنْ ظُهُورِهَا التَّقْلُ، فَاعِلُهُ	يُرَكِّي
ضَمِيرٌ مُسْتَنِيرٌ جَوَازًا تَقْدِيرُهُ : هُوَ .	
ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ تَصْبٍ، مَفْعُولٌ بِهِ .	هُمْ

Diğer örnekler:

وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمْ الطُّورَ .⁵³⁰

Üzerinize de dağı kaldırdık. (Bakara 2/63)

وَيَوْمَ الْفَيْمَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ .⁵³¹

Kıyamet gününde onlar azabın en şiddetlisine itilirlir. (Bakara 2/85)

قَوْلٌ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ .⁵³²

Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir. (Bakara 2/144)

Zarf-mecrûrdan oluşan şibih cümle terkipleri, Bakara Suresi'nde birçok yerde mef'ûl fih ögesi olarak gelmiştir. Burada konuya dair sadece üç örnek verilmekle iktifa edildi.

1.2. Câr-Mecrûrdan Oluşan Şibih Cümle

Bu tezin ikinci bölümünde cer harfleri ve mecrûrlarıyla birlikte kurulan câr-mecrûr terkibinden oluşan şibih cümle yapıları, tüm yönleriyle ortaya konulmuştur. Yukarıda zarf-mecrûr terkipleriyle kurulan şibih cümle yapılarının Bakara Suresi'ndeki kullanım biçimleri incelendi. Bu başlık altında ise söz konusu surede câr-mecrûr terkipleriyle kurulan şibih cümle örnekleri, yukarıda kullanılan metotla zarf-ı müstekar ve zarf-ı lağv olmak üzere iki başlık altında ele alınacaktır.

⁵³⁰ Bk. Du'âs v.dğr., İrâbü'l-Ķur'âni'l-kerîm, 1:30.

⁵³¹ Bk. Du'âs v.dğr., İrâbü'l-Ķur'âni'l-kerîm, 1:38.

⁵³² Bk. Du'âs v.dğr., İrâbü'l-Ķur'âni'l-kerîm, 1:61; Dervîş, İrâbü'l-Ķur'âni'l-kerîmi ve beyânuhû, 1:206.

1.2.1. Zarf-ı Müstekar

Bakara Suresi üzerinde yapılan inceleme ve taramalar neticesinde câr-mecrûrdan oluşan zarf-ı müstekarın bu surede haber ve hâl öğeleriyle birlikte sıfat ve sila cümlesi olarak yer aldığı görülmüştür.

Bu başlık altında zarf-ı müstekarın Bakara Suresi'ndeki kullanım biçimlerinin tahlil ve irâbları yapılacaktır.

1.2.1.1. Haber Olması

أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ فَلَهُمْ

Onlar için rableri nezdinde ecirleri vardır. (Bakara 2/274)

Tahlili: لَهُمْ : câr-mecrûr şibih cümle, mahzûf müteallakı يَنْبُتُ muzâri fiili ya da تَابَتْ ism-i fâili, mahallen merfû haberdir.

İrâbı:

- فَ : رَابِطَةٌ لِحَوَابِ الشَّرْطِ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْإِعْرَابِ.⁵³³
- لِ : حَرْفُ جَرٍّ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ.
- هُمْ : ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ جَرٍّ.
- لَهُمْ : أَلْجَارُ وَالْمَجْرُورُ شِبْهُ الْجُمْلَةِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ، خَبَرٌ. مُتَعَلِّقَانِ بِخَبَرٍ مَقْدَمٍ مَحْدُوفٍ،⁵³⁴ تَقْدِيرُهُ : يَنْبُتُ أَوْ تَابَتْ.
- أَجْرُهُمْ : مُبْتَدَأٌ مُؤَخَّرٌ لِـ (لَهُمْ)، مَرْفُوعٌ بِالضَّمَّةِ.⁵³⁵ هُمْ : ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ فِي مَحَلِّ جَرٍّ وَمُضَافٌ إِلَيْهِ.
- عِنْدَ : ظَرْفٌ مَكَانٍ مَنصُوبٌ بِالْفَتْحَةِ وَمُضَافٌ.
- رَبِّهِمْ : مُضَافٌ إِلَيْهِ مَجْرُورٌ بِالْكَسْرِ. هُمْ : ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ فِي مَحَلِّ جَرٍّ وَمُضَافٌ إِلَيْهِ.

مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ الصَّافَا وَالْمَرْوَةِ

Safâ ile Merve Allah'ın nişanlarındandır. (Bakara 2/158)

⁵³³ Bk. Du'âs v.dğr., İrâbü'l-Ķur'âni'l-kerîm, 1:116.

⁵³⁴ Bk. Dervîş, İrâbü'l-Ķur'âni'l-kerîmi ve beyânühû, 1:425; Du'âs v.dğr., İrâbü'l-Ķur'âni'l-kerîm, 1:116.

⁵³⁵ Bk. Şâfi, el-Cedvelü fi irâbi'l-Ķur'âni ve şarfihî ve beyânihî, 2:69.

Tahlili: مِنْ شَعَائِرٍ : câr-mecrûr şibih cümle, mahzûf müteallakı اسْتَقَرَّ mazi fiili ya da مُسْتَقِرٌّ ism-i faili, öge değeri lafzen mecrûr, mahallen merfû olarak إِنَّ'nin haberidir.

İrâbı:

- حَرْفٌ مُشَبَّهٌ بِالْفِعْلِ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ. : إِنَّ
- اسْمٌ إِنَّ مَنْصُوبٌ بِالْفَتْحَةِ الْمُقَدَّرَةِ عَلَى الْأَلْفِ مَنَعَ مِنْ ظُهُورِ التَّعَدُّرِ. : الصَّفَا
- حَرْفٌ عَطْفٌ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ. : وَ
- مَعْطُوفٌ عَلَى الصَّفَا. : الْمَرْوَةَ
- حَرْفٌ جَرٌّ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ. : مِنْ
- مَجْرُورٌ بِالْكَسْرِ لِأَنَّهُ مَسْبُوقٌ بِحَرْفِ الْجَرِّ (مِنْ) وَمُضَافٌ. : شَعَائِرٍ
- الْجَارُ وَالْمَجْرُورُ شِبْهُ الْجُمْلَةِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ، خَبَرٌ إِنَّ. مُتَعَلِّقَانِ بِخَبَرٍ مَحْدُوفٍ لـ (إِنَّ)⁵³⁶ تَقْدِيرُهُ : اسْتَقَرَّ أَوْ مُسْتَقِرٌّ.
- أَفْظُ الْجَلَالَةِ، مَجْرُورٌ بِالْكَسْرِ لِأَنَّهُ مَسْبُوقٌ بِحَرْفِ الْجَرِّ (مِنْ) وَمُضَافٌ إِلَيْهِ. : اللهُ

مِنْ الْكَافِرِينَ وَكَانَ

O, kâfirlerden oldu. (Bakara 2/34)

Tahlili: مِنْ الْكَافِرِينَ : câr-mecrûr şibih cümle, mahzûf müteallakı يُوجَدُ muzâri fiili ya da مَوْجُودًا ism-i mef'ûlü, öge değeri lafzen mecrûr, mahallen mansûb olarak كَانَ'nin haberidir.

İrâbı:

- حَرْفٌ عَطْفٌ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ. : وَ
- فِعْلٌ مَاضٍ نَاقِصٌ، اسْمُهَا ضَمِيرٌ مُسْتَتِرٌ جَوَازًا تَقْدِيرُهُ : هُوَ. : كَانَ
- حَرْفٌ جَرٌّ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ. : مِنْ
- مَجْرُورٌ بِالْيَاءِ لِأَنَّهُ مَسْبُوقٌ بِحَرْفِ الْجَرِّ (مِنْ). : الْكَافِرِينَ

⁵³⁶ Bk. Hemedânî, el-Kitâbü'l-ferîdü fî irâbi'l-Ḳur'âni'l-mecîd, 1:416; Ḥasan 'Osmân, Irâbü'l-Ḳur'âni'l-kerîmi ve beyânü me'ânihi, 370; Şâfi, el-Cedvelü fî irâbi'l-Ḳur'âni ve şarfihi ve beyânihî, 1:316; Dervîş, Irâbü'l-Ḳur'âni'l-kerîmi ve beyânühû, 1:218.

مِنَ الْكَافِرِينَ : أَلْجَارُ وَالْمَجْرُورُ شِبْهُ الْجُمْلَةِ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ، خَبْرُ كَانَ. مُتَعَلِّقَانِ بِخَبَرٍ مَحْذُوفٍ
لِـ (كَانَ) ⁵³⁷ تَقْدِيرُهُ : يُوجَدُ أَوْ مَوْجُودًا.

Diğer örnekler:

وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ. ⁵³⁸

Onların gözlerinde kalın bir perde bulunmaktadır ve onlar için büyük bir azap vardır. (Bakara 2/7)

وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ. ⁵³⁹

Orada kendileri için tertemiz eşler vardır. (Bakara 2/25)

وَلَا تَقْرَبُوا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونُوا مِنَ الظَّالِمِينَ. ⁵⁴⁰

Şu ağaca yaklaşmayın yoksa zalimlerden olursunuz. (Bakara 2/35)

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ. ⁵⁴¹

Eğer Allah'ın keremi ve rahmeti üzerinizde olmasaydı muhakkak zarara uğrayanlardan olurdunuz. (Bakara 2/64)

وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ. ⁵⁴²

Onlar için herhangi bir korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler. (Bakara 2/62)

قَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَىٰ عِزِّي شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عِزِّي شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ
الْكِتَابَ. ⁵⁴³

Hepsi de kitabı okumakta oldukları halde Yahudiler, "Hıristiyanlar hiçbir gerçeğe dayanmıyor" dediler; Hıristiyanlar da "Yahudiler hiçbir gerçeğe dayanmıyor" dediler. (Bakara 2/113)

⁵³⁷ Bk. Dervîş, İrâbü'l-Çur'âni'l-kerîmi ve beyânuhû, 1:85; Şâfi, el-Cedvelü fî irâbi'l-Çur'âni ve şarfihî ve beyânihî, 1:102; Du'âs v.dğr., İrâbü'l-Çur'âni'l-kerîm, 1:21.

⁵³⁸ Bk. Dürre, Tefsîru'l-Çur'âni'l-kerîmi ve irâbuhû ve beyânuhû, 1:41-42.

⁵³⁹ Bk. Dervîş, İrâbü'l-Çur'âni'l-kerîmi ve beyânuhû, 1:65.

⁵⁴⁰ Bk. Du'âs v.dğr., İrâbü'l-Çur'âni'l-kerîm, 1:21; Hasan 'Osmân, İrâbü'l-Çur'âni'l-kerîmi ve beyânü me'ânihî, 101; Dürre, Tefsîru'l-Çur'âni'l-kerîmi ve irâbuhû ve beyânuhû, 1:111.

⁵⁴¹ Bk. Hasan 'Osmân, İrâbü'l-Çur'âni'l-kerîmi ve beyânü me'ânihî, 159; Dervîş, İrâbü'l-Çur'âni'l-kerîmi ve beyânuhû, 1:117.

⁵⁴² Bk. Dürre, Tefsîru'l-Çur'âni'l-kerîmi ve irâbuhû ve beyânuhû, 1:191.

⁵⁴³ Bk. Şâfi, el-Cedvelü fî irâbi'l-Çur'âni ve şarfihî ve beyânihî, 1:238; Du'âs v.dğr., İrâbü'l-Çur'âni'l-kerîm, 1:49.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ.⁵⁴⁴

Rabbinizden bir lutuf beklemenizde sizin için bir günah yoktur. (Bakara 2/198)

1.2.1.2. Hâl Olması

○ بِالْحَقِّ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ

Bunun (azabın) sebebi Allah'ın kitabı hak olarak indirmiş olmasıdır. (Bakara 2/176)

Tahlili: بِالْحَقِّ : câr-mecrûr şibih cümle, mahzûf müteallakı اسْتَقَرَّ mâzi fiili ya da مُسْتَقَرًّا ism-i fâili, öge değeri lafzen mecrûr mahallen mansûb haldir.

İrâbı:

ذَلِكَ : اِسْمُ الْاِشَارَةِ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ، مُبْتَدَأٌ.
يَ : حَرْفُ جَرٍّ مَبْنِيٌّ عَلَى الْكُسْرِ لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْاِعْرَابِ.⁵⁴⁵
أَنَّ : حَرْفٌ مُشَبَّهٌ بِالْفِعْلِ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْاِعْرَابِ.
اللَّهِ : لَفْظُ الْجَلَالَةِ، اِسْمٌ اَنْ مَنصُوبٌ بِالْفَتْحَةِ.
نَزَّلَ : فِعْلٌ مَاضٍ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ.
الْكِتَابَ : مَفْعُولٌ بِهِ مَنصُوبٌ بِالْفَتْحَةِ.
يَ : حَرْفُ جَرٍّ مَبْنِيٌّ عَلَى الْكُسْرِ لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْاِعْرَابِ.⁵⁴⁶
بِالْحَقِّ : اَلْجَارُ وَالْمَجْرُورُ شَبْهُ الْجُمْلَةِ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ، حَالٌ. مُتَعَلِّقَانِ بِحَالٍ مَخْذُوفٍ لِـ (الْكِتَابِ)⁵⁴⁷ تَقْدِيرُهُ : اِسْتَقَرَّ اَوْ مُسْتَقَرًّا.

Diğer örnekler:

يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السَّحْرَ وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ.⁵⁴⁸

⁵⁴⁴ Bk. Dervîş, İrâbü'l-Ḳur'âni'l-kerîmi ve beyânuhû, 1:296; Ḥasan 'Osmân, İrâbü'l- Ḳur'âni'l-kerîmi ve beyânü me'ânîhi, 475.

⁵⁴⁵ Ḥasan 'Osmân, İrâbü'l- Ḳur'âni'l-kerîmi ve beyânü me'ânîhi, 411.

⁵⁴⁶ Bk. Antâkî, el-Minhâc fi'l-ḳavâ'idi ve'l-'irâb, 185.

⁵⁴⁷ Bk. Şâfi, el-Cedvelü fi irâbi'l-Ḳur'âni ve şarfihi ve beyânihi, 1:350; Ḥasan 'Osmân, İrâbü'l-Ḳur'âni'l-kerîmi ve beyânü me'ânîhi, 411.

İnsanlara sihri ve Bâbil'deyken iki meleğe Hârût'la Mârût'a indirileni öğretiyorlardı. (Bakara 2/102)

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ.⁵⁴⁹

İbrâhim İsmâil'le birlikte beytin temellerini yükseltiyordu. (Bakara 2/127)

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّيَهُمْ عَن قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا.⁵⁵⁰

İnsanlardan bir kısım sefihler, "Onları şimdiye kadar yöneldikleri kıbleden vazgeçiren sebep nedir?" diyeceklerdir. (Bakara 2/142)

وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ.⁵⁵¹

Bu, elbette rabbinden gelen bir gerçektir. (Bakara 2/149)

1.2.1.3. Sıfat Olması

لَهُنَّ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ.

Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz. (Bakara 2/187)

Tahlili: لَهُنَّ ve لَكُمْ : câr-mecrûr şibih cümle, mahzûf müteallakı يُوجَدُ muzâri fiili ya da مَوْجُودٌ ism-i mef'ûlü, mahallen merfû sıfattır.

İrâbı:

هُنَّ : ضَمِيرٌ مُنْفَصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ، مُبْتَدَأٌ.⁵⁵²

لِبَاسٌ : خَبَرٌ هُنَّ، مَرْفُوعٌ بِالضَّمَّةِ.

لِ : حَرْفٌ جَرٌّ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ.

لَكُمْ : ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ جَرٍّ.

لَكُمْ : الْجَارُ وَالْمَجْرُورُ شِبْهُ الْجُمْلَةِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ، صِفَةٌ لِلْبَاسِ. مُتَعَلِّقَانِ بِصِفَةِ مَحْدُوفَةٍ لِ (لِبَاسٍ)⁵⁵³ تَقْدِيرُهُ : يُوجَدُ أَوْ مَوْجُودٌ.

⁵⁴⁸ Bk. Dervîş, İrâbü'l-Ḳur'âni'l-kerîmi ve beyânuhû, 1:158; Dürre, Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-kerîmi ve irâbuhû ve beyânuhû, 1:273.

⁵⁴⁹ Bk. Şâfi, el-Cedvelü fî irâbi'l-Ḳur'âni ve şarfihi ve beyânihi, 1:263; Du'âs v.dğr., İrâbü'l-Ḳur'âni'l-kerîm, 1:55.

⁵⁵⁰ Bk. Şâlih, el-İrâbü'l-mufaşşal li-kitâbi'llahi'l-murattel, 1:179; Dürre, Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-kerîmi ve irâbuhû ve beyânuhû, 1:143; Dervîş, İrâbü'l-Ḳur'âni'l-kerîmi ve beyânuhû, 1:200.

⁵⁵¹ Bk. Du'âs v.dğr., İrâbü'l-Ḳur'âni'l-kerîm, 1:64.

⁵⁵² Dürre, Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-kerîmi ve irâbuhû ve beyânuhû, 1:438.

وَ : حَرْفُ عَطْفٍ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ.
 أَنْتُمْ : ضَمِيرٌ مُنْفَصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ، مُبْتَدَأٌ.⁵⁵⁴
 لِيَأْسُ : خَبَرٌ أَنْتُمْ، مَرْفُوعٌ بِالضَّمَّةِ.
 لَ : حَرْفٌ جَرٌّ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ.
 هُنَّ : ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ فِي مَحَلِّ جَرٍّ.
 لَهُنَّ : الْجَارُ وَالْمَجْرُورُ شِبْهُ الْجُمْلَةِ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ، صِفَةٌ لِلْيَأْسِ. مُتَعَلِّقَانِ بِصِفَةِ مُحَدَّثَةٍ لَ (لِيَأْسِ)⁵⁵⁵ تَقْدِيرُهُ : يُوجَدُ أَوْ مَوْجُودٌ.

Diğer örnekler:

وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ.⁵⁵⁶

Oysa onlardan bir zümre, Allah'ın kelâmını işitirler; sonra o kelâmı iyice anlamış olmalarına rağmen yine de bile bile onu tahrif ederlerdi. (Bakara 2/75)

وَتُخْرِجُونَ قَرِيبًا مِّنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ.⁵⁵⁷

İçinizden bir kesimi onları yurtlarından sürüyor. (Bakara 2/85)

فَبَاؤُوا بَعْضَ بَعْضٍ عَلَى غَضَبٍ.⁵⁵⁸

Onlar gazap üstüne gazaba uğradılar. (Bakara 2/90)

وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ.⁵⁵⁹

Allah tarafından bir elçi kendilerine gelince... (Bakara 2/101)

1.2.1.4. Sıla Cümlesi Olması

فِي أَنْفُسِكُمْ. وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا

Bilin ki Allah içinizde olanları bilmektedir. (Bakara 2/235)

⁵⁵³ Bk. Dervîş, İrâbü'l-Çur'âni'l-kerîmi ve beyânuhû, 1:270; Hasan 'Osman, İrâbü'l-Çur'âni'l-kerîmi ve beyânü me'ânîhi, 442; Dürre, Tefsîru'l-Çur'âni'l-kerîmi ve irâbuhû ve beyânuhû, 1:438.

⁵⁵⁴ Dürre, Tefsîru'l-Çur'âni'l-kerîmi ve irâbuhû ve beyânuhû, 1:438.

⁵⁵⁵ Dürre, Tefsîru'l-Çur'âni'l-kerîmi ve irâbuhû ve beyânuhû, 1:438; Şâlih, el-İrâbü'l-mufaşşal li-kitâbi'llahi'l-murattel, 1:241.

⁵⁵⁶ Bk. Şâlih, el-İrâbü'l-mufaşşal li-kitâbi'llahi'l-murattel, 1:92.

⁵⁵⁷ Bk. Şâlih, el-İrâbü'l-mufaşşal li-kitâbi'llahi'l-murattel, 1:104; Dervîş, İrâbü'l-Çur'âni'l-kerîmi ve beyânuhû, 1:139.

⁵⁵⁸ Bk. Hasan 'Osman, İrâbü'l-Çur'âni'l-kerîmi ve beyânü me'ânîhi, 218; Şâfi, el-Cedvelü fi irâbi'l-Çur'âni ve şarfihi ve beyânihi, 1:196.

⁵⁵⁹ Bk. Dervîş, İrâbü'l-Çur'âni'l-kerîmi ve beyânuhû, 1:156.

Tahlili: يُنْبِتُ muzâri fiili, câr-mecrûr şibih cümle, mahzûf müteallakı فِي أَنْفُسِكُمْ : câr-mecrûr şibih cümle, mahzûf müteallakı muzâri fiili ya da ثَابِتٌ ism-i fâili, irâbtan mahalli olmayan sıla cümlesidir.

İrâbı:

وَ	: حَرْفٌ عَطْفٍ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ.
اعْلَمُوا	: فِعْلٌ أَمْرٌ مَبْنِيٌّ عَلَى حَذْفِ النُّونِ، فَاعِلُهُ وَآوُ الْجَمَاعَةِ.
أَنَّ	: حَرْفٌ مُشَبَّهٌ بِالْفِعْلِ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ.
اللَّهُ	: لَفْظُ الْجَلَالَةِ، إِسْمٌ أَنْ مَنْصُوبٌ بِالْفَتْحِ.
يَعْلَمُ	: فِعْلٌ مُضَارِعٌ مَرْفُوعٌ بِالضَّمِّ.
مَا	: إِسْمٌ مَوْصُولٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ، مَفْعُولٌ بِهِ لِـ (يَعْلَمُ).
فِي	: حَرْفٌ جَرٌّ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ.
أَنْفُسِ	: مَجْرُورٌ بِالْكَسْرِ لِأَنَّهُ مَنْصُوبٌ بِحَرْفِ الْجَرِّ (فِي).
كُمُ	: ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ جَرٍّ وَمُضَافٍ إِلَيْهِ.
فِي أَنْفُسِكُمْ	: أَلْجَارُ وَالْمَجْرُورُ شِبْهُ جُمْلَةٍ، جُمْلَةُ الصَّلَةِ لَا مَحَلَّ لَهَا مِنَ الْإِعْرَابِ. مُتَعَلِّقَانِ بِصِلَةٍ مَحْدُوفَةٍ لِـ (مَا) ⁵⁶⁰ تَقْدِيرُهُ : يَنْبِتُ أَوْ ثَابِتٌ.

Diğer örnekler:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ.⁵⁶¹

Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan rabbinize kulluk edin ki, sakınabilesiniz. (Bakara 2/21)

وَادْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ.⁵⁶²

Onda bulunanları daima hatırlayın; umulur ki korunursunuz. (Bakara 2/63)

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا.⁵⁶³

Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan maddelerin helâl ve temiz olanlarından yiyin. (Bakara 2/168)

⁵⁶⁰ Bk. Şâlih, el-Îrâbü'l-mufaşşal li-kitâbi'llahi'l-murattel, 1:320; Dürre, Tefsîru'l-Îrâbü'l-kerîmi ve irâbuhû ve beyânuhû, 1:563; Şâfi, el-Cedvelü fi irâbi'l-Îrâbü'l-kerîmi ve beyânuhî, 1:500.

⁵⁶¹ Bk. Dervîş, Îrâbü'l-Îrâbü'l-kerîmi ve beyânuhû, 1:53.

⁵⁶² Bk. Dürre, Tefsîru'l-Îrâbü'l-kerîmi ve irâbuhû ve beyânuhû, 1:193.

⁵⁶³ Bk. Şâlih, el-Îrâbü'l-mufaşşal li-kitâbi'llahi'l-murattel, 1:213.

1.2.2. Zarf-ı Lağv

Bakara Suresi üzerinde yaptığımız inceleme ve taramalar, bize câr-mecrûrdan oluşan zarf-ı lağv'ın ilgili surede mef'ûl bih gayr-i sarîh, mef'ûl fih ve mef'ûl leh öğelerine karşılık gelecek şekilde kullanımlarının mevcut olduğunu göstermiştir. Şimdi zarf-ı lağv'ın bu kullanım biçimlerini, tahlil ve irâb ederek açıklayalım.

1.2.2.1. Mef'ûl Bih Gayr-i Sarîh Olması

وَيُؤْمِنُونَ الصَّلَاةَ بِالْغَيْبِ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ

(Onlar) gayba iman ederler, namazı kılarlar. (Bakara 2/3)

Tahlili: بِالْغَيْبِ : câr-mecrûr şibih cümle, müteallakı يُؤْمِنُونَ muzâri fiili, öge değeri lafzen mecrûr mahallen mansûb mef'ûl bih gayr-i sarîhtir.

İrâbı:

الَّذِينَ : اِسْمٌ مُؤَصَّلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ فِي مَحَلِّ جَرٍّ، صِفَةٌ.
يُؤْمِنُونَ : فِعْلٌ مُضَارِعٌ مَرْفُوعٌ بِبُتُوتِ النُّونِ. الْوَاوُ ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ، فَاعِلٌ.
يَ : حَرْفٌ جَرٌّ مَبْنِيٌّ عَلَى الْكَسْرِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ.
الْغَيْبِ : مَجْرُورٌ بِالْكَسْرِ لِأَنَّهُ مَسْبُوقٌ بِحَرْفِ الْجَرِّ (بِ).
بِالْغَيْبِ : الْجَارُ وَالْمَجْرُورُ شِبْهُ جُمْلَةٍ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ، مَفْعُولٌ بِهِ غَيْرٌ صَرِيحٌ. مُتَعَلِّقَانِ بِفِعْلِ (يُؤْمِنُونَ)

وَ : حَرْفٌ عَطْفٍ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ.
يُؤْمِنُونَ : فِعْلٌ مُضَارِعٌ مَرْفُوعٌ بِبُتُوتِ النُّونِ. الْوَاوُ ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ، فَاعِلٌ.
الصَّلَاةَ : مَفْعُولٌ بِهِ مَنْصُوبٌ بِالْفَتْحِ.

Diğer örnekler:

خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ.

Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. (Bakara 2/7)

اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ.

Asıl onlarla alay eden ve azıp saparak dolaşmalarına izin veren Allah'tır. (Bakara 2/15)

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمُوتًا فَأَحْيَاكُمْ.

Cansız nesnelere iken size O hayat verdiği halde Allah'ı nasıl inkâr edebiliyorsunuz? (Bakara 2/28)

فَقَالَ أَنبِيُّنِي بِأَسْمَاءِ هُوَ لَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ.

"Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin" dedi. (Bakara 2/31)

1.2.2.2. Mef'ûl Fih Olması

فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ وَادْكُرُوا اللَّهَ

Belirlenmiş günlerde Allah'ı zikredin. (Bakara 2/203)

Tahlili: فِي أَيَّامٍ : câr-mecrûr şibih cümle, müteallak ادْكُرُوا emir fiili, öge değeri lafzen mecrûr mahallen mansûb mef'ûl fihtir.

İrâbı:

وَ : حَرْفُ عَطْفٍ مَبْنِيٍّ عَلَى الْفَتْحِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ.

ادْكُرُوا : فِعْلٌ أَمْرٌ مَبْنِيٍّ عَلَى حَذْفِ النُّونِ، فَاعِلُهُ وَאוُ الْجَمَاعَةِ.

اللَّهُ : لَفْظُ الْجَلَالَةِ، مَفْعُولٌ بِهِ مَنْصُوبٌ بِالْفَتْحِ.

فِي : حَرْفٌ جَرٌّ مَبْنِيٍّ عَلَى السُّكُونِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ.

أَيَّامٍ : مَجْرُورٌ بِالْكَسْرِ لِأَنَّهُ مَسْبُوقٌ بِحَرْفِ الْجَرِّ (فِي).

فِي أَيَّامٍ : الْجَارُ وَالْمَجْرُورُ شِبْهُ جُمْلَةٍ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ، مَفْعُولٌ فِيهِ. مُتَعَلِّقَانِ بِفِعْلِ (ادْكُرُوا)

مَعْدُودَاتٍ : مَجْرُورٌ بِالْكَسْرِ، صِفَةٌ لِأَيَّامٍ.

Diğer örnekler:

وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا.

Biz, gerçekten onu dünyada seçkin kıldık. (Bakara 2/130)

فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ.

Onlar, amelleri dünyada ve ahirette boşa gidenlerdir. (Bakara 2/217)

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْمَلُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ.

Allah yolunda savaşın ve bilin ki, Allah her şeyi işiten ve bilendir. (Bakara 2/244)

1.2.2.3. Mef'ûl Leh Olması

يَكْفُرْهُمْ وَأَشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ

İnkârları yüzünden kalpleri buzağı sevgisiyle dopdoluydu. (Bakara 2/93)

Tahlili: يَكْفُرْهُمْ : câr-mecrûr şibih cümle, müteallakı أَشْرِبُوا mâzi fiili, öge değeri lafzen mecrûr mahallen mansûb mef'ûl lehtir.

İrâbı:

وَ	: حَرْفُ عَطْفٍ مَبْنِيٌّ عَلَى الْفَتْحِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ.
أَشْرِبُوا	: فِعْلٌ مَاضٍ مَبْنِيٌّ لِلْمَجْهُولِ، نَائِبٌ فَاعِلِهِ وَأُو الْجَمَاعَةِ.
فِي	: حَرْفُ جَرٍّ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ.
قُلُوبِ	: مَجْرُورٌ بِالْكَسْرِ لِأَنَّهُ مَسْبُوقٌ بِحَرْفِ الْجَرِّ (فِي) وَمُضَافٌ.
هُمْ	: ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ جَرٍّ وَمُضَافٌ إِلَيْهِ.
فِي قُلُوبِهِمْ	: أَلْجَارُ وَالْمَجْرُورُ شِبْهُ جُمْلَةٍ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ، مَفْعُولٌ بِهِ غَيْرُ صَرِيحٍ. مُتَعَلِّقَانِ بِفِعْلِ (أَشْرِبُوا)
الْعِجْلَ	: مَفْعُولٌ بِهِ تَانٍ مُنْصُوبٌ بِالْفَتْحَةِ.
بِ	: حَرْفُ جَرٍّ مَبْنِيٌّ عَلَى الْكَسْرِ لَا مَحَلَّ لَهُ مِنَ الْإِعْرَابِ.
كُفْرٍ	: مَجْرُورٌ بِالْكَسْرِ لِأَنَّهُ مَسْبُوقٌ بِحَرْفِ الْجَرِّ (بِ) وَمُضَافٌ.
هُمْ	: ضَمِيرٌ مُتَّصِلٌ مَبْنِيٌّ عَلَى السُّكُونِ فِي مَحَلِّ جَرٍّ وَمُضَافٌ إِلَيْهِ.
يَكْفُرْهُمْ	: أَلْجَارُ وَالْمَجْرُورُ شِبْهُ جُمْلَةٍ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ، مَفْعُولٌ لِأَجْلِهِ. مُتَعَلِّقَانِ بِفِعْلِ (أَشْرِبُوا)

Diğer örnekler:

يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ.⁵⁶⁴

Ey kavmim! Şüphesiz siz buzağıyı (tanrı) edinmekle kendinize zulmettiniz. (Bakara 2/54)

بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ ۖ فَفَلِيلًا مَا يُؤْمِنُونَ.⁵⁶⁵

⁵⁶⁴ Bk. Dervîş, İrâbü'l-Ķur'âni'l-kerîmi ve beyânuhû, 1:103.

⁵⁶⁵ Bk. Dervîş, İrâbü'l-Ķur'âni'l-kerîmi ve beyânuhû, 1:143.

Aksine, inkârları sebebiyle Allah onlara lânet etmiştir; o yüzden çok az inanırlar. (Bakara 2/88)

SONUÇ

Şibih cümle, üç temel unsurdan meydana gelip temel cümleyi zaman ve mekân cihetinden tamamlayan ve Arapça'da kullanımına sıkça başvuru alan temel üsluplardan birisidir. Şibih cümleler, mecrûrları ile birlikte zarf ve cer harflerinin teallük ettikleri müteallak olmak üzere üç temel unsurdan teşekkül eder. Buna binaen şibih cümleler zarf-mecrûr ve câr-mecrûrdan oluşanlar olarak iki alt başlığa ayrılmaktadır. Bu üç unsuru bir arada bulundurabilen şibih cümleler, tam şibih cümle olarak adlandırılırken müteallakı bulunmayan ya da müteallakına bağlanamayan şibih cümleler nâkis şibih cümle adını alırlar.

Şibih cümleyi kavramsal olarak şu şekilde tabloştırmak mümkündür; Şibih cümleyi oluşturan üç unsuru aynı anda bir arada bulundurabilen yapılar, tam şibih cümleler olup birincil başlık olarak kabul edilebilir. Tam şibih cümle ise müteallakın temel cümlede mezkur veya mahzuf olması bakımından zarf-ı lağv ve zarf-ı müstekar olarak iki alt başlığa ayrılmaktadır. Zarf-ı lağv ve zarf-ı müstekar ise zarf-mecrûr, câr-mecrûr olarak kendi içlerinde iki alt başlığa ayrılabilir.

Şibih cümleler ana cümleyi oluşturan temel öğeler olarak karşımıza çıkabilmektedir. Haber ve nâibu'l fâil olmaları buna örnek gösterilebilir. Bununla beraber şibih cümle terkipleri kimi zaman temel cümlenin tamamlayıcı öğeleri olarak görev üstlenebilmektedir. Mef'ûl bih gayr-i sarîh, mef'ûl fih, mef'ûl leh ve hâl olarak gelebilmeleri, buna örneklik teşkil etmektedir.

Şibih cümleler ister zarf-mecrûr ister câr-mecrûr terkiplerinden oluşsun haber, hâl, sıfat ve sıla olarak geldiklerinde müteallakları temel cümlede gizli olur ve bu yapıdaki şibih cümleler, zarf-ı müstekar olarak adlandırılır. Bununla beraber şibih cümleler nâibu'l fâil, mef'ûl bih gayr-i sarîh, mef'ûl fih ve mef'ûl leh olarak geldiklerinde ise müteallakları mezkur olup zarf-ı lağv olarak adlandırılmaktadır.

Şibih cümlelerin teallük ettikleri müteallaklar ise, fiil ya da fiilden türemiş bir kelime olmalıdır. Müteallak, şibih cümleyi şibih cümle kılan en önemli unsurdur. Müteallakı bulunmayan yahut müteallakına bağlanamayan terkipler yapısal olarak şibih cümle gibi görülseler de işlevsel açıdan şibih cümle kabul edilmezler. Bu nedenle müteallakıyla bir bütün olarak bir mana taşımayan zarf-mecrûr ya da câr-

mecrûr terkipleri, nâkıs şibih cümle kabul edilirler. Nâkıs şibih cümleler ise genel olarak zâid cer harfleri ile bir takım edebî gerekçelerle kurulup zaman ve mekâna delalet etmezler.

Şibih cümle olgusu tüm bu yönleriyle Arap Dilinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu terkipler cümleleri tahsis ederek muhatabın zihnindeki soruları önceden cevaplandırmaktadır. Konuşmayı anlaşılır ve işlevsel kılan bu yapılar, temel cümle içerisinde üstlendikleri öge değerleri ve diğer öğelerle olan bağları sebebiyle ayrı bir önem kazanmaktadır. Bu nedenle cümlelerin ifade ettikleri yargılara doğrudan müdahil olup ifadenin şekillendirilmesinde temel bir rol üstlenmektedirler.

KAYNAKÇA

Qur'ân-ı Kerîm.

Akçakoca, Yusuf. *Basra ve Kûfe Ekollerinin Terminoloji Tartışmaları*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014.

Akdağ, Hasan. *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin Kitapevi, 1981.

Aktan, Bilal. *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*. Konya: Eğitim Yayınevi, 2016.

Altuntaş, Halil – Şahin, Muzaffer. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.

el-'Anîkî, Muhammed. *el-Minhâc fî'l-kavâ'idî ve'l-'i'râb*. Thk. Semîr 'İbrâhîm Besyûnî. Mısır: Mektebetü'l-'îmân, 1430/2009.

Aydın, İlker. "Türkçede Yan Tümce Türleri ve İşlevleri". *Dil Dergisi* 0/126 (2004): 29-55.

Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.

Birkiyî, Muhammed b. Pir 'Alî. *Şerhu Lübbi'l-elbâb fî 'ilmi'l-'i'râb*. Thk. Hamdî el-Cebâlî. Nâblus: y.y., 1417/1997.

Birkiyî, Muhammed b. Pir 'Alî. *'İzhâru'l-esrâr fî'n-naḥv*. Beyrût: Dâru'l-minhâc, 1430/2009.

Bulut, Ali. *Belâgat-i Müyessera*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.

Bulut, Ali. "İbn Madâ'nın Arap Dilindeki Âmil Nazariyesine Yönelik Eleştirileri". *Şarkiyyat Araştırmaları Dergisi* 6/23 (Güz 2006): 61-74.

el-Cürçânî, 'Ebû Bekr 'Abdülkâhîr. *Kitâbü'l-Müktesid fî şerhi'l-'İdâḥ*. Thk. Kâzım Baḥr Mercân. 'Irâk: Dâru'r-Reşîd li'n-neşr, 1982.

Çetinel, Hasan. *Arap Dilinde Harf-i Cerler ve Birbiri Yerine Kullanılışları*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2005.

Çörtü, Mustafa Meral. *Arapça Dilbilgisi Nahiv*. 11. Baskı. İstanbul: İFAV Yayınları, 2011.

ed-Daḡar, 'Abdülğani. "Zarfu'z-zamân". *Mu'cemü'l-kavâ'idî'l-'Arabiyye fî'n-naḥv ve't-taṣrîf*. 285. Dimeşk: Dâru'l-ḡalem, 1406/1986.

Dayf, Şevkî. *Tecdîdü'n-naḥv*. 6. Baskı. Ḳâhire: Dâru'l-me'ârif, 2013.

ed-Dervîş, Muḥyiddîn. *'İ'râbü'l-Ḳur'âni'l-kerîmi ve beyânuhû*. Suriye: Dâru'l-irşâd, ts.

- Dokuyucu, Sibel. *İşlevleri Açısından Arapçada ve Türkçede Zarflar*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2012.
- ed-Du‘âs, Ahmed ‘Ubeyd - Hamîdân, Ahmed Muhammed - el-Şâsim, İsmâ‘îl Maḥmûd. *İ‘râbü’l-Şur‘âni’l-kerîm*. Şam: Dâru’l-Münîr, 1425/2004.
- ed-Dürre, Muhammed ‘Ali Ṭâha. *Tefsîru’l-Şur‘âni’l-kerîmi ve i‘râbuhû ve beyânuhû*. Beyrût: Dâru’bn-i Keşîr, 1430/2009.
- ‘Ebû Ḥassan, ‘Ahmed Ḥasan ‘Ivad. *Şibhu’l-cümle fî’l-Şur‘âni’l-Kerîm*. Yüksek Lisans Tezi, Ele’l-beyt Üniversitesi, 1997.
- ‘Enes, İbrâhîm. “eş-Zarf”, *Mu‘cemü’l-vasîf*. 4. Baskı. 575-576. Kâhire: Mektebetü’ş-şurûki’d-devliyye, 1425/2005.
- Ergin, Cevat. “*Basra ve Kûfe Ekollerinin Kullandıkları Farklı Nahiv Terimleri*”. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 5/1 (2003): 40-65.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım, 2013.
- el-Enbârî, ‘Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah. *Esrâru’l-‘Arabiyye*. Thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn. Beyrût: Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, 1418/199.
- el-Enbârî, ‘Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah. *el-‘Inşâf fî mesâ‘ili’l-ḥilâf beyne’l-Başriyyîn ve’l-Kûfiyyîn*. Kâhire: Mektebetü’l-Ḥancî, 2002.
- el-‘Esterâbâdî, Muhammed b. el-Ḥasan. *Şerhu’r-Raḍî li-Kâfiyeti’bni Ḥâcib*. Thk. Ḥasan b. Muhammed b. ‘İbrâhîm el-Ḥifzî. b.y., y.y., 1414/1993.
- el-Fârisî, ‘Ebû ‘Alî Ḥasen b. ‘Ahmed b. ‘Abdilḳiffâr. *el-‘İḍâhu’l-‘Aḍdî*. Thk. Ḥasan Şâzilî Ferhûd. Riyâd: y.y., 1389/1969.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya‘kûb. *el-Şâmu’l-muḥîf*. Thk. Muhammed Na‘îm el-‘Araşûsî. 8. Baskı. Beyrût: Müesseseti’r-risâle, 1426/2005.
- el-Ġalâyînî, Mustafâ. *Câmi‘u’d-durûsi’l-‘Arabiyye*. 30. Baskı. Beyrût: Mektebetü’l-‘aşriyye, 1414/1994.
- el-Ḥalîl b. Ahmed, ‘Ebû ‘Abdirrahmân. “Cml”. *Kitâbü’l-‘ayn*. 1:260-261. Beyrût: Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, 1424/2003.
- Ḥâmed ‘Alî, Fethurrahmân Şiddîk. *Hurûfu’l-cerri vazâ’ifuhâ ve me‘ânihâ fî’l-cümleti’l-‘Arabiyye*. Yüksek Lisans Tezi, Câmi‘atü’ş-Şendî, 2017.
- Ḥasan, ‘Abbâs. *en-Nahvu’l-vâfi*. 3. Baskı. Kâhire: Dâru’l-me‘ârif, ts.

- Hassân, Temmâm. *el-Luġatü'l-'Arabiyye ma'nâhâ ve mebnâhâ*. el-Maġrib: Dâru's-sekâfe, 1994.
- el-Hâşimî, 'Aĥmed. *el-Ķavâ'idü'l-'esâsiyyetü'l-luġati'l-'Arabiyye*. Beyrût: Dâru'l-fikr, 1354/1935.
- el-Hemedânî, Ebû Yûsuf Müntecebüddîn. *el-Kitâbü'l-ferîdü fi i'râbi'l-Ķur'âni'l-mecîd*. Thk. Muĥammed Nizâmüddîn el-Fettîh. Medîne: Dâru'z-zamân, 1427/2006.
- Irmak, Mustafa. *Arapça'da Nâsih Fiiller*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2006.
- İbn 'Aĳîl, 'Ebû 'Abdullah Cemâlüddîn. *Şerĥu'bnî 'Aĳîl*. 20. Baskı. Ķâhire: Dâru't-türâş, 1400/1980.
- İbn Cinnî, 'Ebü'l-Feth 'Uşmân. *el-Luma' fi'l-'Arabiyye*. Thk. Semîh Ebû Muĳlî. 'Ummân: Dâru mecdelâvî li'n-neşr, 1988.
- İbn Cinnî, 'Ebü'l-Feth 'Uşmân. *el-Ĥaşâ'iş*. 2. Baskı. Mışır: el-Mektebetü'l-'ilmiyye, 1371/1952.
- İbn Fâris, 'Ebü'l-Hüseyn 'Aĥmed. "Cml". *Mu'cemü'l-meĳâyisü'l-luġa*. 1:481. Mışır: Dâru'l-fikr, 1399/1979.
- İbn Fâris, 'Ebü'l-Hüseyn 'Aĥmed. *eş-Şâĥibi fi fikhî'l-luġati'l-'Arabiyye*. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1418/1997.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn 'Ebî Muĥammed b. Yûsuf. *'Evdâĥu'l-mesâlik ilâ Elfîyyeti'bn-i Mâlik*. Thk. Muĥammed Muĥyiddîn 'Abdülhamîd. Beyrût: Mektebetü'l-'asriyye, ts.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn 'Ebî Muĥammed b. Yûsuf. *Muĳni'l-lebîb 'an kütübi'l-'e'ârîb*. Thk. Muĥammed Muĥyiddin 'Abdulhamîd. Beyrût: el-Mektebetü'l-'aşriyye, 1411/1991.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn 'Ebî Muĥammed b. Yûsuf. *Şerĥu Ķaĳri'n-nedâ ve belli's-sadâ*. 4. Baskı. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1425/2004.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn 'Ebî Muĥammed b. Yûsuf. *Şerĥu Şuzuri'z-zehabi fi ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*. Beyrût: Dâru 'ihyâ'i't-türâşi'l-'Arabî, 2001.
- İbn Mâlik, 'Ebû 'Abdillah Muĥammed Cemâlüddîn b. 'Abdullah. *'Elfîyyetü'bn-i Mâlik fi'n-naĥvi ve't-taşrîf*. Thk. Süleymân b. 'Abdil'azîz b. 'Abdillah el-'Uyûnî. Riyâd: Mektebetü dâri'l-minhâc, ts.

- İbn Manzûr, ‘Ebü’l-Faḍl Cemâlüddîn Muḥammed b. Mükerrerem. “Cml”. *Lisânü’l-‘Arab*. 11:123-127. Beyrût: Dâru Şâdr, ts.
- İbnü’s-Serrâc, ‘Ebû Bekr Muḥammed b. Sehl. *el-‘Uşûl fi’n-naḥv*. Thk. ‘Abdulhüseyn el-Fetlî. 3. Baskı. Beyrût: Mü’essetü’r-risâle, 1417/1996.
- İbn Ya‘îş, ‘Ebü’l-Beḳâ Muvaffaḳuddîn Ya‘îş b. ‘Alî. *Şerḥu’l-Mufaşşal*. Mışır: ‘İdâretü’ṭ-ṭabâ‘ati’l-münîriyye, ts.
- el-‘İbrâhîm, Muḥammed eṭ-Ṭayyib. *‘Îrâbü’l-Ḳur‘âni’l-Kerîmi’l-müeyssera*. 4. Baskı. Beyrût: Dâru’n-nefâ‘is, 1430/2009.
- Ḳabâve, Faḥruddîn. *‘Îrâbü’l-cümel ve eşbâhu’l-cümel*. Haleb: Dâru’l-ḳalemi’l-‘Arabî, 1409/1989.
- Karaağaç, Günay. *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2017.
- Karahan, Leyla. *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2018.
- Korkmaz, Zeynep. – Ercilasun, Ahmed B. – Gülensoy, Tuncer. – Parlatur, İsmail. – Zülfikar, Hamza. – Birinci, Necat. *Türk Dili ve Kompozisyon*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2015.
- el-Ḳavzî, ‘Ivaḍ b. Hâmed. *el-Muşṭalaḥu’n-naḥvî neş‘etühû ve teṭavvuruhû ḥattâ ‘evâhiri’l-ḳarni’s-sâlişi’l-hicrî*. Riyâd: ‘Îmâdetü şu‘ûni’l-mektebât, 1401/1981.
- Kula, Mevlüt. *Arap Dilinde Zarflar ve Kur’an-ı Kerim’de Kullanılışları*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1999.
- el-Maḥzûmî, Mehdî. *Fî’n-naḥvi’l-‘Arabî naḳḳudun ve tevcîh*. 2. Baskı. Beyrût: Dâru’r-râ‘idî’l-‘Arabî, 1406/1986.
- el-Ma‘ânî li-küllî resmin ma‘nen. “Mübtedâ”. Erişim: 27 Ekim 2018. <https://www.almaany.com>.
- Necîb, Muḥammed Semîr. “Kelâm”. *Mu‘cemü’l-muşṭalaḥâti’n-naḥviyye ve ‘ş-şarfıyye*. 196. Beyrût: Dâru’l-Furḳân, 1405/1985.
- ‘Osmân, Muḥammed Ḥasan. *Îrâbü’l-Ḳur‘âni’l-kerîmi ve beyânü me‘ânîhi*, Ḳâhire: Dâru’r-risâle, 1423/2002.
- Ögüt, Salim. “Meş‘ar-i Harâm”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 29:361. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

- ‘Ömer, ‘Aḥmed Muhtâr. “Mübtedâ”. *Mu‘cemü’l-luġati’l-‘Arabiyyeti’l-mu‘âşıra*. 1:168. Qāhire: ‘Âlimü’l-kütüb, 1429/2008.
- Özbalıkcı, Mehmet Reşit. “Sîbeveyhi”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 37:130-134. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Özdoğan, M. Akif . “*Arapçada Şibih Cümle ve Fonksiyonları*”. KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/9 (Eylül 2007): 97-122.
- Özdoğan, M. Akif. “*Arap Dilinde Lafız ve Anlam Açısından Mefûl-ü Mutlak*”. KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 13/25 (2015): 1-25.
- Özkan, Mustafa. - Sevinçli Veysi. *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar, 2017.
- Parlatır, İsmail. – Gözaydın, Nevzat. – Zülfikar, Hamza. “Cümle”. *Türkçe Sözlük*. 1:416. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1998.
- er-Râciḥî, ‘Abduḥ. *et-Taṭbîku’n-nahvî*. 2. Baskı. ‘İskenderiyye: Dâru’l-ma‘rifeti’l-câmi‘iyye, 1998.
- Şâfi, Muhammed. *el-Cedvelü fi i‘râbi’l-Ḳur‘âni ve şarfihî ve beyânihî*. Şam: Dâru’r-Reşîd, 1416/1995.
- Şâlih, Behcet ‘Abdülvâhid. *el-İ‘râbü’l-mufaşşal li-kitâbi’llahi’l-murattel*. Ürdün: Dâru’l-fikr, ts.
- es-Sâmarrâ’î, Fâdil Şâlih. *el-Cümletü’l-‘Arabiyye te’lîfuhâ ve ‘aqsâmuhâ*. 2. Baskı. ‘Ummân: Dâru’l-fikr, 1427/2007.
- Sevinç, Rıfat Resul. *Arap Dilinde Cümle Yapısı ve Biçimi*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2004.
- Sîbeveyhi, ‘Ebû Bişr ‘Amr b. ‘Uşmân b. Ḳanber. *el-Kitâb*. 3. Baskı. Qāhire: Mektebetü’l-Ḥancî, 1408/1988.
- Şahin, Resul. *Arap Dilinde Cer Harfleri*. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 1998.
- Şimşek, Mehmet Ali. *Arap Dilinde Kelime Grupları ve Cümle Öğeleri*. Sivas: Vizyon Yayıncılık, 2006.
- Talu, Mehmet. *Nahiv İlmî*. Kayseri: Tereke Yayınevi, 1987.
- Türk Dil Kurumu. “Alfabe”. Erişim: 30 Nisan 2019. <http://www.tdk.gov.tr>.

- Uzun, Mustafa Mansur. *Arap Dilinde Harf ve Kur'an'da Zait Harfler*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1996.
- Uzun, Tacettin. *Arapçanın Temel Kuralları Nahiv*. Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2013.
- Vecîh, Me'mûn 'Abdulhâlîm Muhammed. "Bünyetü şibhi'l-cümle fî't-terkîbi'l-'Arabî". el-Mecelletü'l-'Arabiyye lil-'Ulûmi'l-insâniyye, 117/30 (Kış 2012).
- Yavuz, Mehmet. "İbn Cinnî". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 19:397-400. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Yerinde, Adem. *Klasik Nahiv Eleştirisi İbn Madâ el-Kurtubî ve Nahivciliği*. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2015.
- Yılmaz, Ömer. *Kelime Türleri İle İlgili Yaklaşımlar*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008.
- Yüksel, Ahmet. *Arap Dilinde Harfî Cerler*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1995.
- ez-Zebîdî, Muhammed Murtađâ el-Hüseynî. "Zarf". *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. Thk. Mustafâ Hicâzî. 24:111-114. Kuveyt: Matba'atü hükûmeti'l-Kuveyt, 1408/1987.
- ez-Zeccâcî, 'Ebü'l-Kâsım 'Abdurrahmân 'İshâk. *el-'Îdâh fî 'ileli'n-nahv*. Thk. Mâzin el-Mübârek. 3. Baskı. Beyrût: Dâru'n-nefâ'is, 1399/1979.
- ez-Zeccâcî, 'Ebü'l-Kâsım 'Abdurrahmân 'İshâk. *Kitâbü'l-cümel fî'n-nahv*. Thk. 'Alî Tevfîk el-Hâmed. 2. Baskı. 'Ürdün: Dâru'l-'emel, 1985.
- Zemaşserî, 'Ebü'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Ömer b. 'Aḥmed. "Cml". *Esâsü'l-belâga*. 1:148-149. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1419/1998.
- Zemaşserî, 'Ebü'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Ömer b. 'Aḥmed. *el-Mufaşşal fî 'ilmi'l-'Arabiyye*. 'Ürdün: Dâru'l-'ammâr, 2004.
- Zeyd, 'İyâd Muhammed Tefvîk. *Te'alluku şibhi'l-cümle fî dîvâni 'İmri'l-Kays*. Yüksek Lisans Tezi, en-Necâhu'l-vaṭaniyye Üniversitesi, 2016.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Muhammed DURMAZ
Uyruđu : T.C
Dođum Tarihi ve Yeri : 11.10.1993 / Sivas
e-posta : alpermuhammeddurmaz@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2016
Yüksek Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2019

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
15.10.2016	MEB	Öğretmen

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı KPDS ( ) ÜDS ( ) TOEFL ( ) EILTS ( )